

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 22

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
“Астропринт”
2016

Засновник: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Корольова Тетяна Михайлівна**, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Відповідальний секретар: **Юхимець Світлана Юріївна**, канд. пед. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Члени редколегії:

Брицин Віктор Михайлович, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Гуменний Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератури ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Карпенко Олена Юріївна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Мізецька Віра Ярославівна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Науменко Анатолій Максимович, д-р філол. наук, проф., зав. кафе-

дри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Озерова Ніна Григорівна, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Форманова Світлана Вікторівна, д-р філол. наук, проф. кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Інституту мов світу ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Образцова Олена Михайлівна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, декан факультету Інституту мов світу ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Статті в збірнику надані в авторській редакції

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, 2016

Мовознавець з широким поглядом на світ. Слово про Тетяну Корольову

Відома істина про сонячний годинник. Він, як сонячний вітерець: вказує на часові відстані, окрім підказки на долоні віку. Може, тому часто видається: близьку духом людину дарує Доля. Вона мусить з'явитися, бо так сходяться і розходяться стежки, власне, для того, щоб зійтися на них двом співрозмовникам. Хто знає, либонь, тут має місце глибинний взаємозв'язок зі світом почуттів, "екранних" співпереживань за плоди співпраці або радше — за результати діяльності пізнаної людини. Все це, приміром, науковцям спричиняє дослідницьку радість. Її основу творять пошуки як індивідуальної, так і суспільної субстанцій. Важливо, щоб відбулося наближення до тієї конкретики завдань, за якої можлива реалізація, сказати б не вельми романтичною сполукою, "запланованих заходів".

Автор цих рядків переконаний: подібний зачин у даному контексті ситуативно пасує. Адже йдеться про Тетяну Михайлівну Корольову, яка побачила світ — акурат зі сходом сонця — 20 серпня 1946 р. у "місті трьох революцій" — Ленінграді. Можливо тому героїня цього нарису залюблена в епоху бароко, яке, за слушним твердженням Дмитра Наливайка, "гуманізувало культуру всієї Європи..." та "витворило спільну інтелектуальну й духовну культуру, чие значення починає належно розуміти й оцінювати тільки сьогочасна наука"¹. Чи не примітний факт? Останнім часом дивосвіт словесності буквально "захопили" в свої лагідні правиці носії жіночої статі... Серед перших-ліпших назву докторів філологічних наук, зокрема, Р. Зорівчак, О. Селіванову, Л. Грицик, Л. Тарнашинську, Т. Бовсунівську, А. Паславську, Л. Оляндер, М. Моклицю, Г. Яструбецьку, М. Федурко, Л. Краснову, Т. Косме-

¹ Наливайко Д. Українське бароко: Типологія і специфіка // Українське бароко: у 2 т. — К., 1998. — Т. 1. — С. 9.

ду, О. Бабелюк, Н. Науменко, О. Бистрову, Г. Сабат... Згадав, кого маю за честь добре знати особисто. А скільки імен вже в інших вимірах!

Чому згадане бароко? Це питання риторичне для Тетяни Корольової. Бо ж відомо: кожний уродженець Санкт-Петербурга не надивується красою міста над Невою. Тут камінь до каменю промовляє художньо-естетичними знахідками. Їхню хроніку започаткував славнозвісний митець зі Франції — Жан-Батіст Леблон (1679—1719). Про це годинами може оповідати Тетяна Корольова, делікатно виокремлюючи всесвітнього значення архітектурні пам'ятки Північної Венеції. Мимоволі зринають при цьому імена Олександра Пушкіна, Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Адама Міцкевича, які жили тут і полишили нащадкам самобутні рефлексії про столицю з різними йменнями (до слова, від 6 вересня 1991 року місту повернуто історичну назву — Санкт-Петербург), де від 16 травня 1703 року зустрічаються в обіймах “білі ночі”... У цупку пам'ять органічно лягли назавжди її перші враження про знаменитий “тризубець” — Адміралтейство, Невський проспект та Вознесенський проспект, що творять цілісність з Гороховою вулицею. Звісно, забринить внутрішній голос душі, коли промайне згадка про меморіальний комплекс у Пискарьовському урочищі. Він покликаний нагадувати живим про ту трагедію, яку класик білоруської літератури Василь Биков (1924—2003) назвав “знаком біди”. Вона, ота біда, має повсюди однакове лице. А її ознаки зримо постають в уяві того небайдужого, кому судилося пережити “ленінградський голод” або ж бути неподалік від нього у суровий час 40-х років.

Хіба чужі для неї ті рефлексії, що останнім часом так дивно примітні для Одеси, де вона живе й трудиться цілий візерунок десятиліть. Риторичне запитання. Адже від тієї серпневої днини, коли народилася Тетяна Корольова, промайнуло немало часу. Сказати б відразу: нині в її особі поєднуються розмаїті устремління: авторитетний вчений-мовознавець, вмільний організатор і педагог вищої школи. І повсюди — енергетика творчого неспокою. Тому й не дивно, що упродовж останніх тридцяти і кількох років нею зроблено справді багато. Далеко за межами України добре знані результати наукової школи, заснованої дослідницею 1990 року. Сутність очолюваного нею новаторського напрямку полягає в експериментальному дослідженні лінгвістичних характеристик та моделюванні структури сучасного дискурсу. Їй належить вагомий внесок у справу розгортання й розвитку міжнарод-

них зв'язків між Південноукраїнським національним педагогічним університетом ім. Костянтина Ушинського з вищими навчальними закладами Німеччини, Туреччини, Китаю, Ізраїлю, США.

Пріоритетним досягненням передували успішні захисти кандидатської праці (“Інтонаційна характеристика відповідей на спеціальне запитання в англійському діалогічному мовленні та читанні”, Одеса, 1979) та докторської дисертації (“Просодія модальності мовлення”, Київ, 1990). Отакі ретроспективні миттєвості, а за ними — тяжкий труд з мозолями на руках. Часом видавалося: коли настане час для того, щоб наслухатися досхочу пташиного співу на солов'їний Великдень, щоб натішитися заплітанням берізки у русальний тиждень? Що ж, професор Тетяна Корольова має в устах готову відповідь, як лагідну усмішку, — так, для співрозмовника: “Збір цілющих трав — то для моїх студентів, аспірантів-вихованців... А мій зільник — то щоденна робота!” Либонь, не буде перебільшенням, коли б порівняти її життєвий міст з Великим Обухівським, що має, як відомо, 2824 м довжини. Маю на оці, власне, зведений нею той “золотий міст”, кажучи словами Івана Франка, що нагадує веселку від родинного її міста над Невою до Одеси.

У цьому місті, що розляглося білим лебедем на берегах Чорного моря, здавна міцно закладені тверді підвалини міжнаціональної толерантності. І тут, у новому для неї середовищі, розкрилися на повен ріст розмаїті обдарування Тетяни Корольової. Ось кілька ілюстративних штрихів. На 1967 рік припадає завершення студій на відділенні англійської мови та літератури факультету романо-германської філології Одеського університету ім. І. Мечнікова. У його стінах упродовж 1974—1989 рр. відбулося її становлення як педагога вищої школи. З добрим словом вдячності згадує моя співрозмовниця свого порадника — доктора філологічних наук, професора Тамару Бровченко. Відома дослідниця була не тільки науковим керівником її кандидатської дисертації, але й очолювала лабораторію експериментальної фонетики Одеського університету. Успішний захист дослідницької роботи на тему “Інтонаційні характеристики відповіді на спеціальне питання” припав на 1978 рік.

Чому б не наголосити? В Одесі склалася своєрідна фонетична школа. Її збагатили своїми вислідами Тамара Бровченко, Валентин Таранець. Натомість Тетяна Корольова зримо примножила ці

традиції. Вона налагодила найтісніші наукові контакти з провідними працівниками лабораторії експериментальної фонетики, що функціонувала в Інституті мовознавства ім. О. Потебні АН України (керівник — професор А. Багмут); лабораторії експериментальної фонетики Київського державного лінгвістичного університету (керівник — професор М. Дворжецька); лабораторії експериментальної фонетики Московського державного університету ім. М. Ломоносова (керівник — проф. Л. Златоустова); лабораторії експериментальної фонетики Московського державного інституту іноземних мов ім. М. Тереза (керівник — проф. А. Антипова); лабораторії експериментальної фонетики Ленінградського державного університету (керівник — проф. Л. Зіндер); лабораторії експериментальної фонетики Мінського державного університету (керівник — проф. А. Метлюк). Навіть цей перелік осередків слугує ілюстративним наповненням для характеристики цільової обумовленості, стратегії й тактики розгортання плідної співпраці. Власне, з врахуванням складових спілкувальної ситуації на рівні вираження індивідуальних особливостей Тетяни Корольової як комуніканта. Звідси — її усебічна ерудиція, вміння організувати, дослухатись, зацікавити, “спільно осмислити”, а ще неодмінна ознака для учасників комунікативного акту (*адресанта* як “*Я-особи*”, *адресата* як “*Ти-особи*” та факультативної проміжної позиції як “*третья особа*”) — дотримати слово.

Будьмо певні: ім'я Тетяни Корольової асоціюється з поняттям обов'язковості, коли мовиться про значущий виражальний засіб у процесі спілкування та взаємодії з *іншими / інакшими*. Тому й закономірно, що, приміром, вона захистила результати докторської дисертації саме в Інституті мовознавства ім. О. Потебні НАН України. Робота зі студентами була й залишається для Тетяни Корольової як педагога, власне, потребою для душі. Від 1989 року вона працює в Південноукраїнському державному університеті ім. К. Ушинського, де завідує кафедрою іноземних мов (1990–1999), а відтак — від 2001 року — кафедрою перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики. З усіх її починань і звершень проступає підтримка академіка О. Чебикіна, ректора університету, який є вмілим організатором вищої школи. У цьому автор цих рядків мав можливість переконатися, коли 2009 року довелося бути членом акредитаційної комісії з метою перевірки відділення “Переклад”. І це, звичайно, відрадно, бо

прояв творчої потужності у системі “інформація — знання — наука” залежить від багатьох чинників. Йдеться про рух пізнання природи, де, у свою чергу, діють і взаємодіють різні фіксації як істинного, так і суперечливого. Зважаючи на прикладне розуміння ентропії у суспільному житті, Тетяна Корольова аргументовано розглядає інформацію крізь призму загальнонаукової категорії, з одного боку, та оціночного надбання студента — з іншого. Вона здійснює постійний моніторинг якості зорієнтованого, тобто конкретного знання, наприклад, визначеної текстової структури. Її оцінки потверджують той факт, що текст як найбільш вагоме осердя у процесі комунікації містить визначальну парадигму у межах прагмалінгвістики та когнітології. Тому так важливі думки фахівців з прикладної лінгвістики. Остання покликана відігравати не похідну, а первинну роль у зв’язку з впровадженням технологій використання гіпертекстів у навчальному процесі. Адже їхній концептуальний масив спричиняє концентрацію текстових утворень малих форм і водночас охоплює аспект інтеграції таких величин, як зміст, смисл та форма.

Таким чином, численні публікації Тетяни Корольової і передусім її монографічні видання свідчать про пріоритетний напрямок експериментального вивчення фонетичних характеристик дискурсу германських мов, якщо розглядати актуальність їхнього типологічного зіставлення з недостатньо дослідженою українською мовою. Загалом творчий доробок дослідниці складає солідну кількість різноманітних публікацій, у т.ч. монографії, підручники, навчально-методичні посібники¹. Коло наукових інтересів Тетяни Корольової — широке: питання прикладної лінгвістики, розробка низки мовленнєвих технологій у теоретичному контексті (теорія аргументації, теорія мовленнєвого впливу, теорія мовного дискурсу) тощо. Проте її цікавлять

¹ Королева Т. Акустические характеристики ответа на специальный вопрос в неподготовленной речи. — Одесса: ОГУ, 1978. — 43 с.; Королева Т. Роль языковых средств в передаче модальных отношений. — Одесса: ОГУ, 1987. — 108 с.; Королева Т. Интонация модальности в звучащей речи. — К.: Вища школа, 1989. — 147 с.; Королева Т. Изоморфизм интонации при выражении объективных и субъективных отношений. — Одесса: ОГУ, 1989. — 89 с.; Учебник английского языка для студентов факультета информатики. — Николаев: НГУ, 2005. — 87 с.; English Phonetics. — Kyiv, 2007. — 400 p.; Interpreting Intonation. — Odessa, 2009. — 112 p.; Наукові школи Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського / уклад. Т. І. Койчева. — Одеса: Фаворит, 2007. — С. 176–184.

і проблеми міжмовної інтерференції та контрактивного мовознавства загалом. Вона плідно працює на ниві підготовки науково-педагогічних кадрів. В 2009–2016 рр. їй судилося очолювати спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальностей “загальне мовознавство” та “перекладознавство”. До того ж дослідниця — головний редактор журналу “Науковий вісник ПНПУ” (серія “Лінгвістичні науки”), що видається від 2005 року; очолює секцію теоретичної та прикладної лінгвістики Південного регіонального центру НАН і МОН України. Тетяна Корольова прагне розширити сітку авторів, запрошуючи до співпраці дослідників з різних регіонів України. Вона гостро відчуває суспільно-наукові потреби сьогодення, а також ті динамічні зміни, що відбуваються в організації насамперед навчально-виховного процесу та, не в останню чергу, в утвердженні освітньо-кваліфікаційних рівнів різної конфігурації. Проте визначальні напрямки наукової діяльності Т. Корольової органічно пов’язані із дослідницькими пошуками стосовно фонетичної структури англійського зв’язного мовлення порівняно з українським; фундаментальної проблеми теоретичної фонетики; семантики просодії; інструментальної методи аналізу і синтезу усного мовлення; дослідження модально-емоційних характеристик мовлення; вивчення сучасних проблем перекладознавства, автоматизованого перекладу, загального та зіставного мовознавства.

Авторка монографії “Інтонація модальності у мовленні” (Київ; Одеса, 1989) охоче зізнається: формування її наукових світоглядних позицій не оминуло плідного впливу з боку визначного російського мовознавця, академіка Б. Серебреннікова. Його теоретичні ідеї та рекомендації були певним дороговказом, якщо вести мову про становлення Тетяни Корольової, власне, як лінгвіста з проєкцією на такі примітні аспекти її наукової діяльності: фонетична структура англійського зв’язного мовлення у зіставленнях з українським; фундаментальні проблеми теоретичної фонетики; семантика просодії; функції інтонації та просодичні засоби їхньої актуалізації у мовленні; інструментальні методи аналізу й синтезу усного мовлення; дослідження модально-емоційних характеристик мовлення. Заслужують подячної оцінки її концептуально новаторські підходи до розкриття й осмислення методів викладання іноземної мови, до розробки авторських методик викладання іноземної мови у вищій школі, у шкільних

і дошкільних закладах; одне слово, до проведення широкого спектру експериментальних досліджень з метою підвищення ефективності як традиційних, так і альтернативних методів викладання, зокрема, англійської мови. До речі, в одному річищі працюють і її колеги, які розробляють окремі складники комплексної наукової школи¹. Йдеться про інтернет-комунікаційні інновації ділової тематики (Е. Дерик); комунікативні акти у сфері соціальних та політичних стосунків (Е. Ларіна); мовленнєві стратегії в юриспруденції (Г. Тонкошкур); дидактичні мовленнєві стратегії (О. Ланова); комунікацію в екстремальних ситуаціях (В. Осадчий); дискурс засобів масової інформації (О. Руденко).

Так, в особі Тетяни Корольової маємо потужного організатора вищої школи. Упродовж 2011–2015 рр. вона була деканом факультету іноземних мов Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. У цьому сенсі ще раз — уявний самотній стоп-кадр статистичного характеру: під її науковою орудою захищено 22 кандидатські дисертації. Вона опублікувала 153 наукові праці, серед них 4 монографії, 7 підручників з різних аспектів мовознавства, 22 навчальних посібники для студентів філологічних факультетів та численні наукові статті.

Автору цих рядків судилося пізнати Тетяну Михайлівну Корольову не в Одесі, а в Дрогобичі. Пригадується її приїзд на Франкову землю у квітні 2009 року. Вона зачаровано вдивлялася у скромні лаштунки “батьківської садиби” Івана Франка. Тут, де ступав творець поеми “Мойсей” як один із світочів людської думки, був покладений початок співпраці між спорідненими кафедрами Дрогобицького та Південноукраїнського Храмів науки.

Вона любить мову. Для неї служить метафорою сполука “коронація слова”. Є такий авторитетний конкурс. Тетяна Корольова заслуговує його відзнаки. Бо ж її праця зі словом охоплює посів добірних “Господніх зерен” на тій ниві, що належить насамперед молодим, тобто студентам. Останні поспішають до неї, щоб дослухатися її поради... А вона звичним кроком поспішає в аудиторію.

М. І. Зиморя

¹ Наукові школи Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського / уклад. Т. І. Койчева. — Одеса: Фаворит, 2007. — С. 176–184.

УДК 811'111+81'342

Т. О. Бровченко, Т. М. Корольова

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЛАБОРАТОРІЙ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ФОНЕТИКИ

В роботі викладено шлях розвитку науки експериментальної фонетики у світі; окреслені перші кроки вчених під час проведення фонетичних досліджень, зазначені теми наукових робіт; наведено список основних лабораторій експериментальної фонетики, а також зазначені керівники та засновники вітчизняних ЛЕФ.

Ключові слова: лабораторія експериментальної фонетики, усне мовлення, науковий керівник, об'єкт дослідження.

В работе описан путь развития науки экспериментальной фонетики в мире; описаны первые шаги ученых при проведении фонетических исследований, указана тематика научных работ; приведен список основных лабораторий экспериментальной фонетики, а также названы руководители и основатели отечественных ЛЭФ.

Ключевые слова: лаборатория экспериментальной фонетики, устная речь, научный руководитель, объект исследования.

The process of experimental phonetics development in the world is described; the first steps of the researchers in the field of phonetics can be read, the object of the studies carried out is indicated; the list of basic laboratories of experimental phonetics is supplied, the names of heads and founders of domestic LEF are mentioned.

Key words: laboratory of experimental phonetics, verbal speech, scientific leader, research object.

Люди завжди мріяли про можливість фіксації та збереження звуків, що оточували їх повсякденно. Існують тисячі легенд про фіксацію звуків та їхній зв'язок зі свідомістю людини.

Але тільки у XIX сторіччі ця мрія гуманності була реалізована. Американський учений і винахідник Томас Алва Едісон створив першу пневматичну апаратуру — фонограф, за допомогою якого звуки могли бути записані й відтворені.

Поява фонографа мала значну вагому для розвитку експериментальних досліджень звучної мови. Пневматичний фонограф був основою для першої пневматичної апаратури для аналізу усного мовлення.

У кінці XIX сторіччя і на початку XX сторіччя лінгвісти І. П. Русселот (Франція), В. О. Богородицький, Л. В. Щерба (Росія), О. І. Томсон (Україна) були першими дослідниками, які підкреслили важливість експериментального вивчення мови і зробили цінний внесок у розвиток експериментальної фонетики. З початку XX сторіччя у фонетиці систематично застосовувались експериментальні методи.

Перша лабораторія експериментальної фонетики була організована в Парижі І. П. Русселотом. Лабораторія була обладнана експериментальними пристроями того часу — камертони, штучне піднебіння, найпростіша пневматична апаратура (пневматичний кімограф). Головним об'єктом досліджень лабораторії були звуки мовлення, особливо голосні, також вивчалась позиція органів мовлення у створенні мовленнєвих звуків, частотні характеристики голосних звуків й особливості їх сприйняття людиною.

Одночасно експериментальні дослідження зв'язного мовлення почалися в Росії. Перші лабораторії експериментальної фонетики були організовані в Санкт-Петербурзі і Москві.

Лабораторія експериментальної фонетики в університеті Санкт-Петербурга (науковий керівник лабораторії — Л. В. Щерба) почала активну роботу в 1908–1909 рр. Наукові інтереси лабораторії експериментальної фонетики Санкт-Петербурга у той час були сконцентровані на фонетичних корелятах функціональних одиниць в європейських мовах, на їхніх фонетичних характеристиках.

Інша лабораторія, що пов'язана з дослідженням мовлення, почала роботу в першому Московському педагогічному інституті іноземних мов (голова лабораторії В. О. Артемов). Дослідження присвячувались вивченню порівняльного аналізу звукових систем, наголосу та інтонації мов народів колишнього СРСР, а також порівнянню з іноземними мовами.

Одна з перших лабораторій експериментальної фонетики в Одесі була відкрита й очолена О. І. Томсоном у Новоросійському університеті в 1897 році. Результати наукової роботи О. І. Томсона в дослідженні російської та української мов були найважливішим досяг-

ненням фонетичної науки того часу. Варто зазначити, що результати вивчення американської звукової системи були оприлюднені лише в 1912, 1922, 1927 рр. і пізніше.

Одеська лабораторія експериментальної фонетики припинила своє існування в 1935 р. після смерті професора О. І. Томсона, оскільки він не мав послідовників, лабораторія відновила свою роботу в Одесі приблизно тридцятьма роками пізніше — у 1963 р.

Після Другої світової війни численні лабораторії, що вивчають усне мовлення, були відкриті в різних країнах світу і в різних містах колишнього СРСР — в Києві, Мінську, Одесі, Тбілісі, Єревані, Новосибірську і т. д. В Україні це були лабораторії експериментальної фонетики в Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка, в Академії наук України, в Одеському університеті, в Київському лінгвістичному університеті та інші.

Лабораторії експериментальної фонетики в Санкт-Петербурзькому державному університеті і Московському гуманітарному державному університеті (колишній перший Московський педагогічний інститут іноземних мов) стали школою для фахівців у галузі експериментальної фонетики, а також базою підготовки наукових кадрів для новоутворених лабораторій. Семінари, консультації, конференції, що допомагали засвоювати нові методи експериментальної фонетики відіграли важливу роль у розвитку фонетичної науки. Роль учених Московського і Санкт-Петербурзького університетів у підготовці молодих фахівців лабораторій, що були відкриті в Києві й Одесі, неможливо переоцінити. Професори В. О. Артемов, С. І. Бернштейн, Г. П. Торсуєв, К. К. Баришнікова та інші допомогли молодим дослідникам в їх важкій роботі.

Перша лабораторія експериментальної фонетики в Україні була відкрита в 1940-х рр. у Державному університеті ім. Т. Шевченка. Професор Ю. П. Сунцова довгий час була головою лабораторії — до 1964 р., а з 1964 р. її замінила професор П. І. Тоцька. Об'єктом вивчення в лабораторії були методика експериментальних досліджень мовлення, шляхи продукування і сприйняття живого мовлення, фонологічні функції звуків у різних мовах. Здобутком колективу лабораторії було конструювання і виготовлення першого електричного штучного піднебіння, що використовується для вивчення особливостей артикуляції звуків.

Лабораторія експериментальної фонетики Академії наук України була організована в 1960-х рр. Л. А. Близниченко очолював лабораторію до 1972 р., а з 1973 р. — професор А. Й. Багмут. Основними проблемами, детально розробленими в лабораторії від самого початку її діяльності, були проблеми структури інтонації вислову і його сприйняття мовцями. Перша електронна апаратура розмовного аналізу (А. А. Мартинов), здійснюючи автоматичний аналіз акустичних характеристик розмовних сигналів, та інша апаратура, яка була застосована в лабораторії, зробили можливими широкі дослідження структури інтонації різних видів комунікативних типів висловлювань в українській та іноземних мовах. У даний час лінгвісти лабораторії, на підставі нової методології, продовжують досліджувати характерні риси української вимови — тиск, інтонація та інші фонетичні явища у різних умовах вимови, проблеми виразності інтонації у засобах масової інформації і багато іншого.

Лабораторія експериментальної фонетики в Одеському національному університеті відновила свою роботу в 1962 р. Робота була організована В. Шатух. У 1963 р. головою Лабораторії була призначена Т. О. Бровченко. Спочатку співробітники лабораторії були обмежені невеликою кількістю експериментальних пристроїв — штучне піднебіння, магнітофони, осцилографи і пізніше інтонограф, який фіксував інформацію, висловлену спікером або записану на магнітну стрічку, і осцилограф, що надав можливість фіксувати конфігурацію основного тону і тривалість вислову.

На початку 1980-х рр. нові електронні пристрої з'явився в Одеській лабораторії експериментальної фонетики, так само як і в інших лабораторіях в Україні, — спектрограф і комп'ютери, що значно полегшили роботу в плані отримання необхідної інформації при аналізі фізичних параметрів мовленнєвого сигналу. Спеціальні лінгвістичні фонетичні програми роблять можливим отримання характеристик усного мовлення на сегментному та супрасегментному рівнях, здійснюються автоматично, що значно скорочує час аналізу.

Протягом тривалого періоду основна проблема Одеської лабораторії експериментальної фонетики полягала у порівняльному аналізі сегментних і супрасегментних характеристик рідної та іноземних мов — порівняльний аналіз звукових систем української та англійської мов, словесний наголос в англійській та українській мовах, по-

рівняльне вивчення інтонації різних комунікативних типів речень, а також структури різних видів текстів.

Слід зауважити, що сьогодні, незважаючи на важливість існування ЛЕФ як одиниць, які не тільки об'єднували дослідників-фонетистів, а й координували тематику наукових розробок в Україні, більшість з них не функціонує. Варто зазначити, що науковці-фонетисти, які виконували свої дослідження в лабораторіях експериментальної фонетики, продовжують розвивати тематику експериментальних досліджень у своїх роботах та працях своїх учнів. Серед таких українських мовознавців слід вказати проф. Т. О. Бровченко, В. Г. Таранця, О. І. Стеріополо, А. І. Калиту, О. Р. Валігуру, М. П. Дворжецьку та багатьох інших.

У Південноукраїнському національному університеті в 2002 році була заснована школа експериментально-фонетичних досліджень під керівництвом доктора філологічних наук, проф. Т. М. Корольової. За чотирнадцять років захищені 22 кандидатські дисертації з проблем фонетичної організації різноманітних типів дискурсу та тексту, фонетичних труднощів перекладу, методики викладання фонетики іноземної мови в студентській аудиторії.

Найважливішим фактом сьогодення є те, що фонетична наука в цілому й експериментальна фонетика зокрема продовжують розвивати та вдосконалювати ті напрями української фонетичної школи, які були визначені її засновниками. Про це свідчить як кількість доповідей на міжнародних та національних конференціях, чисельні публікації у збірниках наукових праць, монографії та посібники з проблем фонології та фонетики, так і значна кількість кандидатських та докторських дисертацій, присвячених цій проблематиці.

УДК 81'1+811.161.2

В. А. Глущенко

СТРУКТУРА ЛІНГВІСТИЧНОГО МЕТОДУ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ КІНЦЯ XX — ПОЧАТКУ XXI ст.

Стаття присвячена аналізу структури лінгвістичного методу в сучасному українському мовознавстві. Лінгвістичний метод трактується як складна логічна одиниця, що включає в себе онтологічний, операційний і телеологічний компоненти. Такий підхід дозволяє об'єднати в цілісній концепції лінгвістичного методу такі феномени, як принципи / підходи, операції (прийоми, процедури) та мета дослідження.

Ключові слова: метод, лінгвістичний метод, онтологічний, операційний, телеологічний компоненти.

Статья посвящена анализу структуры лингвистического метода в современном украинском языкознании. Лингвистический метод трактуется как сложная логическая единица, включающая онтологический, операционный и телеологический компоненты. Такой подход позволяет объединить в целостной концепции лингвистического метода такие феномены, как принципы / подходы, операции (приемы, процедуры) и цель исследования.

Ключевые слова: метод, лингвистический метод, онтологический, операционный, телеологический компоненты.

The paper is devoted to the analysis of the linguistic method structure in the modern Ukrainian linguistics. Linguistic method is treated as a complex logic unit that comprises ontological, operational and theological components. Such approach enables to consolidate such phenomena as principles / approaches, operations (means, procedures) and the objective of the research into an integrated linguistic method concept.

Key words: method, linguistic method, ontological, operational and theological components.

Як відомо, у радянські часи лінгвістична методологія перебувала під вирішальним впливом марксистсько-ленінської теорії, що значною мірою гальмувало розвиток методологічних досліджень у царині мовознавства. Це відбилося, зокрема, у висуванні на передній план так званого “діалектичного методу”, який, проте, має всі ознаки наукового принципу або підходу, але аж ніяк не методу як такого. “Діалектичний метод”, з одного боку, і частковонаукові та спеціальні методи, з іншого, виступають у радянському наукознавстві як *якісно* різні феномени та мають різну структуру [1, с. 7].

Недостатньо уваги приділялося проблемі структури лінгвістичного методу; у лінгвістичній методології та наукознавстві взагалі переважали гомогенні концепції методу, у межах яких метод ототожнювався з прийомами та процедурами.

Ситуація й до нашого часу радикально не змінилася; можна констатувати, що теорія лінгвістичних методів поки знаходиться в стадії становлення.

І зараз є суттєві суперечності й значні відмінності в дефініціях і трактуваннях методу, у класифікаціях методів. Це повною мірою відбилося в українському мовознавстві. О. О. Селіванова цілком обґрунтовано підкреслює “невпорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики, відсутність його глибокого аналізу й опису” [2, с. 48]. Це призводить до того, що в навчальних посібниках для вищої школи наводяться необґрунтовані класифікації методів (і саме поняття методу подається дуже суперечливо), до помилок у визначенні методів дослідження в кандидатських дисертаціях.

Отже, звернення до проблеми лінгвістичного методу, до питання про його структуру в українському мовознавстві кінця ХХ — початку ХХІ ст. є надзвичайно актуальним і в теоретичному, і в прикладному аспектах.

Наукознавці вживають термін *метод* у різних значеннях — у широкому (як спосіб, знаряддя й засіб пізнання) та вузькому (як сукупність прийомів, процедур і операцій дослідження).

У наукознавстві кінця ХХ — початку ХХІ ст. переважає вузьке трактування: метод розглядають як сукупність прийомів, процедур і операцій, що використовуються в дослідженні, тобто як гомогенний феномен.

Так само й термін *лінгвістичний метод* уживають у двох значеннях. О. О. Селіванова інтерпретує лінгвістичний метод, по-перше, як “спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей мови як об’єкта лінгвістики”, по-друге, як “систему процедур аналізу мовних явищ та / або перевірки отриманих результатів” [3, с. 339]. Перше з цих значень є широким, друге — вузьким.

Найчастіше лінгвістичний метод трактують у вузькому смислі.

Такий підхід відбився в поширеній класифікації лінгвістичних методів. Так, О. О. Селіванова поділяє методи лінгвістичних досліджень на загальні та лінгвістичні. До загальних дослідницьких відносить спостереження, індукцію і дедукцію, гіпотезу, аналіз і синтез, таксономію, порівняння, формалізацію, ідеалізацію, експеримент, фальсифікацію, моделювання [3, с. 339; 2, с. 49–51].

Проте ці феномени є операційними елементами (операціями, прийомами чи процедурами); інтерпретація їх як методів є очевидним спрощенням. Так, моделювання може використовуватися як прийом у різних методах, зокрема в порівняльно-історичному. Якщо вважати моделювання методом, треба визнати, що воно в одних випадках виступає як метод, а в інших як прийом. У зв’язку з цим заслуговує на увагу теза О. О. Селіванової про те, що “прийом може мати статус методу залежно від забезпечення ним конкретного результату дослідження” [2, с. 49]. Можливо, авторка саме це мала на увазі, вказуючи при описі порівняльно-історичного методу, з одного боку, на “методику лінгвогеографії”, з іншого, на “лінгвогеографічний метод” [2, с. 53–54] (отже, один метод уживається в складі іншого).

Суперечливість такого підходу видається очевидною. На нашу думку, він призводить до “розмивання” поняття методу.

Отже, зазначені операційні елементи (спостереження, індукцію і дедукцію та ін.), які, безперечно, входять у структуру різних методів, вважати власне науковими методами недоцільно. Є всі підстави розглядати їх як наукові прийоми. Характерно, що М. П. Кочерган інтерпретує індукцію і дедукцію, аналіз і синтез та гіпотезу як “вихідні прийоми наукового аналізу мовного матеріалу” [4, с. 209–211].

На наш погляд, отождолення методу з операційними елементами збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмеж-

овується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру.

У зв'язку з цим ми хотіли б навести думку С. Б. Кримського, який стверджував, що “метод не може бути редукований до чисто інструментального функціонування, до простого знаряддя” [5, с. 111]. На наш погляд, ця теза має велике методологічне значення.

Поряд з тенденцією ототожнювати методи з операційними елементами в наукознавстві спостерігається протилежна тенденція — відривати операції (прийоми, процедури) від методів, розглядати операційні елементи окремо, як самостійний феномен. При цьому між методом і прийомами постулюється тісний зв'язок, але саме зв'язок різних феноменів, а не частин одного феномена. На наш погляд, це, так само як і ототожнення методу з прийомами (процедурами, операціями), збіднює поняття методу. Операційні елементи мають бути включені в структуру методу як його складова частина.

У широкому смислі науковий, у тому числі лінгвістичний метод розглядають як шлях пізнання, його вид і спосіб, знаряддя й засіб. Таке трактування є класичним: його витoki можна знайти вже в Аристотеля, на нього орієнтувався й Г. Гегель.

Так, С. Б. Кримський визначає науковий метод як “систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів”. Метод “відрізняється від методики та техніки тим, що окрім технічної, процедурної частини включає також їх теоретичне усвідомлення та особливі пізнавальні принципи”, він “знаходиться в єдності з певною теорією чи теоріями” [6, с. 373].

У структурі методу С. Б. Кримський виділяє дві частини. Це, поперше, “конструктивна частина методу”. Сюди входять принципи методологічного аналізу, зразки та антизразки їх предметного втілення, а також умови застосування методу. По-друге, це “алгоритмічно-процедурна частина методу”. У цю частину автор включає “стандартні правила”, “процедури”, “алгоритмічні рецепти”, “нормативи” та “вимоги” [5, с. 111–114].

Отже, науковий, у тому числі лінгвістичний метод у широкому трактуванні слід інтерпретувати як гетерогенний феномен.

Перспективним видається тлумачення лінгвістичного методу як складної логічної одиниці з певною структурою [7, с. 258].

За визначенням Б. О. Серебренникова, науковий метод узагалі та лінгвістичний метод зокрема — це “певний підхід до досліджуваного явища, певний комплекс тверджень, наукових і чисто технічних прийомів”, тому “метод завжди є системою” [7, с. 258].

Узагальнивши цю концепцію, Л. П. Іванова зазначила, що у структурі методу можна виділити два основні компоненти: “теоретичне обґрунтування певного підходу до аналізу мовних і мовленевих фактів” і “методику дослідження, що з нього випливає” [8, с. 231].

Погоджуючись з Л. П. Івановою в цілому, ми хотіли б відзначити, що, беручи до уваги роль конструктивістських моментів у науковому пізнанні, поняття методу слід пов’язувати з поняттям мети.

За умови включення в структуру методу мети дослідження в ній може бути виділений телеологічний компонент.

На нашу думку, лінгвістичний метод необхідно розглядати як одиницю, що включає в себе три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний.

Це твердження, висунуте В. І. Постовалою [9, с. 24], було розвинене й обґрунтоване в наших публікаціях [1; 10, с. 12–13; 11–13].

У межах зазначеного підходу комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методика їх застосування становлять лише один з компонентів методу — операційний.

Звернемося до онтологічного компонента методу. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого дослідник сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій. “Підсистема” онтології ніби замикає пізнавальний рух: вона є й логічно першим кроком, задаючи категоріальне бачення об’єкта дослідження, і логічно останнім, включаючи в себе отримані результати [14, с. 26–27]. З цього випливає, що як належність онтологічного компонента наукового методу доцільно розглядати такі засоби пізнання, як принцип і підхід.

Науковий принцип є найважливішим методологічним засобом, теоретико-методологічною основою методу. У ролі принципів виступають глобальні твердження з широким радіусом дії, що мають стратегічне значення [15, с. 102].

Науковий підхід, тісно пов'язаний із принципом, визначає напрям дослідження, проте він, на відміну від принципу, не є безпосереднім знаряддям пізнання; підхід відбивається в принципах, прийомах і процедурах певного методу [15, с. 24].

Викладена й аргументована тут концепція лінгвістичного методу, як нам видається, “знімає” протиріччя, тією або іншою мірою при-таманні іншим концепціям.

Трактування лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе онтологічний, операційний і телеологічний компоненти, видається перспективним з погляду вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів. Такий підхід дозволяє об'єднати в цілісній концепції лінгвістичного методу такі різномірні, але взаємопов'язані феномени, як принципи / підходи, операції (прийоми, процедури) та мета дослідження.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Глушенко В. А. Теорії лінгвістичного методу в українському мовознавстві кінця ХХ ст. — початку ХХІ ст. / Глушенко В. А. // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глушенка]. — Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2015. — Вип. 2. — С. 6–17.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філол. спеціальностей вищих закладів освіти / Кочерган Михайло Петрович. — К. : Академія, 1999. — 288 с.
5. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / Кримський Сергій Борисович. — К. : ПАРАПАН, 2003. — 240 с.
6. Кримський С. Метод / С. Кримський // Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. — К., 2002. — С. 373.
7. Серебренников Б. А. Проблема взаимоотношения общей методологии, лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования / Б. А. Серебренников // Общее языкознание : методы лингвистических исследований / отв. ред. Б. А. Серебренников. — М. : Наука, 1973. — С. 257–313.
8. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкознанию : учебное пособие / Иванова Людмила Петровна. — К. : Освіта України, 2006. — 312 с.
9. Постовалова В. И. Историческая фонология и ее основания : опыт логико-методологического анализа / Валентина Ивановна Постовалова. — М. : Наука, 1978. — 203 с.

10. Глушенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. XIX ст. — 20-ті рр. XX ст.) / Глушенко Володимир Андрійович ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. — Донецьк, 1998. — 222 с.
11. Глушенко В. А. К вопросу о структуре лингвистического метода / Глушенко В. А. // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : научно-методич. сб. / отв. за вып. В. А. Глушенко. — Славянск, 2001. — Вып. VIII. — С. 3–6.
12. Глушенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура / В. А. Глушенко // Мовознавство. — 2010. — № 6. — С. 32–44.
13. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition / Glushchenko V. // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. — Newcastle upon Tyne, 2014. — P. 293–300.
14. Снесар В. И. Место принципов в системе научного знания / Снесар В. И. // Анализ системы научного знания / под ред. Я. Ф. Аскина, Т. К. Никольской, Б. И. Мокина. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1976. — С. 24–27.
15. Подкорытов Г. А. О природе научного метода / Геннадий Алексеевич Подкорытов. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. — 224 с.

UDC 81'1: [811.111+811.161.2]:316.774:004.738.5

I. M. Derik

ON THE ANALYSIS OF THE BUSINESS INTERNET-DISOURSE

The article deals with the all-sided study of the business Internet-discourse overwhelming both the communicative and functional aspect of this phenomenon. The all-level actualization means are analyzed and the dominant features common for typologically distant languages are outlined.

Key words: *business Internet-discourse, actualization means, dominant features, typologically distant languages.*

Статтю присвячено всебічному дослідженню ділового Інтернет-дискурсу, включаючи комунікативний і функціональний аспекти цього феномену. У статті проаналізовано засоби актуалізації усіх рівнів та визначено домінантні риси, що є спільними для типологічно неспоріднених мов.

Ключові слова: *діловий Інтернет-дискурс, засоби актуалізації, домінантні риси, типологічно неспоріднені мови.*

Статья посвящена всестороннему исследованию делового Интернет-дискурса, включая коммуникативный и функциональный аспекты этого феномена. В статье проанализованы средства актуализации всех уровней и выделены доминантные черты, общие для типологически неродственных языков.

Ключевые слова: *деловой Интернет-дискурс, средства актуализации, доминантные черты, типологически неродственные языки.*

The research is aimed at studying the business Internet-discourse in terms of its functioning as a unique communicative phenomenon with regards to its peculiar communicative strategies and techniques manifestation and systematization.

The *object* of the research is the informational Internet business messages discourse viewed as a variety of institutional Internet discourse. The *subject* of the research is formed by the linguistics parameters of the institutional discourse variety under investigation.

The *objective* of the research consists in defining the communicative specifics of the business Internet discourse on the basis of the informational Internet business messages by distinguishing its immanent communicative strategies, techniques and the means of their linguistic realization.

The immediate *tasks* of the research have been predetermined by the above-mentioned objective and may be formulated as follows:

1) to perform an overall analysis of the business Internet discourse and describe its discourse forming features;

2) to provide the grounding for the communicative peculiarity of this institutional discourse variety;

3) to distinguish communicative strategies and techniques peculiar for the institutional discourse variety under investigation;

4) to investigate the linguistic means of the discourse strategies and techniques realization;

5) to outline the typological and specific linguistic features of the contemporary business Internet discourse on the basis of the typologically distant languages.

The research was performed on the *basis* of the English and Ukrainian informational Internet messages audio files produced by the companies *Forbes*, *Dow Jones*, *MSNBC*, *TSN*, “*Era*”, presented in the multimedia format with extension *.avi*, *.mpg*, *.wav*, *.mov* (recordings dated from 2003 to 2015 years) with the general duration of 120 minutes.

The opposition *Text :: Discourse* is viewed in the following aspect: discourse is understood as the text interwoven with life or the text presented dynamically through the prism of certain events. Text is understood as the predominantly abstract and formal construct, discourse is interpreted as different ways of its actualization, viewed in the aspect of cognitive processes and their connection with the extralinguistic factors. The term “discourse” unlike the term “text” is not applied to the texts whose ties with the reality have been irretrievably ruined (e.g. ancient texts).

From the linguistic point of view discourse is often defined as a complex communicative phenomenon which presupposes the impact of extralinguistic factors on its production and perception.

The communicational aspect of the discourse is reflected in the focus on the extralinguistic factors influencing the communicative process both in the sphere of its production and perception. Discourse is widely investigated as the complex communicative unit with its unique structural and seman-

tic features. Its immanent peculiarities include cohesiveness and cohesion, fullness and independence of meaning which are realized linguistically by morphological forms and syntactic links. Inherent of discourse on all its levels is thematic, referential, eventual, temporal and local unity.

Discourse in the translational aspect is understood mainly as the speech practice, i.e. interactive activity of the communicants, the setting and maintenance of the contact, emotional and informational exchange, interaction and two-way influence, the interconnection of the variable communicative strategies and their verbal and non-verbal manifestations. Very important in this connection is the dependence on extralinguistic knowledge, views, intentions and aims of the definite speaker.

The understanding of the discourse as the text plunged in the communicative situation suggests its multidimensional nature. From the psycholinguistic point of view discourse is intriguing because of the possibility of switches from the inner code to the outer verbalization in the processes of speech generation and its interpretation with regards to the social-psychic types of language personalities and the role preferences. The linguostylistic discourse analysis is focused on distinguishing the speech registers, differentiating oral speech from the written one in all the genre varieties, studying functional communication parameters on the basis its units (the characteristics of the functional styles). The structural and linguistic discourse description presupposes its segmentation and is aimed at foregrounding the textual proper communication peculiarities — the sense and formal discourse coherence, the ways of topic switching, the modal restrictors (hedg-es), the large and small textual blocks, discourse polyphony understood as simultaneous communication on the different levels of the text depth.

Communication is essentially incomplete and inferential — it is impossible to say everything about anything at any point in time. To derive intended meaning from a spoken utterance or text, the hearer or reader needs to enrich or modify semantic representations of linguistic input (literal or prototype meanings) by using inferences based on context. This context, or background, is the space of possibilities that allows us to listen to both what is spoken and what is unspoken; and meaning is created in an active process whereby linguistic form triggers interpretation rather than conveying information. This space of possibilities forming the context of a text or utterance is a subset of the recipient's entire cognitive environment, selected on the basis of relevance. A person's cognitive environment includes information

that can be perceived externally, as well as knowledge stored in memory, and information deriving from previous utterances or texts. This latter aspect of the cognitive environment is referred to as intertextuality.

Intertextuality is essentially a mechanism through which a text refers backward (or forward) to previous (or future) texts, by alluding to, adapting, or otherwise invoking meanings expressed in those other texts. In order to retrieve the full range of intended meaning in a given text, readers need to be able to recognize and understand such intertextual references. Failure to do so will result in partial understanding, or incomplete retrieval of the intended meaning of the text concerned. The implications of this for translation are clear, since the potential for failure to recognize intertextual reference between languages and across cultures is likely to be considerably greater than within them, since such recognition requires social knowledge.

The prominent distinctive features of the discourse as the mental and speech phenomenon may be formulated as follows.

- The term “discourse” is close in sense to the concept “text”, but its distinctive feature is dynamic nature unlike the static nature of the text;
- discourse functional interpretation is close to its understanding as a certain communicative act, which presupposes the existence of the two dominant roles — of the speaker (author) and the addressee. However, the discourse distinctive feature is the presence of such important sense constituents as the chronotopes, the topicality and the rituality;
- there also exists the third perspective of discourse research — the study of the speech communication from the proper textual point of view. This is particularly relevant for the analysis of the deictics and the anaphoric and cataphoric links between the pronouns and the notional words;
- the interdisciplinary nature of the discourse studies is known as discourse analysis;
- discourse is characterized by the metalingual nature but like the lower language units it is guided by certain rules and norms;
- the dominant opposition in discourse classification is the differentiation of the oral and written discourse based on the opposition of the different channels of information distribution — the acoustic and the visual. Despite the fact that the written speech has been considered predominant through the long period of time it is the oral discourse that is the original and fundamental form of language existence, while the written discourse is of secondary nature. Most researchers also outline the mental discourse;

- the prevailing strategies in discourse translation are foreignization, domestication and explication;
- the key issue in adequate discourse translation are the preservation of the semantic invariant and the faithful pragmatics rendering alongside with the accuracy of natural and cultural background presentation;
- the typological discrepancies among the distant languages result in certain translation difficulties and problems which should be dealt with in accordance with the existing practice of the translation transformations techniques.

In the course of the research it has been concluded and experimentally and statistically proved that oral discourse is the predominant and original language form of existence while the written discourse is of secondary nature. It has also been postulated that the pragmatic and the expressive potential of the discourse shouldn't be underestimated especially in the aspect of its relevance in the successful communicative strategies realization. It has been also outlined that each type of the institutional discourse is characterized by its unique etiquette and a certain set of typological linguistic peculiarities which fact proves the relevance of the hypothesis of the existential nature of the discourse.

The business Internet-discourse is a complex phenomenon formed on the ground of the three discourse varieties: the network or Internet discourse (on the basis of its interactive nature and the multimedia and hypertext technologies wide use), informational or media discourse (on the basis of the periodic mass information distribution in accordance with the requirements for the mass media means, the prerequisites of the mediator and the certain technical environment) and business or commercial discourse (on the basis of topicality and lexis).

The typological immanent features of the discourse under analysis are as follows:

- in the technical aspect of the communicative process:
 - 1) the employment of a specific technical device for information distribution (PC with a cable or telephonic Internet plug-in);
 - 2) the use of an electronic signal as a channel of information distribution and perception by means of digital information stream;
- in the aspect of the communicative process functional features: timeliness, extension, universality, recurrence, virtual character of the communicative process, global scale, mediation;

- in the aspect of the communicants' interaction and their role features — interactive and distant character of the communication itself and the equal status of the speakers involved;

- in the aspect of the communication process general characteristics — according to the scale — group (“one sender and many recipients”), according to the type of address — retial, according to the form of presentation — written (hypertextual form) + oral (multimedia form — the presence of the audio-visual component); according to the means of information distribution — virtual.

Consequently, the following discourse forming features of the business Internet discourse may be outlined:

- the similarity of the business Internet discourse and Internet discourse proper features is manifest in the following: timeliness, extension, universality, recurrence, virtual and interactive character of the communicative process, global scale, distant character of the communication itself and the equal status of the speakers involved, technical mediation, extensive employment of the hypertextual and multimedia technologies, the possibility of archive information storing;

- the similarity of the business Internet discourse and media discourse proper is made prominent in the following: the regular and global character of distribution, up-to-datedness, high eventual density, the obligatory presence of the audience, intertextuality realized through the immediate use of the signs of different nature; diversity of Internet-messages genres, the personalized dialogical character of the communicative process, the creative approach to the information presentation, the high expressiveness of the anchorperson's speech, the wide use of speech strategies of the conversational style in the aspect of the grammatical as well as lexical and stylistic features;

- the similarity of the business Internet discourse and business discourse proper is characterized by the following aspects as the common topicality (general economic and stock activity), the likeness of the communicative strategies and techniques (compensational, rhetorical and organizational) and the type of the basic communicants' interaction (the status orientation of the discourse) and, as a result, the existence of the typological lexical, syntactical and stylistic features.

However, there have been distinguished the following specific peculiarities of the business Internet discourse as the unique mental and communicative phenomenon:

- the simultaneous professional and personal discourse orientation (due to the number of the participants it's mass but according to its content it's interpersonal professional communication);
- the integral character of the communicative strategies assortment (the combination of the business and media discourse strategies);
- the uniqueness of the status and role communicants' characteristics (the basic communicants — presenter of the informational Internet-messages; the professional who possesses information in the business field as well as a businessperson who is interested in this information);
- the creation of the optimal conditions for the successful process of the information acquisition and processing by the recipient.

The key communicative characteristics of the discourse under investigation have been outlined on the basis of the existing fundamentals of the discourse forming features of the institutional discourse after V. I. Karasyk: the presence of the typical participants, the definite time and place (the chronotope), the genre specification, the purpose and pragmatic orientation, the values, strategies, the precedent texts and discourse formulas.

According to the business Internet-discourse research results it has been concluded that all the above-mentioned discourse-forming features are present.

Thus, the stereotypical participants of this discourse variety are the presenter of the informational Internet-messages and the Internet-user, i.e. the professional who possesses information in the business field as well as a businessperson who is interested in this information. Each participant has their specific status role in the communicative process, but their interaction is characterized by the set of specific communicative features such as the equality, the interactive, universal, global and distant character. Another characteristic feature is the definiteness of the chronotope (the Internet-messages are broadcast regularly at fixed time on the websites *www.nbc.com*, *www.forbes.com*, *www.tsn.com*, *www.era.com*), the date and time of the issue is fixed in the name of the mediafiles. The common purpose of the informational messages is the provision of information in the sphere of business, the annual reports of business activity function as the precedent texts (the annual revenue reports, the annual stock reports etc.). As for the discourse formulas which are defined by V. I. Karasyk as certain functionally determined constructions, characteristic of certain social institutions [3, p.209], they are similar to the media proper dis-

course formulas due to the semantic and functional similarity of these two institutional discourses.

The outlined specificity of the certain discourse parameters has resulted in the conclusion of the communicative uniqueness of the business Internet-discourse under investigation in comparison with the other types of the institutional discourse.

In the course of the complex research the detailed analysis of the communicative strategies and techniques has also been performed. The latter have been studied as the author's intentions of the different communicative scale. The communicative strategy is correlated with the main purpose of communication, being formed on the basis of the addresser's main communicative intention, it represents the combination of the speech actions, aimed at the achievement of the discourse general communicative purpose and realized through the employment of a set of communicative techniques. The communicative technique is defined as a set of practical actions in the real process of the communicative interaction, which allow to achieve the defined purpose in particular situations, favor the realization of a definite communicative strategy. The techniques realization means in verbal communication as speech means of different language levels.

1. The contemporary business Internet-discourse is a unique communicative and pragmatic phenomenon. Its condition in the mediasphere is predetermined by the society's demand for the cognitive information acquisition and the peculiarities of this discourse type functioning.

2. The uniqueness of the business Internet-discourse is determined by the interaction of the following discourse features: the addressers' expectation of the professionally oriented interactive educational equal communication with the audience, the informational business Internet-messages genre specification, the subject-subject positions of the communicants, the communicative strategies and techniques assortment and the peculiarities of their functioning.

3. The strategic orientation of the discourse type under investigation is on the crossroads of the key tasks of the mass media (provision of information, enlightenment, entertainment) and the educational goals (knowledge, education and culture distribution).

4. The educational and cognitive addresser's intentions in the business Internet-discourse are realized in the domain of the information technologies by means of the two key communicative strategies (the strategy of edu-

cating and the strategy of forming the audience's cognitive activity) through the use of such communicative techniques as: the allusion to the reliable source of information, the distribution of cognitive information, the communicative equality of speech, the attraction of the audience's attention.

5. The effectiveness of the communicative strategies and techniques realization typical of the business Internet-discourse is provided by the employment of the verbalized linguistic means of different levels: phonetic, lexical and grammatical.

The scope of the means of the cognitive, emotional and evaluation information distribution is rather wide and it includes the following components: the cohesion means, providing the discourse cohesiveness; the actualization means of different levels; the quotations, the direct and indirect allusions in the function of intertextual links; the means which increase the information density of the messages and the objectiveness of the subjective and logical information presentation (special professional economic and scientific terminological units, abbreviations, shortenings, names of organizations, anthroponyms, precise lexis); means, which provide for the dynamic character of the messages and function as manifestations of the genre and functional-stylistic peculiarities (the Passive Voice forms, non-finite verbal forms, Present tense finite verbal forms, lexicalized plural noun forms, the Comparative and Superlative degrees adjective forms on the morphological level; impersonal and indefinitely personal two-part finite clauses, structures of secondary predication, structures of Complex Subject, Complex Object and formal subject on the syntactical level. As far as the functional and stylistic orientation is concerned the discourse under investigation possesses features of the normative written literary speech, although there occur numerous deviations to the conversational style both on the lexical and grammatical level.

The specific features of the informational business Internet-messages illustrating the uniqueness of the business Internet-discourse on all the linguistic levels are the following: the considerable amount of terms, words of the semantic field "economy", proper names, international and pseudo-international units in comparison with the widely used common lexis on the lexical level; the prevalence of the notional parts of speech over the form words, nominative units over the verbal ones, non-finite verbal forms (the Infinitive, the Participle, the Dieprykmetnyk, the Gerund) over the finite personal ones, the Present tense forms over the Past and Future tense forms,

the Passive Voice forms and the verbal forms with the suffixes *-ся*, *-сь* over the Active Voice forms. The commonness and semantic value of these linguistic elements allows to treat them as the textual markers, which mirror the uniqueness of the business Internet-discourse under investigation and result in the realization of the main communicative strategies and techniques characteristic of this institutional type of discourse.

It also should be taken into account that stereotype speech formulas and means of emotional and evaluative modality are widely used, which is due to the manipulation function realization consisting in the addresser's attraction and further involvement into the communicative process. The following linguistic means of the above mentioned function realization should be enumerated: conversational vocabulary, periphrastic words and word combinations, titles like *Miss*, *Mrs*, *Ms*, *Mr*, *Sir*, *Madam*, *Messrs*, *Пан*, *Пані*, *Панове*; the lexical units with the emotional and evaluative connotations of approval, sympathy, encouragement, consent etc; the stylistically marked words, phraseological units, stylistic means of different levels (epithets, metaphors, metonymies, irony, simile, rhetorical questions, inversion and the like). All the above mentioned language units are used to realize the communicative strategies of metaphorization and are aimed at forming positive attitude to the information provided and its presenters or carriers.

The phonetic means of representation on the segmental and suprasegmental levels should be singled out (on the segmental level it's the division into syllables, the alteration of the stressed and unstressed syllables, the use of the proclitics and enclitics, the phenomenon of the phonetic adaptation in the roots and affixes of the loan lexemes; on the suprasegmental level — the value of the total acoustic energy, intensity and duration of sound, the use of specific melodic patterns, hesitation pauses). The general characteristic trait of the discourse under investigation is the complex interaction of the linguistic means of different levels aimed at realizing the main communicative strategies and techniques of the business Internet-discourse and thus enforcing the total communicative and pragmatic effect as well as providing for the successful communication.

The perspective is seen in the more detailed research of the typological common features and specific linguistic peculiarities of the contemporary business Internet-discourse on the basis of the typologically distant Germanic and Slavic languages.

BIBLIOGRAPHY

1. Borbot'ko V. G. Principy formirovanija diskursa: Ot psiholingvistiki k lingvosinergetike/ V. G. Borbot'ko. — M.: Knizhnyj dom "LIBROKOM", 2009. — 288 S.
2. Issers O. S. Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi/ O. S. Issers. — Omsk, 2006. — 288 S.
3. Karasik V. I. Jazykovej krug: lichnost', koncepty, diskurs / V. I. Karasik. — Volgograd: Peremena. — 2002. — 477 S.
4. Stepanov Ju. S. Al'ternativnyj mir, Diskurs, fakt i princip prichinnosti / Ju. S. Stepanov // Jazyk i nauka konca XX veka. — M.: RAN, 1996. — S. 37–73.
5. Dijk van T. A. Principles of Critical Discourse Analysis / T. A. van Dijk // The sociolinguistic Reader. — 1998. — Vol. 2: Gender and Discourse. — P. 367–393.

На відстані серця складаю слова пошани доктору філологічних наук, проф. Т. М. Корольовій, власне, в органічній сполучі з найвищою оцінкою та визнанням її розмаїтих творчих обдарувань, зокрема, як вченого-словесника та педагога вищої школи

УДК 159.923+81'272

М. І. Зимомря

ВИМІР МНОЖИННИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ТВОРЧІЙ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ

У статті розглянуто особливості системи художніх цінностей на прикладах творчості Олександра Деко, зокрема, як ученого, письменника та перекладача. Йдеться про вимір множинних зв'язків у процесі творчої взаємодії особистостей.

Ключові слова: система художніх цінностей, творча взаємодія, дискурс інтерпретації, творчість Олександра Деко.

В данной статье рассматриваются особенности системы художественных ценностей на примерах творчества Александра Дэко, в частности, как ученого, писателя и переводчика. Речь идет об измерении множественных связей в процессе творческого взаимодействия личностей.

Ключевые слова: система художественных ценностей, творческое взаимодействие, дискурс интерпретации, творчество Александра Дэко.

In the focus of the article there are the artistic values system peculiarities viewed on the basis of Alexander Deco's legacy both as a scholar, writer and translator. The choice of the multiple links in the process of the personalities artistic interaction is being described.

Key words: the artistic values system, the artistic interaction, interpretation discourse, Alexander Deco's legacy.

Набуло поширення твердження, що постмодерністи запровадили поняття порожнього знаку. Проте загалом видається, що кожний знак містить певний зв'язок із зовнішнім світом, спричиняючи во-

доділ між уявним і конкретним. Звідси — співвіднесення значення оцінки певного факту чи події з позамовним дискурсом означуваних сенсів. Останні уможливають фіксацію наявності контрастного у конфліктній ситуації. Так, наприклад, у листі до Михайла Драгоманова від 16 липня 1891 року Леся Українка (1871–1913) писала: “Що робити, — я завжди навіть найкраще описувала зимою весну, а літом зиму, видно, моя натура любить контрасти...” [1, с. 102]. Ці слова авторки “Лісової пісні” мимоволі спадали на думку, коли працювалося над різножанровими текстами Олександра Дека, якому судилася не проста людська й письменницька доля.

Олександр Деко народився 23 грудня 1926 р. у Чернігові. Він належить до того покоління, що його спіткали біди планетарного характеру, спричинені Другою світовою війною. Як її учасник він пізнав ті жахи, що не обмежуються емоційно-чуттєвою оцінкою людинобивства як факту. Йдеться про художні переконання, які мають стати засторогою для майбутніх поколінь. Їх, зокрема, виразно видно у повісті “Кедойшім” (2002), що стала своєрідною хронікою Шепетівського гетто. Події та постаті, показані на її сторінках, викликають пронизливий дроз. Адже й муки мають свою велич, що її колись так майстерно відобразили Агесандр, Полідор і Афінодор на обличчі Лакоона...

Шлях Олександра Дека до вершин письменства був, без перебільшення, складним та тернистим. Працював він із 15 років: спершу в евакуації в колгоспі, потім — робітником на залізниці, а паралельно навчався у вечірній школі. У неповних сімнадцять, переломного в ході війни 1943-го року, був переведений до Чернігова черговим по залізничній станції. 1 січня 1944, після повернення з евакуації до Чернігова, після досягнення 17-річного віку був мобілізований до армії. Демобілізувався вже після війни — 1948 року. У мирний час Олександр Деко спробував себе у багатьох професіях: працював учителем, начальником інспекції Держстраху, нормувальником, економістом, редактором багатотиражної газети, начальником планового відділу заводу, начальником відділу праці та заробітної плати обласного управління місцевої промисловості (Чернігів), редактором республіканського видавництва “Мистецтво” (Київ). На щастя, це відповідало його освітній нормі. Адже успішно закінчив не тільки факультет історії Чернігівського учительського інституту (1950), але й Львів-

ський фінансово-кредитний технікум (1952). Новий етап діяльності припав на 1968 рік, коли присвятив себе творчій письменницькій роботі. Звісно, не все стелилося барвистим візерунком. Так, 1970 року сталася “новина”: побачило світ “Повне зібрання творів Леоніда Глібова”, підготовці якого Олександр Деко віддав чимало зусиль упродовж десяти літ. Про перешкоди, що були на заваді, годі тут згадувати. Проте варто наголосити: Олесь Гончар та Юрій Збанацький врятували письменника від клопотів... На велику літературну ниву Олександр Деко повторно увійшов 1977 року, коли здійснив низку перекладів із німецької. До того ж О. Деко був одним із організаторів Всеукраїнського товариства “Меморіал”. У Москві на Установчому з’їзді “Меморіалу”, що проводився під керівництвом його засновника академіка Андрія Сахарова (1921–1989), він самотній від України виступив з промовою. У рамках того з’їзду, на запрошення Андрія Сахарова, відбулася незабутня зустріч із вченим світової слави. До речі, як згадує Олександр Деко, всесвітньовідомого правозахисника цікавила доля незалежності України: чи широким є антиімперський рух, чи багато людей підтримують “Меморіал”. На Установчому з’їзді товариства “Меморіал” у Києві Олександр Деко був обраний співголовою і першим очолив товариство, яке проклало шлях до незалежності України... Окрім цього, він був призначений заступником голови Київської організації Спілки письменників України. Також його обирали головою Української Спілки письменників Баварії (Німеччина), головою української Спілки письменників Німеччини. Нині він — Голова Спілки українських письменників Держави Ізраїль. 1997 року заснував і очолив (на посаді головного редактора) часопис “Соборність” (Ізраїль, з 2005), одне з найбільш чільних україномовних видань за межами України. Він не тільки засновник, але й головний редактор некомерційного видавництва “Соборність” [2, с. 14].

Олександр Деко належить до тих діячів мистецтва, які, за висловом одного з корифеїв теорії української літератури та літературознавства, професора Степана Крижанівського (1911–2002), своїми зусиллями дають “пізнавати неповторний час”, підтверджуючи його суворий клімат благородними спостереженнями. Останнє завжди пов’язане з місцем, де доведеться зустріти життєві будні. Так, наприклад, судилося пізнати всю красу міста Лева, в якому Олександр Деко здобув вищу освіту в галузі економіки, а згодом — князівську велич

Чернігова, де він успішно завершив навчання на історичному факультеті в учительському інституті. Ймовірно, таке поєднання знань з часом послужило йому поштовхом до написання багатьох тематично різноманітних творів. Вони склали чотири томник, опублікований 1997–2001 рр. у київському видавництві “Юг”.

Послідовність творів свідчить про хронологічний підхід до композиції чотири томника (від повістей про Віктора Забілу та Леоніда Глібова — через повісті та оповідання про Другу світову війну — аж до зведення документів про “літературне пограбування” 1970-х років). Перший том охоплює повісті про українських письменників та частково дотичні до них твори малої прозової форми, засновані на синтезі мистецтв. Це — роман “Солов’ї співають на світанні”, повість “Журлививий заспів”, оповідання: “Не розбудити звіра”, “Піщикатна ніч”, “Мамо, вибачте мені”, есе “Де стоїть гора високая?”. Натомість другий том репрезентує прозові твори про Другу світову війну: повість “Поліська прелюдія”, оповідання-хроніку “Білий квіт каштанів”, вінок новел “Сніг на червоних маках”; повість-хроніку “Кедойшім” (із гебрійської — “Святі”). До третього тому увійшло краще з його перекладацького доробку, зокрема, переклади з білоруської (казки; повісті Олеса Махнача “Діти фортеці” та Галини Василевської “Малюнок на снігу”) та німецької мов (оповідання Франца Фюмана “Мій останній політ”; Міхаеля Хатрі “Незакінчене розслідування”; Юргена Бернта-Бертла “Вітряк молодості” (у співавторстві); розділи з роману Еріха Льоста “Я був доктором Леєм”). Четвертий том склали наукові дослідження Олександра Дека про Віктора Забілу, Тараса Шевченка, Леоніда Глібова, а також концептуально новаторське прочитання поетичних і прозових надбань сучасної письменниці Емми Андіївської.

Варто наголосити: повість “Журлививий заспів” (1970) Олександра Дека викликала широкий розголос, що засвідчують два десятки рецензій у періодиці; численні відгуки були й про повість для дітей “Поліська прелюдія” (1980) — понад двадцять [3, с. 234].

О. Деко — також автор та упорядник 4-томового видання “Юні герої”: “Діти фортеці” (1989), “Поворотний круг” (1989), “Провідник у безодню” (1991), “Автограф на Рейхстазі” (1991); автор, упорядник і редактор 3-томового видання “Календар Чернігівського земляцтва” (1997), “Історичний календар Чернігівщини” (1997). “Календар Чернігівщини” (1998); літературний редактор книги М. Л. Гулько “Бій

в імлі”, 1986; упорядник і редактор 10-томового видання “Твори” Емми Андіївської (видано 1–5 томи), автор вступної статті “Проза Емми Андіївської”, вміщеної у 4-му томі; упорядник книги Дмитра Павличка “Єврейські мелодії” (гебрійською) та автор передмови до збірки під назвою “Дмитро Павличко — класик світової літератури” (2011).

Значна частина доробку Олександра Дека ще очікує на детальну та об’єктивну оцінку. Про це Степан Крижанівський писав ще у 1993 році на сторінках журналу “Київська старовина”: “...ті нові дані, які добув Олександр Деко, ще до цього часу не увійшли в літературний вжиток”. Тут визначальним постає його високохудожній роман “Солов’ї співають на світанні” (1988), присвячений життю та творчості Шевченкового побратима Віктора Забіли (1808–1869). До речі, збірка “Спів крізь сльози” видана 1906 року зусиллями Івана Франка у Львові. Йдеться про першу спробу показати в художній літературі постать Віктора Забіли. Аналогічну мету О. Деко ставить перед собою у повісті “Журливий заспів”, у сюжетній канві якої всебічно розкрита постать Леоніда Глібова. І тут, і там — перша спроба. Це свого роду відкриття неосвоєної літературної царини — і для самого автора, і для читача. Тут художні пошуки нерозривно переплітаються з науковими, створюючи не менш захопливу сюжетну лінію.

Це можна підтвердити й літературознавчою статтею “До біографії Віктора Забіли”, у якій О. Деко знову-таки вперше опублікував багато невідомих відомостей про життя і творчість прославленого поета-романтика. І таких помітних прикладів багато в арсеналі його досліджень. Це передусім праці про Тараса Шевченка, творчі моделі якого — як поета й художника — належать до вершинних ходів світової думки.

Свого часу Вольфганг Ізер справедливо зауважив у статті “Процес читання: феноменологічне наближення” щодо розуміння белетристичного твору: “Будь-яке читання входить до нашої пам’яті і з часом затирається. Пізніше воно може знову відновитися і налаштуватися на різний тон, у результаті чого читач спроможний розвивати непередбачувані до того моменту зв’язки... Встановлюючи ці взаємодії між минулим, теперішнім та майбутнім, читач, по суті, змушує текст виявляти свою потенційну різноманітність зв’язків”. Наукові праці, присвячені історії національної літератури, також підпадають під це

правило, оскільки духовний та естетичний досвід письменника в них узгоджується з духовним та естетичним досвідом читача, по-різному знайомому з особливостями розвитку літератури своєї країни.

При погляді на наукове підґрунтя кожної з літературознавчих розвідок Олександра Дека виникає думка, що розмаїтий фактографічний матеріал “підказав” йому оригінальну методологію дослідження — рецептивно-комунікативну. Тут рецепція становить собою “відправний пункт” у студіюванні взаємин між різними видами мистецтв, адже завдяки їй устанавлюються комунікативні відношення, започатковується діалогізм між Забілою, Глібовим, Шевченком — та їхнім тогочасним оточенням; між письменниками-персонажами — і автором та читачами.

Апогеєм грандіозної роботи, яку провів О. Деко, досліджуючи нові аспекти життя та творчості Тараса Шевченка, став перший том “Шевченківського календаря”. Прикметно, що, підписаний до друку 30 січня 2014 року, він вийшов саме напередодні 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря. У цьому зв’язку слід акцентувати увагу на твердженні Р. М. Рільке: “...Ти йшов наскрізь, як проходять через передпокій, не зупиняючись. А затримувався й нахилився ти там, де киплять наші події, і осідають опадами, і міняють забарвлення — всередині. Сокровенніше, ніж будь-хто коли проникав; перед тобою розчахнулися двері, і ось ти вже серед колб у відсвіті вогню. Там, куди ти нікого ніколи не брав із собою, недовірливцю, там ти сидів і досліджував переходи. І там, позаяк у тебе в крові показування, а не образотворення чи казання, там ти прийняв несамовите рішення: те крихітне, що спершу й сам ледве міг розгледіти крізь скельця, враз збільшити настільки, щоби воно постало перед тисячами, велетенське, перед усіма. Так виник твій театр”. Так писав Райнер Марія Рільке у романі “Нотатки Мальте Лявридса Бригте” про Генріка Ібсена, прилучаючи його до сонму алхіміків слова. Подібне спостереження міг би навести Олександр Деко про Тараса Шевченка, який також володів неабиякою майстерністю відтворення контрасту, а саме у показі “велетенського” через “крихітне”.

Олександр Деко знайшов найбільш доцільний жанр, аби показати чин Тараса Шевченка в усіх іпостасях, якими він постає перед читачем. Це — *літературний календар*. Згідно з даними культурології, календар є символом перемоги людини над невловимістю часу, а в

давнину він був зведенням правил для виконання різноманітних священнодійств і ритуалів, молінь, жертвопринесень силам природи, від яких залежав урожай.

Йдеться про публіцистично-літературознавче видання, яке готував Олександр Деко упродовж двадцяти років (1994–2014). Воно охоплює поки що три місяці — січень, лютий та березень. Однак це — закінчена праця. Тут вирізняються і плоди священнодійства автора у книгозбірнях та архівах, і моління про творче натхнення до всіх богів та муз, і жертвопринесення за багатий урожай фактів і подій, наслідком якого й стала поява нового шевченкознавчого видання. Фактично кожен день із сорока семи років Шевченкового земного життя, на позір невловимий, закарбувався на сторінках “Календаря”, наче за покликом Фауста Гете: “Зупинись, мить, ти прекрасна”. Творець самотньої хроніки зазначає: “Праця “Шевченківський календар” була задумана та в основному виконана упродовж 1994–1998 років. Сподіваюсь, що ідея видання служитиме на користь шевченкознавству та українській культурі. У цій книжці зібране відоме, можливо, дещо маловідоме, що збереглося про Тараса Шевченка. “Шевченківський календар” розрахований на масового читача. Зараз Тарас Шевченко заакадемізований. Цей календар дає можливість пізнати велич поета та художника, філософа та мислителя з глибокою мірою пізнання цікавого, повного патріотизму та трагізму, величного життя нашого Пророка, без будь-якого лукавства, з усіма людськими труднощами, які його супроводжували, і цим доповнити знання пересічного читача про того, хто стоїть на найвищій сходинці шаблів української літератури”.

Творча лабораторія простежується на всіх рівнях еволюції індивідуального стилю письменника — від мотиву, задуму, зафіксованого у щоденниках, нотатниках, листах, розмовах тощо, відображеного у рукописах, машинописних текстах, начерках, списках, коректурах, першодруках, прижиттєвих виданнях, аж до самого твору та критичних відгуків про нього. Відтак до творчої лабораторії “Шевченківського календаря” О. Дека прилучено багату сенсорну символіку; динамічне чергування розповідних, питальних і окличних інтонацій; прийом перекидання з одного часопросторового виміру в інший; спогади, епістолярні та документальні вкраплення; історичні та історіософські першоджерела; алузії до реалій нашого сьогодення. Коли

б позначити “Календар” (і взагалі весь доробок О. Дека) іще якимось метафоричним концептом, то до цього придалось би слово “калейдоскоп”. Обертаючи націлену на світло “підзорну трубу”, наповнену кольоровими скельцями, глядач щосекунди бачить інший узор, котрий ніколи не повторюватиметься, дарма що викладений із тих самих скелець. Так само й події Шевченкового життєпису, оформлюючись, згідно з задумом автора, в неповторний орнамент, щоразу по-новому показують постать поета, про якого, попри весь масив наукових і публіцистичних праць, іще далеко не все написано.

Матеріал для “Календаря” виплавлявся у тиглі не лише Шевченкових художніх творів, а й літературно-критичних праць про поета. Серед них слід назвати лише декілька: Шевченко Т. Г. “Повне зібрання творів у шести томах” (1963–1964); “Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників” (1958); “Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах” (1964); “Спогади про Тараса Шевченка” (2010); “Шевченківський словник” у двох томах (1978). Звісно, варті пошани ремінісценції до праць В. Анісова та Є. Середи “Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка” (1976), Л. Большакова “По следам оренбургской зимы” (1968), І. Дзюби “Тарас Шевченко” (2005), П. Жура “Третя зустріч. Хроніка останньої мандрівки Т. Шевченка на Україну” (1970), “Труди и дни Кобзаря” (1996), В. Овсіючка “Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури” (2008), Наталії Полонської-Василенко “Історія України” у двох томах (1976), М. Зимомрі, О. Білоус (“Опанування літературного досвіду. Переємність традиції сприйняття творчості Тараса Шевченка” (2003), М. Ткаченка “Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка” (1961), архівних документів, журналів, альманахів, збірників наукових праць, статей, листів... Спектр творчих “реактивів” досліджуваної книги настільки широкий, що доцільно у сув’язі з концептами “калейдоскоп” та “лабораторія” пригадати ще одну метафору — образ Я. Парандовського, винесений у заголовок однойменної книги, — “Алхімія слова”.

Алхімічне за сутністю входження в творчу лабораторію Тараса Шевченка О. Дека розпочав із огляду зібрання його творів. У результаті на ґрунті звичайних анкетних даних (дати життя письменника, хронологія творчості тощо) збудовано цілу історію, з якої пізнаються таємниці лабораторії митця, становлення його індивідуального сти-

лю. А це — неабиякий вияв майстерності літературознавця та критика. Надто ж якщо послідовність подій у “Календарі” — не хронологічна, а зумовлена прив’язкою до послідовних дат: перше, друге, третє ...січня, перше, друге, третє ...лютого, перше, друге, третє ...березня. Щоразу перо оглядача або повертається в минулі роки, або робить екскурс у віддалене (чи й не дуже) майбутнє, яке є сьогоднішнім уже його, автора “Шевченківського календаря”.

Таке структурування подій уже само собою привертає увагу. Про це аргументовано стверджує Дмитро Павличко: “Не знаю, чи у світовій практиці було вже серед біографій відомих людей щось подібне до “Шевченківського календаря”. Різноманітні за змістом окремі епізоди Тарасового життя стоять тут поруч. Їх змонтовує день, наче режисер-монтажник, день поєднує, здавалось би, речі непоєднані, але при цьому вибудовується цілісна логіка стражденного і творчого життя генія України” (“Голоси мого життя”, 2013). Як показують спостереження стосовно творчої взаємодії, що склалася в останні десятиліття між Олександром Деком і Дмитром Павличком, то прагнемо наголосити: Олександр Деко має в особі автора поезії “Два кольори”, власне, хрестоматійного тексту, який 1964 року зразково ліг на музику Олександра Білаша, випробуваного шанувальника й дослідника. Долучу ще одного реципієнта в особі Євгена Барана. Цей вдумливий критик творчих надбань Олександра Дека, проаналізувавши композицію окремого розділу “25 лютого” (дата народження поета за старим стилем), дійшов висновку: “...попри всю обмеженість доступу до сучасних видань про Тараса Шевченка, біографічна канва відтворена скрупульозно і з фаховим літературознавчим коментарем. Ми не повинні боятися, що це видання неакадемічне, або ж неповне. Чим більше подібного роду видань... тим ближчими ми є до створення академічної наукової біографії Тараса Шевченка”.

О. Деко як аналітик у першому томі “Календаря” здійснює не лише “промоцію” тієї чи тієї події з життя Кобзаря, а й проводить свого роду “селекцію” думок, чуттів та фактів, готуючи матеріал для майбутнього повного видання. Воно, без сумніву, стане неоціненним внеском у створення “Інституту Тараса Шевченка 1814–1861 років”, на що висловлює щиру надію автор досліджуваної книги. Під загальним знаменником — найменуванням дня — у “Календарі” пов’язуються між собою нерівно віддалені подеколи роки. Від

1820-х — періоду раннього дитинства, коли тільки починається становлення світогляду, поетичного світобачення, усвідомлення свого місця в довкіллі — і до кінця 1850-х — початку 1860-х, коли негативний відбиток на душевне життя поета наклали роки солдатчини та заслання, а надто ж — заборони писати та малювати. І це все постає перед читачем лише на двох-трьох сторінках!

В унісон із оцінкою, поданою у російській повісті Шевченка “Княгиня”, звучить наступний епізод від *30 січня 1843 року*: “Шевченко не тільки у думках готується до зустрічі з рідною Україною. Він намагається почути та побачити те, що пов’язано з його батьківщиною. Ще восени 1838 р. познайомився у Петербурзі з співаком [Семеном] Гулаком-Артемовським... Шевченко вже не раз слухав спів свого талановитого земляка. Вони подружилися. Аж ось і ще одна нагода. Кушелев-Безбородко у своєму будинку в Петербурзі влаштовує концерт Гулака-Артемовського. То як же можна таке пропустити? І він відвідує цей концерт”.

Виникає враження, що подія візуалізується в уяві спершу персонажа, потім автора, а насамкінець — реципієнта. До речі, Г. Ключек слушно наголошує на кінематографічності поезій Шевченка, інколи створюючи їх вдале розкадрування (“Садок вишневий коло хати...”, “Мені тринадцятий минало...”, “І небо невмите, і заспані хвилі...”). І сама біографія митця була таким же багатосерійним фільмом, і “Шевченківський календар” міг би скласти основу для сценарію як документального, так і ігрового кіно, у котрому сповна виявилися б усі можливості сучасного синтезу мистецтв і наукових, передусім комп’ютерних технологій.

Цим способом можна було би втілити наступний епізод, *30 січня 1848 року*, у якому постать Шевченка “примушує і Третій відділ, і Окремий Оренбурзький корпус вести між собою діалог (отут доречними стали б голоси за кадром. — *Авт.*). Перший запитує у другого, як поводить поет, і чи можна дозволити йому малювати”.

Самобутній стоп-кадр припадає на — *30 січня 1858 року* (сучасні кінематографісти можуть дати тут заставку “Минуло десять років...”), вирішено у жанрі мелодрами: “У Нижньому Новгороді Шевченко зробив пропозицію про одруження акторці Катерині Піуновій та залишив книжки для читання. Катерина повернула книжки, не читаючи їх. Того ж дня Шевченко звернувся до Катерини з листом: “Люби-

мая и многоуважаемая Катерина Борисовна!.. Я вас люблю и говорю это вам прямо, без всяких возгласов и восторгов... Сделаться вашим мужем для меня величайшее счастье и отказаться от этой мысли будет трудно...” Відомо, що вони залишились друзями”. І вірогідно, що цей епізод можна скомпонувати таким чином: жінка на фоні імпресіоністичного пейзажу та музики, наприклад, рапсодії Ференца Ліста, мовчки читає листа, а за кадром звучить голос Шевченка. А ось, прикладом, розділ “1 січня”. На тлі 1840-го року кількома місткими фразами Олександр Деко окреслює образ, із якого постають риси світогляду поета, основні концепти його мистецького та словесного світобачення: “Тарас Шевченко 1840 року — одночасно — створив два шедеври: овальний автопортрет та видав книгу “Кобзар”, перше видання. Й якби Тарас Шевченко більше нічого не намалював, й більше нічого б не видав, тільки ці два шедеври, він би навіки ввійшов до українського образотворчого мистецтва і став би народним поетом, який вказав шлях українському народу до боротьби за волю людей та став би основоположником української класичної літературної мови. Так Тарас Шевченко, якого можна називати українським Леонардо, Тарасом да Моринці, на початку 1840 року зробив два кроки у безсмертя”.

І якщо вже зайшлося про перифрастичні риси письменницького словесного портрета, пригадаймо також вислів Володимира Базилевського: “Шевченко — універсальний. Кажемо: Тарас — і чи є такий українець, який не знав би, про кого йдеться. Росіянин не назве Пушкіна Олександром, англієць Шекспіра — Вільямом, німець не нарече імені Гете чи Шіллера, француз — Гюго. Там інший вимір, там — відчуття дистанції”.

Скільки ще таких прикладів у світовій культурі можна навести? Багато хто з нас над цим явищем замислювався, а В. Базилевський визначив його терміном “відчуття дистанції”. Водночас неможливо не зауважити, що в дослідженнях мистецтва Ренесансу склалася ціла традиція — деяких видатних художників узивати саме на імена: Мікеланджело (Буонарроті), Рафаель (Санті), Леонардо (да Вінчі), Тиціан (Веччеліо). Згадаймо, що й чотири євангелісти також напевно мали прізвища, а знані за йменнями: Матвій, Марк, Лука та Іван... Отже, слід говорити не так про “дистанцію”, як про наближення постаті кожного митця до його архетипного пракоріння, коли Ім’я було головним маркером місця людини в довкіллі. Адже, за О. Ф. Лосєвим,

“...словом, яке відкриває сутність особистості... вочевидь є Ім'я; а це Ім'я, що відображає й тяжіння Влади, й мудрість Знання, й святість Любові, є не що інше, як Добро, Істина й Краса”.

Цікаве порівняння Шевченка з Леонардо да Вінчі міститься в “Шевченківському календарі”. В якому сенсі? В амбівалентному ставленні до такого дискурсу, який розташований в полі множинних зв'язків у процесі не тільки реальної, але й типологічно зіставної взаємодії особистостей. Адже тут порівнюються носії різних культур, свідки віддалених епох у часовому просторі. А водночас примітний факт: обоє видатних митців охоче спілкувалися народною мовою своїх земель, і в тому, що лик Кобзаря на овальному автопортреті також містить загадку, як і “Мона Ліза” да Вінчі (за неофіційними версіями, образ вважають автопортретом італійського художника). Одначе, на думку О. Дека, на обличчі Шевченка прозирає вираз смутку — чи то за долю покріпаченої України, чи за своїх рідних і близьких. Та не лише смуток — а й надія, не лише журба — а й радість. Майже через двадцять років, уже після заслання — 25 березня 1859 року — Т. Шевченко за мотивами однієї з книг Біблії (давньоєврейського пророка Ісаї, що жив у VIII ст. до н. е.) напише поезію “Ісаїя. Глава 35”, натхненну вірою “у розквіт Святої землі”, якою для нього була Україна. У поезії цій він піднесе ідеал майбутнього вільного суспільства, коли до “довготерпеливих” прилине правда. І тоді “незрячі прозрять”, “німим отверзуться уста”, прокинеться “дебрь-пустиня”, “оживуть степи, озера”, сюди зйдуться вчорашні раби, тепер “раді та веселі, і пустиню опанують веселії села”.

“З журбою радість обнялась...”. Так, повідомленню від 1 січня 1840 року про два Шевченкові твори — живописний і словесний — передували згадки про дві події: сумну (важке тілесне покарання за порушення заборони палити свічку, 1830 р.) та приємну (молодого Шевченка, уродженця України, зараховано до числа пансіонерів Товариства заохочування художників у Петербурзі, що сталося в 1839 р.).

І це лише короткі конспекти одного дня, за якими стоять сотні цитат з Шевченкового “Кобзаря”, повістей, щоденника та листів поета і до поета, спогадів сучасників, матеріалів “Шевченківського словника” і трьох наявних “Літописів” життя і творчості, фундаментальних праць шевченкознавців — класиків і сучасників.

Історія кожного згаданого в “Календарі” архітвору Шевченка, простежена за днями й водночас розпорошена за роками, читається як захопливий роман. Споконвічне питання зацікавленого читача “а що далі?” наштовхується на нові дати та події, не завжди пов’язані з попередніми. І відтак інтрига закручується дедалі міцніше, перетворюючи перипетії життя Кобзаря, історію його мистецького або словесного полотна на детектив. А стосовно індивідуалізації портрета? Олександр Деко дає адекватну відповідь, вбачаючи в описуваному персонажі взірць для зіставлення: “Подібно тому, як на портреті Мони Лізи Леонардо да Вінчі глядач бачить ледь помітну усмішку, так на автопортреті Тараса Шевченка можна бачити ледь помітний смуток. І як не ставай до шевченкового овального автопортрета, з якого ракурсу глядач подивиться, він побачить отой, ледь помітний Шевченків смуток. І 2011-го, і 2012-го року я стояв... перед цим овальним портретом і зачарований відчував, що у мене зупиняється дихання”.

Нема деструкції, оскільки перед реципієнтом — витвір мистецтва. Без сумніву, він нерідко приносить людині глибоке задоволення, однак невідомо, який слід залишить у її душі це естетичне переживання: якщо воно не спонукає до дії, то воно нічого не варте. Естетичне переживання виявляє повну силу лише тоді, коли воно впливає на природу людини й таким чином викликає в неї активне ставлення до життя. Художник — зокрема й художник слова, яким є Олександр Деко — сприймає витвір мистецтва не лише чуттями, а й розумом, позаяк перекладає почуття на мову думки, коли осмислює свої власні завдання, тому для нього мислити — означає діяти. Так, діяти саме в напрямку роботи над архівними даними, літературними творами, епістолярієм та спогадами, аби з цих незглибимих криниць видобути квінтесенцію кожної події з Шевченкового життя й донести її до читача так, щоб і його самого спонукати до дії. Звідси — узагальнена колізія: “Кому служитиме “Шевченківський календар” Олександра Деко?” Таке питання — риторичне. Щоправда, воно й предметне під пером Дмитра Павличка у передмові до книжки. Автор “Двох кольорів” відповідає однозначно: “Насамперед українському народові в Україні і в цілому світі. Ця книжка приваблюватиме до себе простотою і лаконічністю викладу, її читатимуть з цікавістю ті, хто не вивчав і не вивчатиме академічних наукових праць про життя Тараса Шевченка. Цей Календар — найточніша біографія людини, яка

сформувала сто п'ятдесят років тому національну, справедливу, державницьку ідею українства. А в часах, коли інтерес до України як до впливової європейської держави і тисячолітньої української культури зростатиме, значення цього твору важко переоцінити. Цей Календар, виданий поширеними мовами світу, вселить дар мови у пам'ятники Тарасові Шевченку, побудовані в багатьох столицях і містах планети. З цього Календаря Тарас Шевченко постає як борець за свободу, за рівноправ'є і єдність нації, за ті часи, коли на Землі нелюдів перевищувала мова”.

Либонь, тому так промовистим, зокрема з позицій мовознавства, є гасло однієї з політичних сил: “Ми живемо у *своій*, *Богом даній* країні”, де перші склади виділених лексем утворюють анаграму “свобода”. Хтозна, може, такою й є етимологія цього знакового для нас слова. Бо ж, як і на переломі ХІХ століття, сьогодні відбуваються процеси національного пробудження, осмислення продуктивної самоідентичності, вираженого осягнення нашого минулого — як далекого, так шойно пережитого.

Вочевидь, усе це спонукає реципієнта згадати читані й завчені напам'ять у дитинстві поезії, хоча б “Садок вишневий коло хати” або “Тече вода з-під явора...”, осмислювати їх із висоти свого нинішнього життєвого досвіду — і зрозуміти, що літературні твори для дітей можуть і повинні сприйматися як твори, адресовані й дорослим. Таким чином, і в цьому вимірі відбувається множинна взаємодія особистостей, у т. ч. автора-творця й реципієнта. Пригадаймо Франкову працю “Із секретів поетичної творчості”, зокрема ті пасажі, у яких ідеться про злуку поезії та музики, поезії та малярства: “Змисл слуху.. дає нам пізнати цілі ряди явищ моментальних, невловимих, летючих, цілі ряди змін наглих і сильних, що вражають нашу душу”; “Дуже часто поет послуговується грою кольорів у природі, щоб характеризувати зміну людського чуття”.

Бо ж коли живопис звертається лише до зору, то поезія (передусім поетична інтонація наведеного щоденникового запису) апелює як до зору, так і до слуху, а далі — за допомогою художніх образів — і до інших чуттів, апріорі творячи такі асоціативні комплекси, що їх не можуть викликати ні живопис, ні музика самі собою. Приміром, ось — красномовна Шевченкова оцінка діяльності черкаського справника, який буквально знущався над поетом. Цей запис Кобзаря слід прочи-

тувати крізь призму норми — “без коментарів”: “Як побачите Табачнікова, то заплюйте йому всю його собачу морду. Диво мені, що таку подлюю, гнусною тварь земля носить...” [4, с. 261].

“Шевченківський календар” — не просто новітня шевченкознавча праця в ряду довгоочікуваних видань. Тут постає бароковий словесний віридарій, у котрому кожен читач знайде для себе щось особисте: один насолоджуватиметься видом розкішних слів-рослин, другий — ретельно доглядатиме їх, а третій братиме саджанці та насіння, аби у своєму саду зростити нові дива.

Серед прозових творів Олександра Дека на увагу як читачів, так і дослідників заслуговують повісті “Журливий заспів”, “Поліська прелюдія”. Вся його творчість, у т. ч. художня, наукова і публіцистична, — це витвори високого ґатунку. Вони свідчать про те, що мистецький хист є для письменника трансцендентальною цінністю.

Повість “Журливий заспів” — історія створення архіву Леоніда Глібова “Стоїть гора високая...” У ті часи, коли писався цей твір, іще не увійшло до широкого наукового обігу поняття “екфразис”, зосібна “витончений”, — тобто зразок писемного тексту, що включає інформацію про художника, поета, прототип художнього твору. Але явища, позначені не лише цим, а й багатьма іншими, подеколи занадто “модними”, “ультрамодами” термінами, вже існували, й досить довго.

Фабула повісті О. Дека — промовистий тому приклад. Повість “Журливий заспів” синтезувала у собі низку наукових фактів, авторського домислу та вимислу, і завдяки цьому допитливий читач, якого Глібов цікавить не лише як байкар, знайде можливість ознайомитися з його ліричними віршами, скласти уявлення про формування індивідуального стилю, зокрема той шлях, яким ішов Леонід Глібов до створення “Журби”.

Чітко окреслений хронотоп — село — у ліриці Л. Глібова розгортається до рівня міфоетерального — осмислення взаємин людини зі своїм минулим і майбутнім, Землі зі Всесвітом, макрокосмосу довіклля з мікрокосмосом внутрішнього світу. Саме цю думку й утверджує своєю повістю О. Деко.

І от іще один прикметний факт. Вінок новел із красномовною назвою “Сніг на червоних маках” репрезентує субстанцію нових філософських суджень із проекцією на визначення життєвих орієнтацій,

цебто вглиб пізнання правди. Цей генологічний визначник — “вінок новел” — сприймається як символічний аналог вінка сонетів — одного з найвитонченіших жанрів у світовій поезії. Чотирнадцять творів, де кожен наступний розвиває тему попереднього, а останній вірш-магістрал складається з перших рядків усіх сонетів. За типологічними ознаками вінок сонетів можна визнати символом постійного кругообігу — як у природі, так і в людському житті. Відзначу головну квінтесенцію зразків короткої прози, що проступає зі збірки “Сніг на червоних маках”: це — засторога проти повторення жажіття війни [5, с. 6–10].

Заслуги Олександра Дека як носія художнього слова значні в різних вимірах його діяльності. Своім досвідом він збагатив перекладацьку школу в Україні, подарувавши українському читачеві низку цікавих архітворів. Портретна характеристика Олександра Дека не буде повною, якщо не згадати літературний журнал “Соборність”, що його письменник заснував у 1997 році. Як головний редактор і видавець, він поширює зі сторінок журналу славу українського слова далеко за межами України. Приміром, в одному з останніх чисел надруковано поему “Мойсей” Івана Франка. Хтозна, але, може, це також знак — данина його вдячності, адресована своїй материзні. Адже тут лишилося чимало свідчень плідної діяльності. Серед них варто назвати музей Леоніда Глібова, створений у містечку Чорний Острів на Поділлі... А есе “Де стоїть гора високая”, присвячене класичному творові Л. Глібова “Журба”, увійшло до хрестоматії “Літературна Хмельниччина. XX століття” (2005).

Кожна взаємодія скерована на виявлення конкретної сутності, на трактування презентації світу як тексту. За плечима Олександра Дека великий життєвий та літературний досвід. Як вчений, перекладач і письменник він часто вживає вислів Олександра Довженка: “Народ дише тоді досягає свого щастя, коли свято зберігає звичаї своєї старовини, свої прості характерні риси і свою незалежність”. Ні, не дивно, що він як митець утверджує на практиці сутність процитованого формулювання свого земляка. Ні, не напоказ, як це помітно в образі Лаокоона у скульптурній групі роботи давньогрецьких майстрів, де кожна риса втілює нестерпний біль, нечуване страждання — знак, а разом і наслідок нападу сурових змій на жерця і його двох дітей... Згадати б тут і знаменитий трактат “Лаокоон” класика німецького

слова Готгольда-Єфраїма Лессінга (1760–1765) та його систему естетичних поглядів на художній текст.

Олександр Деко захоплений Одесою та красою — омитих хвилями Чорного моря — берегів. А ще — людьми, з-поміж яких виокремлює докторів філологічних наук, професорів Тетяну Корольову та Валентина Таранця...

Що ще? Авжеж прагну підкреслити той факт, що Стівен Вайнберг, лауреат Нобелівської премії за 1979 рік, стверджував: “Спроба пізнати Всесвіт — одна з небагатьох речей, які дещо підносять людське життя над рівнем фарсу та надають йому рис високої трагедії”. У цьому зв’язку Олександр Деко зробив вдалу, концептуальну спробу пізнати Всесвіт життя та творчості Тараса Шевченка, дав можливість кожному наблизитись до істини Кобзаревих слів, зрозуміти місце Шевченка у світовій літературі, а також те, без чого у нас немає майбутнього. Адже шлях у майбутнє лежить через незабуті цінності минулого та їхнє засвоєння.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Українка Леся. Зібрання творів: у дванадцяти томах. — К. : Наукова думка, 1978. — Т. 10. — С. 102.
2. Добрянський І., Зимомря М. Утвердження життєвих ідеалів: Олександр Деко. — Кіровоград; Дрогобич, 2015. — С. 14.
3. Зимомря М., Науменко Н. Календарне прочитання Шевченкового дивосвіту // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 2015. — Вип. 42. — С. 233–240.
4. Деко О. Шевченківський календар. — К. : Вид. ім. О. Теліги, 2014. — С. 261.
5. Зимомря М. Призвание художественного слова // Олександр Деко. Снег на красных маках. — Бат Ям : Соборність, 2007. — С. 5–10.

СЕМІОТИКА АРХІТЕКТУРНИХ ПОНЯТЬ

У статті розглядаються особливості та специфіка семіотичної інтерпретації архітектурних термінів, тотожність архітектурного простору, вербальної мови, писемності, а також інших семісимволічних систем, створених людиною. Було виявлено, що архітектура як комунікативний процес відображається в когнітивній системі та в мовній картині світу.

Ключові слова: семіотична інтерпретація, концепт, лінгвосеміотика.

В статье рассматриваются особенности и специфика семиотической интерпретации архитектурных терминов, тождество архитектурного пространства, вербального языка, письменности, а также остальных семисимволических систем, созданных человеком. Определено, что архитектура как коммуникативный процесс отражается в когнитивной системе и в языковой картине мира.

Ключевые слова: семиотическая интерпретация, концепт, лингвосеміотика.

The article deals with the features and specificity of semiotic interpretation of architectural terms, the identity of architectural area, verbal language, writing and other semisymbolic systems created by man. It was determined that architecture as a communicative process is reflected in the cognitive system and the linguistic worldview.

Key words: semiotic interpretation, concept, linguosemiotics.

“Семіотика виявляє подвійне ставлення до інших наук, — писав один з основоположників семіотики, Ч. Морріс. — Це і наука серед інших наук, і інструмент наук” [1, с. 10]. Будучи наукою серед інших наук, семіотика використовує дані інших дисциплін, проливаючи світло на ті вхідні до їхньої компетенції феномени, які представляють собою з семіотичної точки зору знакові процеси і знакові системи. Будучи інструментом інших наук, вона озброює їх понятійним апа-

ратом і аналітичними процедурами для дослідження явищ, які вивчаються в цих науках. Актуальність дослідження зумовлена явною несхожістю цілей і статусу семіотики і теорії перекладу, та за останні роки намітилося значне зближення цих дисциплін. Цьому зближенню, на думку В. Вільса, сприяло виділення із загальної семіотики лінгвосеміотики, згідно з вихідними постулатам якої природна мова є, перш за все, семіотичною системою і кожен текст піддається опису в семіотичних термінах [2, с. 75].

Поняття *архітектура* традиційно позначається в словниках як “мистецтво проектувати і будувати будинки та інші споруди”. Воно відрізняється від поняття *будівництва* за своїм художнім змістом, яке дає йому інше визначення: “характер, стиль будівлі”, “художній характер споруди” [3, с. 24]. В рамках загального обговорення поняття архітектури відзначимо, що воно як мистецтво проектування споруд символічне і відображає не тільки культуру цивілізації певного періоду, релігійну та культову символіку народу, а й духовний задум її творця. Що дає нам підставу поставити поруч поняття “мова” і “архітектура”? Очевидно, що метою будівництва не є тільки його матеріальність, сам факт створення нового явища. Архітектура є не тільки створенням притулків і пошук пристосування людства до природних умов (тобто обслуговуванням фізичного виживання людини), але і є особливою сферою пізнання світу, пізнання, результати якого зафіксовані у фізичній формі, в обжитому людиною просторі. І соціальні, смислові та символічні механізми формування архітектурного простору первинні, що підтверджується дослідженнями антропологів. Подібні структури виявляються в архітектурних просторах у народів, що володіють подібною соціальною структурою в різних фізичних умовах і при різному рівні технології. І навпаки — однакові фізичні умови (клімат, технологія, матеріали) можуть дати різну архітектуру через різницю соціокультурних чинників. Спектр публікацій з архітектурної семіотики з 1960-х років і до цього дня демонструє безліч абсолютно різнорідних і різнохарактерних, не пов’язаних між собою підходів до адаптації загальнонаукового семіотичного методу.

Згідно з М. Ю. Лотманом, архітектурний простір можна розглядати з точки зору семіотики. Житловий будинок, як вираз профанічного, і храм, як прояв сакрального, знаходяться в конкретному протиставленні. Їх семіотична функція градуйована, має різні ступе-

ні відношення та наближення до семіотичному центру. Так, з одного боку, святість приміщення храму зростає в міру того, як людина рухається від входу до вітваря. З іншого боку, головна функція житлового будинку не святість, а безпека. Все ж функціональні призначення житлового будинку та храму нерідко збігаються: храм стає на годину небезпеки притулком, а в будинку виділяється “святий простір” (вогнище, червоний кут, захист від нечистої сили, роль порога, стін тощо). Житловий простір теж має ступінчасту сакральність: він включає свою “свята святих”, внутрішній світ внутрішнього світу (“серце серця”, за Шекспіром) [4, с. 68].

Слово, будучи елементом лексико-семантичної системи мови, завжди реалізується в рамках певної лексичної парадигми. Концепт, як правило, співвідноситься з багатьма лексичними одиницями. Отже, необхідно досліджувати різномірні синонімічні, власне лексичні, фразеологічні та інші складові, що описують досліджуваний концепт у всьому спектрі утворених ним мовних відносин. Концептосферу мови формує сукупність концептів, що створюють картину культури даної нації. Концепти метафізичного порядку (душа, істина, свобода, щастя, любов та ін.), які володіють високим, або граничним ступенем абстрактності і відсилають до “невидимого світу” духовних цінностей, знаходять втілення в символі. При цьому передбачається використання образного предмета для вираження змісту абстрактного. Метафізичні концепти в цілому встановлюють семантичні асоціації між метафізичним змістом і явищами предметного світу, і в слові, в якому вони відображаються, з’єднуються духовна і матеріальна культури.

У безлічі концептів, пов’язаних зі світом артефактів і, конкретно, з архітектурною діяльністю, концепт “дім” займає, безумовно, важливе місце. Будинок являє собою внутрішній простір світу, в якому проживає людина, оточений зовнішнім хаосом. У будинку проектується риси людини: кухня — це живіт, вікна — очі, сходи або ганок — ноги і т. д. У сучасній лінгвістиці є численні наукові праці, присвячені опису поняття “дім” в російській мові. Зокрема у мові російської художньої літератури виділяються наступні випадки вживання лексики “дім”: з одного боку, в значенні “любов до дому” (І. Тургенєв “Дворянське гніздо”; А. Пушкін “Євгеній Онегін”, “Будиночок в Коломні”; А. Чехов “Будинок з мезоніном”; А. Твардовський “Будинок

край дороги”; Ф. Абрамов “Дім” тощо), з іншого боку, в значенні “руйнування будинку” (Н. Островський “Гроза”; М. Гоголь “Мертві душі”; А. Ахматова “Я п’ю за зруйнований будинок...”; М. Гумільов “По стінах спорожніло дому” та ін.). Різновидом будинку виступає храм, як будинок для Бога. Причому храмобудівництво є проєкцією космогонічного завершення, а самі храми є мініатюрним уособленням створення світу і, за висловом В. А. Маслової, “вони, прагнучи вгору, до Бога, підносяться рятівними маяками” [5, с. 46].

Культурний, в тому числі і архітектурний навколишній простір людини є активним елементом людської свідомості. Індивідуальна свідомість та колективний простір зв’язуються між собою. До того ж архітектурні образи завжди підкоряються як природній стихії, ландшафту, в якому вони з’являються, так і функції, яку задовольняють. Ці два чинники є частинами єдиного процесу, процесу визначення людиною сенсу навколишнього світу. Сучасні архітектурні споруди стають сьогодні політичними символами, згадаємо, наприклад, Світовий торговельний центр (WTC) в Манхеттені, зруйнований 11 вересня 2001 року. Величезну кількість статей на сторінках газет та інших засобів масової інформації було присвячено цій події, де головним “героєм” повідомлення виявилися “вежі-близнюки”, що стали символом краху безпеки Сполучених Штатів Америки.

На думку Ю. М. Лотмана, архітектура, будучи людською діяльністю, служить не тільки практицизму, а й естетичним цілям, завжди характеризується утопічним семантичним наповненням. Архітектурні форми в своїй абстрактній ідеї вказують на якесь міфічне місце, що позначає вічне блаженство. Дане явище пояснюється тим, що сформований людиною простір завжди моделює її уявлення про ідеальний космос. І перехід з утопії майбутнього до утопії минулого принципово не змінює ситуацію. Реставрації, які відбуваються поспішно, з метою викликати ностальгію за минулим, відомим з літератури або з театральних постановок, не можуть відтворити оригінальний контекст. У російських старообрядців є приказка: “Церква не в колодах, а в ребрах”, тобто суть традиції не в стилізованих декоративних елементах, а в безперервному русі наступності культурної традиції. Місто, як органічна культурна цілісність, має своє обличчя, яке протягом століть змінюється у міру того, як будівлі змінюють одна одну. Проте зберігається якась суть, виражений в архітектурі “дух”, відбитий в системі архітектурного

символізму. З'ясувати характер цієї історичної семіотики — завдання складніше, ніж просто стилізувати архаїчні деталі [6, с. 52].

Будь-якій архітектурній споруді притаманна тенденція “дорости” до цілості. В цілому будівля як результат історико-культурних процесів ніколи не була точним повторенням задуму і креслення її творця. Практично всі історичні будівлі Західної Європи втілюють історію в камені: крізь готику проявляються елементи романської культури, а на все це накладається пласт бароко, — ми бачимо архітектуру в діахронічному зрізі.

Архітектура, за словами Х. Френча, служить головною потребою людини в житлі і затишку. У різних культурах з цією метою створюються різні види будівель. Відмінності між ними визначаються не тільки кліматом, але також релігією, світоглядами і певною економічною системою. Однак архітектура розуміється не тільки як прагматично орієнтовані споруди. Архітектура є одночасно мистецтвом та історією. У видатних будівлях знаходить своє відображення міць держав, вождів і церков. З метою створення найвищої будівлі або самого широкого прольоту архітектори сприяють появі нових наукових відкриттів і технічному прогресу в цілому. Сприятливо організований житловий простір стає, як правило, показником високорозвиненої цивілізації. У міру того як розвивається культура, архітектура приділяє все більше і більше уваги зовнішньому вигляду будівлі і відносно менше — функціональному призначенню конструкцій [7, с. 9–11].

В рамках даної проблематики Б. Г. Солдатов посилається на Платона (діалог “Кратил”), який стверджує, що імена, в кінцевому рахунку, — знаки знаків, і це, в свою чергу, є аргументом на користь натуралістичної позиції. Йдеться, по суті, про знакову ієрархію, про деякий мовний континуум, вперше в історії світової літератури [8, с. 60].

Таким чином, слід підкреслити, що архітектура та семіотичне значення архітектурних термінів займають істотне місце в житті сучасної людини. Слова, якими номіновано поняття архітектури, вживаються і в живій мові носіїв мови, і в професійній усній і письмовій мові фахівців.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Моррис Ч. У. Основания теории знаков // Семиотика: сборник переводов / под ред. Ю. С. Степанова. — М. : Радуга, 1982.
2. Wills W. Übersetzungswissenschaft Probleme und Methoden. — Stuttgart, 1977.

3. Лопатин В. В., Лопатина Л. Е. Толковый словарь современного русского языка. — М., 2008.
4. Лотман М. Ю. Язык как материал литературы // Русская словесность — от теории словесности к структуре текста: антология. — М., 1997.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высших учебных заведений. — М. : Академия, 2001.
6. Лотман М. Ю. Семиосфера. — СПб., 2000.
7. Френч Х. История архитектуры. — М., 2003.
8. Солдатов Б. Г. К вопросу о соотношении семиотики и лексикографии // Филологические науки. — 2001. — № 5.

К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ ФЕНОМЕНЕ РЕЧИ

В статье дан анализ формирования научных представлений об энергетическом феномене речи с античных времен до наших дней. Констатируется, что фундаментальные положения исследований в данной сфере были заложены в период с середины XIX ст. до настоящего времени, т. е. с момента выделения психологии в отдельную науку и последующего формирования когнитивистики.

Ключевые слова: коммуникативно-суггестивное воздействия, психо-энергетические феномены коммуникации, энергетическая теория речи.

У статті представлений аналіз формування наукових уявлень про енергетичний феномен мовлення з античних часів до наших днів. Констатовано, що фундаментальні положення досліджень в даній сфері були закладені в період з середини XIX ст. до теперішнього часу, тобто з моменту виділення психології в окрему науку і подальшого формування когнітивістики.

Ключові слова: комунікативно-суггестивний вплив, психо-енергетичні феномени комунікації, енергетична теорія мовлення.

The paper presents the analysis of the formation of scientific concepts of the speech energetic phenomenon from Antiquity till the present era. It is stated that fundamental basis within this sphere have been created from the middle of 19th century till the modern time, i.e. the moment of psychology acquiring the status of a separate science and further formation of cognitivivism.

Key words: communicative and suggestive effects, psycho-energetic phenomena of communication, speech energetic theory.

Похоже, что проблема поиска эффективных способов и приемов коммуникативно-суггестивного воздействия на слушателя далеко не нова. Истоки её осознания восходят к трудам ораторов и философов

древности. Так, ещё греческий философ и ритор Горгий из Леонтин (V—IV века до н. э.) понимал, что слово имеет силу действовать на состояние души, как состав лекарств действует на тело. Он заявлял, что подобно тому, как разные лекарства изгоняют разные соки из тела, причем одни пресекают болезнь, а другие — жизнь, так и речи — одни повергают слушателей в печаль, другие услаждают, третьи пугают, четвертые вселяют в них смелость, пятые же неким злым убеждением отравляют и обвораживают душу [1, с. 158]. Несомненно, что здесь идет речь о явлении, которое в современной науке названо суггестией и отнесено к сфере психо-энергетических феноменов коммуникации.

Аристотелю (384—322 г. до н. э.) принадлежат следующие высказывания. “О правильном действии, согласном с добродетелями, говорилось, но мало. Мы назвали так действие в согласии с правильным рассуждением (*katatonorthonlogon*). Но человек несведущий тут может спросить: а что значит согласие с правильным рассуждением, где это правильное рассуждение? Согласно правильному рассуждению поступают тогда, когда внеразумная (*alogon*) часть души не мешает энергиям ее разумной (*logistikon*) части; тогда наши действия согласны с правильным рассуждением. В душе у нас есть высшее и низшее, и низшее всегда существует ради высшего, подобно тому, как в отношениях души с телом, тело существует ради души, и мы говорим, что тело в хорошем состоянии (*ekheinkalos*), когда оно способно не только не мешать, но даже содействовать и помогать душе делать ее дело (ведь низшее существует ради высшего, чтобы содействовать высшему)” [2, с. 360].

Продолжая мысль, Аристотель подчеркивает, что “чувственное восприятие сходно с простым высказыванием и мышлением. Когда же оно доставляет удовольствие или неудовольствие, [душа], словно утверждая или отрицая, начинает к чему-то стремиться или чего-то избегать. И это испытание удовольствия или неудовольствия есть деятельность средоточия чувств (*aisthethikemesotes*), направленная на благо или зло как таковые. Избегание и стремление в действии также суть эта деятельность, при этом способность стремления и способность избегания не разнятся ни друг от друга, ни от способности ощущения, но бытие их различно” [3, с. 438]. Как видим, он четко предвидит те стороны, которые сегодня мы рассматриваем в психике человека, и указывает на различие природы их бытия.

Пытаясь гипотезировать природу, а точнее механизм влияния явлений окружающей действительности на индивида, Аристотель оставляет нам рассуждения следующего содержания. “Распознать природу живого существа на основании чего-то внешнего возможно, если признают, что естественные воздействия в одно и то же время изменяют тело и душу. В самом деле, изучающий музыку изменяет, может быть, в некотором отношении свою душу, но это воздействие не принадлежит к естественным для нас; к естественным движениям относятся такие, как гнев и чувственные вожеления. Так вот, если признать это, а также то, что такое-то свойство имеет такой-то [соответствующий] знак, и если можем принять, что каждому роду [живых существ] присуще особое свойство и [соответствующий] знак, то мы в состоянии распознавать природу [этих существ]. А именно, если какому-либо роду, [рассматриваемому как] неделимый, присуще отличительное свойство, как, например, львам — смелость, то необходимо, чтобы был и какой-то знак его. Ибо предполагают, что [тело и душа] испытывают вместе” [4, с. 253]. Здесь явно просматривается понимание им неразрывного единства взаимодействия в психике человека результатов функционирования перцепции, эмоций и тех абстрактных образований памяти, которые мы назовем далее концептами в их широком значении.

Ценивший превыше всего в своей профессии энергетику слова, Авиценна (X–XI века) также заявлял, что у врача есть три оружия: слово, растение и нож [1, с. 554].

В XIV в. итальянский мыслитель и поэт Франческо Петрарка писал, что он часто убеждался в способности простого слова приводить в движение души, скрыто проявляя свою силу [5, с. 58]. Это говорит о том, что многие мыслители обращали внимание на врожденную способность коммуникантов насыщать слово определенным энергетическим потенциалом, с одной стороны, и воспринимать этот потенциал — с другой.

Заглядывая в историю с позиций существующего знания, можно вполне заключить, что первый практический революционный шаг в выработке научных представлений об энергетическом феномене речи был сделан еще до начала нашей эры Аристотелем, поскольку он в общих чертах оконтурил будущие проблемы, ощутил необходимость различения эмоционального и логического в психической де-

ятельности индивида и предвосхитил наличие основных элементов в механизмах его речемышления и мыследействия. Следующий шаг с очевидностью должна была сделать психология, и трудами самого Аристотеля, Пифагора, Платона, Декарта к XVII веку [6, с. 549] она его сделала.

Для предпринятого нами весьма краткого, схематического изложения было бы, по всей видимости, логично обратиться и к мыслям В. фон Гумбольдта (1767–1835), в известной дихотомии которого *ergon* — *energeia* последнее обозначает языковой процесс (греч. *energeia* — действие, деятельность), в отличие от языка как оконченого, свершенного дела. Похоже, что исторически этим и была проложена дорога терминам *энергия* и *энергеия* в лингвистическую научную литературу.

Важнейший вклад в решение рассматриваемой проблемы был внесен Г. Гельмгольцем (1821–1894), перекинувшим своего рода междисциплинарный мостик между психологией и физиологией. Этим мостиком послужили системы методов и понятий физиологии, перенесенные в психологию на основе идеи о детерминированном влиянии факторов внешнего мира на психические явления. Считая внешние явления неким механическим толчком, приводящим в движение организм как замкнутую систему, Г. Гельмгольц рассматривал ощущение как проявление скрытой в соответствующем органе чувств “специфической энергии” [7, с. 101–102].

Глубоко осознавая единство физиологических, перцептивных и мыслительных актов, протекающих в различных структурах и уровнях организма человека, он приходит к выводу о том, что “бессознательное умозаключение” осуществляется не “умом” в смысле какой-то особой сущности, а является следствием сочетания чувственных и двигательных процессов под влиянием внешних условий [7, с. 101–102].

Истории познания известны уникальные идеи Г. Гельмгольца (1821–1894) о термодинамическом равновесии организма человека с окружающей средой, сыгравшие свою роль в возникновении таких наук, как неравновесная термодинамика и синергетика. Не опасаясь больших погрешностей, можно сказать, что развитие его идей во многом предопределило развитие считающихся наиболее перспективными в лингвистике когнитивно-энергетической и когнитивно-

синергетической парадигм исследований процессов речемышления и мышледействия.

Размышляя над проблемой саморазвития концептуально-тезаурусной базы языка, А. Потебня (1837–1891) утверждал, что “в языке непременно должны одновременно существовать слова образные (с ясным представлением) и безобразные (с забытым представлением), первые могут становиться безобразными, расширяя свое значение, а вторые — образными, применяясь в новом направлении. Развитие языка совершается при посредстве затемнения представления и возникновения новых слов с ясным представлением. Если деятельность мысли энергична, то в языке должно заключаться большое количество слов свежих. Поэтому совершенно ошибочно мнение, что языки с течением времени становятся менее образными. Это было бы лишь в том случае возможно, когда бы новые слова не создавались” [8, с. 224].

Не менее значимым является и то, что Х. Гёффдинг (1843–1931) приравнивал по значению введение понятия бессознательного в психологии к понятию потенциальной физической энергии в физике [9, с. 132].

По нашим представлениям, гениальной конкретизацией порожденных Г. Гельмгольцем идей отмечена также работа И. А. Бодуэна де Куртене (1845–1929) “О психических основах языковых явлений” (1899), в которой он признает зависимость психических процессов от физиологического субстрата [10, с. 56], понимая взаимную зависимость физиологической структуры мозга и функционирующей в ней физической энергии, с одной стороны, с мышлением и языком, с другой [10, с. 57]. При этом И. А. Бодуэн де Куртене делает акцент на том, что имеет в виду не только сознательные, произвольные движения, поскольку сознание нельзя отождествлять с психическим движением, и сравнивает сознание с “огоньком, освещающим отдельные стадии этого движения...” [10, с. 66].

Проиллюстрируем здесь его видение энергетической специфики процесса коммуникации дословным цитированием следующих фрагментов из этой же его работы. “Общение и взаимное воздействие индивидов, объединенных посредством языка, основано на том, что говорящие индивиды вызывают у слушающих индивидов — посредством ощущений от физических стимулов — некоторые языко-

вые представления и их ассоциации. То, что при этом слышится и что вызывает ощущения — это еще не язык, это только знаки того, что дремлет в мозгу, наделенном языком. Процесс языкового общения заключается в освобождении потенциальной языковой энергии. Так, например, в данную минуту в моем мозгу, в моей “душе” приводятся психически в движение некоторые сгруппированные и упорядоченные ассоциации представлений, а эти осознанные ассоциации представлений воздействуют возбуждающе на мои нервы, руководя движениями соответствующих мускулов. Как результат физиологической работы мускулов возникают акустические явления — звуки, из которых в определенном порядке составляются задуманные мною слова и предложения. Ощущения, полученные от этих акустических рядов, вызывают в “душах” слушателей соответственно сложные фонетические представления, ассоциированные со свойственными им языковыми и внеязыковыми представлениями; осознание этих ассоциаций и есть понимание говорящего” [10, с. 60].

“Филогенетическое становление языка... мы должны представить себе прежде всего как результат рефлексов мозга, или “духа”, на раздражения внешнего мира... При превращении до-человека, еще не обладающего языком, в человека-носителя языка ощущения, вызываемые внешним миром, были так сильны, что действовали сначала как бы на все чувства и приводили в движение все органы чувств и все члены тела, способные двигаться. Это вызывало рассеивание жизненной энергии, энергии физиологической, во все стороны: часть этой энергии поглощало движение мускулов, часть ее уходила на зрительные ощущения, часть — на акустические. ...Постепенно происходило устранение работы других органов за счет усиления фонационно-акустической, или произносительно-слуховой стороны” [10, с. 60–61].

По сути, из цитируемой таким образом работы явно вытекает идея перераспределения психо-энергетического потенциала индивида в процессах формирования им речи, современное концептуальное оформление которой и нашло свое место в рамках разрабатываемой нами энергетической теории речи.

Интересно также, что, не отрицая идею В. фон Гумбольдта, Ф. де Соссюр (1857–1913) четко разделил понятия *langue*, *parole* и *langage* (язык, речь и речевую деятельность) и заменил термин *energeia* понятием *речевая деятельность*. Но это не помешало общенаучному поня-

тию *енергия* войти в лингвистику, поскольку возникла необходимость оценки энергетических характеристик текста и коммуникативных феноменов в целом [11, с. 58, 84, 96, 108, 227–228].

Несмотря на известную критику Л. С. Выготским [9, с. 59] ряда радикальных для того времени утверждений В. М. Бехтерева о механизмах энергетики речемышления и мышледействия, нам представляется весьма вероятным, что в будущих когнитивно-синергетических доктринах психофизиологической деятельности человека они все же займут свое достойное место. В подтверждение этого напомним о таких мыслях В. М. Бехтерева, в которых он на основе энергетического мировоззрения характеризует сознательные явления как специфически внутренние, сопровождающие сочетательные рефлексy [12, с. 433].

Оценивая таким образом основные результаты научной революции XVII века новой эпохи, можно с уверенностью заключить, что фундаментальные положения исследований энергетического феномена речи формировались в основе своей со середины XIX ст. до настоящего времени, поскольку именно в начале указанного периода психология выделилась в отдельную науку, а вскоре вслед за ней сформировалась и когнитивистика.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Таранов П. С. *Анатомия мудрости: 120 философов* : [в 2 т.] / Павел Сергеевич Таранов. — Симферополь : Реноме, 1997. — Т. 1. — 624 с.
2. Аристотель. *Сочинения* : [в 4 т.] / Аристотель ; [пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура]. — М. : Мысль, 1978–1983. — Т. 4 : Никомахова этика. Большая этика. Политика. Поэтика. — 1983. — 830 с.
3. Аристотель. *Сочинения* : [в 4 т.] / Аристотель ; [пер. с древнегреч. ; общ. ред. В. Ф. Асмус]. — М. : Мысль, 1976. — Т. 1 : Метафизика. О душе. — 550 с.
4. Аристотель. *Сочинения* : [в 4 т.] / Аристотель ; [пер. с древнегреч. ; общ. ред. З. Н. Микеладзе]. — М. : Мысль, 1976. — Т. 2. — 687 с.
5. Таранов П. С. *Анатомия мудрости: 120 философов* : [в 2 т.] / Павел Сергеевич Таранов. — Симферополь : Реноме, 1997. — Т. 2. — 623 с.
6. *Философский энциклопедический словарь* / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев]. — М. : Советская энциклопедия, 1983. — 840 с.
7. Леонтьев А. А. *Язык, речь, речевая деятельность* / Алексей Алексеевич Леонтьев. — М. : Просвещение, 1969. — 214 с.
8. Потебня А. А. *Полное собрание трудов : мысль и язык* / Александр Афанасьевич Потебня ; [подг. текста Ю. С. Рассказова, О. А. Сычева ; коммент. Ю. С. Рассказова]. — М. : Лабиринт, 1999. — 300 с.

9. Выготский Л. С. Психология искусства / Лев Семёнович Выготский ; [общ. ред. В. В. Иванова]. — [3-е изд.]. — М. : Искусство, 1986. — 573 с.
10. Бодуэн де Куртене И. А. Избранные труды по общему языкознанию : [в 2 т.] / Иван Александрович Бодуэн де Куртене. — М. : Издательство академии наук СССР, 1963. — Т. 2. — 389 с.
11. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт ; [пер. с нем. ; общ. ред. Г. В. Рамишвили]. — М. : Прогресс, 2000. — 400 с.
12. Бехтерев В. М. Избранные произведения / Владимир Михайлович Бехтерев. — М. : Медгиз, 1954. — 527 с.

КАТЕГОРІЇ СЕМАНТИКИ В ДИСКУРСОПОЛІ

В статті робиться спроба побудувати ієрархічну систему категорій семантики, які разом виступають як базова основа для формування поля дискурсу. Звісно, пропонується регламентація неоднозначних термінів може бути дискусійною, проте дана концепція, хоч і децю спрощена, сприяє напрацюванню більш-менш узгоджених та несуперечливих підходів лінгвістів до трактування цих складних категорій для практичних досліджень.

Ключові слова: дискурс, концепт, поняття, лексичне значення, зміст, внутрішня форма, смисл, морфема, семема, сема.

В статье предпринимается попытка построить иерархическую систему категорий семантики, которые вместе выступают как базисная основа для формирования поля дискурса. Конечно, предлагаемая регламентация неоднозначных терминов может быть дискуссионной, но данная концепция, хотя и несколько упрощенная, содействует разработке более-менее согласованным и непротиворечивых подходов лингвистов к рассмотрению этих сложных категорий для практических исследований.

Ключевые слова: дискурс, концепт, понятие, лексическое значение, содержание, внутренняя форма, смысл, морфема, семема, сема.

The article is a try to make a hierarchical system of semantic categories, which altogether will serve as a basic foundation for the formation of a discourse field. Certainly, the suggested reglamentation of non-semantically monomeaningful terms can be considered arguable, but the given concept, though being to some extent simplified, contributes to working out more or less matched and non-controversial approaches of linguists to interpreting such compound categories for practical studies.

Key words: discourse, concept, notion, lexical meaning, the contents, internal form, sense, morpheme, sememe, sem.

Як відомо, сучасні науки охоче послуговуються здобутками суміжних наук, усвідомлюючи істину, що нові та перспективні досягнення знаходяться на стикові дисциплін. В сучасному українському мово-

знавстві все чіткіше простежується розуміння того, що нове і перспективне в науці перемістилося у своєрідні дифузні периферії, де реалізується симбіоз проблем, концепцій, досліджень, напрямків низки дисциплін. Тому слід погодитися з думкою про те, що “загальна тенденція, яку можна спостерігати в сучасній лінгвістиці, полягає в розробці комплексних міжгалузевих проблем, в розвитку “суміжних” галузей, де мовознавство працює пліч-о-пліч з іншими науками, такими як соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика; це загальна тенденція у проникненні “за” мову, у розкритті суттєвих характеристик діяльності людини в цілому, в тому числі і мовленнєвої діяльності; одним словом, у вивченні не стільки мови, скільки людини, що говорить” [1, с. 37]. Проте, залучаючи всяку нову інформацію, слід це робити не сліпо, а доречно, користуючись принципом доцільності. Інакше матимемо справу із зайвими ускладненнями чи навіть засміченням наукового простору. Все це стосується не в останню чергу й лінгвістики, найперше її теоретичних засад. У вітчизняному мовознавстві це стосується, наприклад, категорій семантики, які тлумачаться по-різному, навіть діаметрально протилежно. Так, науковець має право на власне бачення, але воно, з одного боку, повинно вписуватися в загальну систему аналізованої концепції та, з іншого боку, не суперечити базовому загальноприйнятому розумінню. В цьому сенсі тривогу викликає безоглядне використання сьогодні “модних” категорій, наприклад, дискурсу, концепту та їх численних складників, якими суб’єктивно послуговуються лінгвісти, заплутуючи себе й читача, що робить наукові дослідження нерідко спекулятивними. Враховуючи різні підходи до визначення категорій семантики, спробуємо запропонувати більш-менш узгоджену їх систему й структуру.

Виходжу наперед із того, що найбільшим інтенціоналом серед них володіє категорія дискурсу. Це цілком відповідає засадам холізму, коли цілісне передує частинам і воно більше від суми цих частин. Сам термін “дискурс” походить від латинського *discursus* — “біг у різні боки”. Термін “дискурс” став сьогодні небезпечно модним і не завше одностайно трактованим. Більше того, його семантика еволюціонує вже сотні літ, залежно від уподобань лінгвістів, логіків, філософів. Отже, якщо за античності цей термін означав “жвава бесіда”, то знаменита праця Г. Галілея “*Discorsi*” розуміла його як “розмови, роздуми”. Для французів згодом “*discours*” — це промова, виступ, сло-

ва. Нині ж дана категорія увібрала в себе широкий інтенціонал, який консолідовано й досить влучно охарактеризувала Н. Д. Арутюнова: дискурс — це “...зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими факторами, текст, взятий у події... Дискурс — це мовлення, “занурене в життя”. Тому термін “дискурс”, на відміну від терміна “текст”, не застосовується до стародавніх та інших текстів, зв’язки яких з живим життям не відбуваються безпосередньо” [2, с. 136–137].

З точки зору лінгвіста дискурс найперше виступає як соціальна, мовна та культурнонаукова проблема [3, с. 75]. Дискурсаналіз робить акцент на вживання текстів, які отримують свої змісти найперше в певних контекстах. Дискурси розрізняють залежно від тематично-семантичного поля, до якого вони відносяться, чи від просторових або часових вимірів, чи від установи або автора-мовця. Можна розглядати також дискурс усного та письмового мовлення. Сьогодні вже можна говорити про дискурслінгвістику як про окрему лінгвістичну субдисципліну, яка успадкувала засади лінгвістики тексту. Найуживанішим розумінням дискурсу є розгляд тексту як частини дискурсу, тоді останній виступає як текст у контексті. Сьогодні “настав момент, коли виявляється можливість підійти до осмислення дискурсу інакше: відштовхуючись не від принципів пізнання, а від констатації та опису необхідностей, притаманних буттю дискурсу в самому собі” [4, с. 7].

Дискурс розуміємо як сферу функціонування людини, її середовище, зумовлене суспільними нормами, цінностями, традиціями. З таких міркувань до нього слід підходити диференційовано через різномасштабність таких сфер. Отже, можна говорити про загально-мовний (чи загальнонаціональний) дискурс, дискурс окремого професійного колективу, дискурс сім’ї та, нарешті, дискурс особи (індивідуальний, до певної міри неповторний). Наприклад, “кориди” для іспанців символізує мужність, хоробрість, а для британців — жорстокість стосовно живих істот. Отже, чи існує український дискурс? Безсумнівно. Він наш і не має права зазіхати на нього чужинець. Наш дискурс востає корінням у сиву давнину. Одвічні традиції, солов’їна мова, щирість, людяність, гостинність, працьовитість притаманні більшості українців. Наш обов’язок — його оберігати, плекати, збагачувати, не забувати про тому про самокритичність.

Якщо розглядати текст як фактор мови, то дискурс — це текст сприйнятій, зрозумілий, зреалізований у мовленні, у соціальній практиці. Саме на соціальному компоненті дискурсу наполягає дослідниця Рут Водак [5, с. 17]. На цій основі сучасні мовознавці часто розрізняють теж чоловічий і жіночий дискурси, що лягло в основу гендерної лінгвістики. До того ж слід окремо виділяти, наприклад, жіночий дискурс як загальне явище, з одного боку, та дискурс окремої взятої особи, з іншого. Іншими словами: найдоцільніше виступає тлумачна модель “дискурс = текст + контекст”. Останній включає в себе лінгвальні та екстралінгвальні параметри. Відома формула ван Дейка: дискурс це текст плюс ситуація, а текст — це дискурс мінус ситуація [6].

Текст незнайомою мовою залишається текстом, але без дискурсу. Навпаки, невербальне мислення (шахи, математика, музика) володіє дискурсом, хоча не може вважатися повноцінним текстом. Тексти з великою долею образності мають ширший дискурс (наприклад, поезія). Тексти вузькотехнічні мають вузький дискурс, що залежить від їхньої вузькофаховості, структури речень, насиченості однозначними термінологічними одиницями. Саме відсутність об’ємного дискурсу не дає змоги (а, можливо, й ніколи не дасть) застосувати автоматизований переклад художніх текстів. Якісний переклад останніх залежить від вміння талановитого перекладача сприймати, знаходити і декодувати образну інформацію. Особливо об’ємно виступає дискурс в поезії. Не просто перекласти, наприклад, уривок із вірша Бориса Олійника:

Ти весь у слові, як у сповиткові,
З колиски до калини при горбі;
І вже якщо ти помиливсь у слові,
Вважай, що помилився у собі.

Уявімо собі ситуацію: такого вірша треба перекласти китайською мовою. Що означатиме для китайця символ “калина”? Запитання риторичне і не допоможе тут окремий коментар до лексичної одиниці. Транслітерація робить текст також незрозумілим. Залишається єдине: даний україномовний дискурс екстраполювати на відповідний китайський, де смуток та смерть символізує абрикос. Аналогічно можна українську лексему “черешня” перекласти японською “саку-

ра” та навпаки. Але чи матимемо ми право на такі довільності у фахових текстах з ботаніки, які можна віднести до текстів з високим рівнем абстрактності. Тут вимагається одноквалентна відповідність. Отже, дискурс стає вужчим, переклад буквальнішим, але, зрозуміло, не легшим, бо вимагає додаткових термінографічних зусиль та професійної компетенції.

Ще меншим буде дискурс у фахових текстах з домінуючою наявністю вузькогалузевих термінів. Наведемо приклад фрагменту технічного тексту: “Der Starter ließ die Druckluft in die Zylinder des Motors einströmen” — “Стартер нагнітає стиснуте повітря в циліндри двигуна”. Дискурси цих фраз відрізняються незначною мірою, хіба що граматичними нюансами.

Про перекладацьку своєрідність дискурсу може свідчити факт дуалістичного формування галузевого тексту. Наприклад, фармацевтичні інструкції можуть пропонуватися як для вузького кола фахівців, так і для широкого загалу реципієнтів. У першому випадку дискурс буде значно меншим, оскільки тут значно більше подані вузькогалузеві термінологічні одиниці.

На противагу іншим концепціям дискурсу, лінгвістика тут приділяє більшу увагу мовному та текстовому аналізу, орієнтуючись при цьому на мікроаналіз тексту, усні та мовні інструкції. Все це разом формує на рівні мовлення поле дискурсу, яке репрезентують різні складники, серед них чільне місце займає згадуваний вище “концепт”, який у дослідженні дискурсу відображає когнітивний обсяг значення мовного знаку [7]. Ще ширше: концепт — це категорійний зріз буття та культури, до того ж як і всяка категорія не підлягає завершенню та однозначному дефінуванню. Вважаю, що кількість концептів у мові обмежена й може бути виокремлена своєрідним конвенційно обумовленим глосарієм, не допускаючи спекулятивних і штучних утворень, інакше до концептів можна буде зарахувати будь-який денотат, що загрожує знівелюванням усієї концептології.

Доцільно називати сукупність концептів концептосферою мови, в той час як кожен концепт має власне концептополе. Слушною вважаю думку З. Д. Попової про те, що концепт — це глобальна квантова одиниця, яка розпадається на складові субкванти як окремі характеристики концепту [8]. Останні можна термінувати як фрейми, запропоновані в сфері інформатики для окреслення питань штучного

інтелекту ще вченими М. Мінські та Ч. Філлмором (в 1975 році), що розглядалися як складова одиниця знання, фрейми мають схематичну природу і сягають Кантівської трансцендентальної філософії та теорії пам'яті психолога Варлета. Теорія фреймів широко запроваджена в соціології, політології, комунікаційній науці, що релевантно водночас і для лінгвістики. На жаль, часто в мовознавстві фрейми плутають з концептами, навіть пропонують вважати фрейми ширшими за концепт. Така неузгодженість привела до появи “конкуруючих” термінів — сценарії, схеми, скрипти, сцени, вузли, слоти, домени, парцелі, фрактали, які тлумачаться по-різному, вносячи сумбурність в теорію дискурсу й не реалізуються системно на практиці. Все це свідчить про неузгодженість вітчизняних лінгвістичних концепцій, шкіл, пошуків у царині когнітивістики. Це демонструє водночас усю складність і навіть неможливість повномасштабно дослідити та реалізувати всі прояви штучного інтелекту, оскільки в цьому процесі суб'єкт та об'єкт дослідження міняються місцями, бо досліджується Людина з її мисленням. Це не під силу будь-якому комп'ютерові.

“У вмінні обмежуватися проявляється майстер”, — писав ще великий Й. В. Гете. Так, ведучи мову про концепт, наприклад, “Бог”, чи не варто обмежитися його найближчими складниками — субконцептами (“церква”, “рай”, “пекло” тощо)? На наступному колі розташовані мікроконцепти (для субконцепту “церква” це можуть бути “ризуал”, “обряд”, “конфесія”, “звичай”, “молитва” тощо). Остаточо заповнюють концептополе периферійні ознаки (для мікроконцепту “ризуал” — це “свічка”, “вода”, “батьки”, “рушник”, “коляда”, “вертеп” і т. п.). Периферійні ознаки за певних умов пересікаються з периферійними ознаками суміжних концептів. На кожному з чотирьох наведених рівнів присутні фрейми як “згустки” знання та складові характеристики. Звісно, така схема реалізації концепту може виглядати на перший погляд дещо спрощеною, але вона має принаймі дві переваги: 1) однозначність (зрозумілість) та прозорість сприйняття; 2) можливість отримання реальних та перспективних результатів когнітивного спрямування.

В сучасній концептології ведеться ще одна дискусія довкола стосунків між двома суміжними категоріями семантики — між концептом і поняттям. Одні лінгвісти ставлять знак рівності між ними, інші вважають поняття ширшим за концепт, але більшість переконана в

тому, що концепт значно ширший, ніж поняття, яке входить до концепту в нашому наведеному вище розумінні, але не може дорівнювати йому. До того ж більшість понять виходять за межі концептосфери мови та слугують базою для семантичної характеристики всіх інших денотатів, які не входять у концептосферу мови.

Поняття — це результат пізнання предмету, явища і його не слід зводити до дефініції [9, с. 456]. На прагматичному рівні поняттю може відповідати енциклопедична стаття, де детально описується денотат. Згідно з цим поглядом, поняття виступають як цільна сукупність суджень, ядром якої слід вважати судження про найзагальніші та в той же час суттєві ознаки об'єкта. Таким чином ми переходимо до наступного рівня категорій семантики, які слід розрізняти в двох площинах: мови та мовлення.

Ядром поняття в мові виступає лексичне значення (див. детальніше: [10, с. 29–36]). З лінгвістичної точки зору можна погодитися з тим, що мовне значення є вихідним базисом створення поняття, тобто його частиною, що прямує до рівноправ'я, але не досягає цієї стадії, оскільки всі поняття, у тому числі й наукові, еволюціонують, постійно розвиваються та вдосконалюються. Ю. С. Степанов пише: “Значення слова відображає спільні й водночас істотні ознаки предмета, пізнані в суспільній практиці людей. Значення слова може бути розгорнуте в речення чи в цілісну сукупність речень” [11, с. 11]. Саме тлумачний словник ставить за мету об'єктивувати значення слова і зафіксувати його у вигляді дефініції. Тому ми приєднуємося до тези про те, що “мінімальна дефініція значення будь-якої одиниці — це перелік семантичних компонентів, необхідних і достатніх для відмежування (в парадигматичному плані) даного значення від значень усіх інших одиниць мови” [12, с. 76].

В мовленні лексичне значення реалізується у вигляді змісту поняття, який не збігається зі значенням лексичної одиниці. І. А. Стернін вважає, що в акті мовлення значення слова ніколи не подане у своєму повному обсязі, а лише якою-небудь частиною [13, с. 60]. Водночас нам здається можливим розрізняти: 1) мовний зміст, відносно постійний, тому рівний за обсягом значенню, об'єктивний, обов'язковий, який називаємо парадигматичним; 2) мовленнєвий зміст, більш динамічний, інваріантний, з усіма факультативними елементами, який складається як із регулярних, так і з нерегулярних (час-

то суб'єктивних) розумінь, котрий ми називаємо синтагматичним, зіставленим з класичним змістом поняття; 3) актуальний зміст, що складається з одного розуміння чи групи актуалізованих розумінь як реалізації лексичного значення в окремому акті комунікації. Останній варіант змісту особливо вагомий для практичних досліджень.

На рівні мови лексичне значення і парадигматичний зміст реалізуються у вигляді внутрішньої форми слова. Це цілком корелює із тезою О. Потебні: “У слові ми розрізняємо зовнішню форму, тобто членороздільний звук, зміст, що об'єктивується за посередництвом звуку, та внутрішню форму, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким висловлюється зміст” [14, с. 134].

Отже, під найближчим етимологічним значенням О. Потебня розумів в першу чергу спосіб утворення імені при його синхронічному розгляді, а не обов'язкове врахування всіх його етимологічних особливостей. Більше того, за такого підходу, вважаємо, що внутрішня форма притаманна будь-якій лексичній одиниці мови (навіть неподільній), інакше вона не може бути повноцінним словом, оскільки не виступає інструментом комунікації. Тому розрізняємо імпліцитні та експліцитні внутрішні форми (детальніше див.: [15, с. 63–64]). Пропонуємо тут дефініцію внутрішньої форми — це розумовий інтеріоризований образ, що потенційно абстрагується і відображає у вигляді аперцепційного уявлення одну чи кілька істотних ознак денотата, викликаних і фіксованих у пам'яті носія мови зумовленою морфемною структурою слова чи виразу.

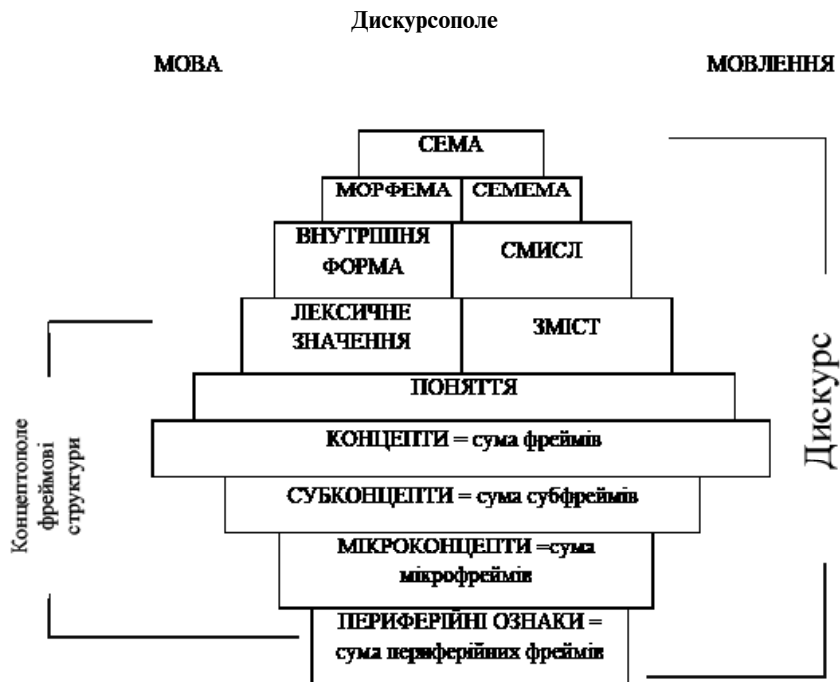
Внутрішній формі як стабільній категорії мови в мовленні відповідає категорія смислу. Визначаючи “смысл”, ми виходимо з того, що він не виступає як поняття, як уявлення, як психологічне явище ані як сума семантичних диференційних ознак. Найдоцільніше під “смыслом” розуміти не весь комплекс ознак предмета, а лише одну окремо взятую диференційну ознаку, яку Ю. Д. Апресян назвав “смысловим атомом” [16, с. 110]. Тому поряд із регулярними смислами, які входять до складу значення, ми розрізняємо нерегулярні, що виявляються тільки в мовленні. Наприклад, якщо внутрішня форма сполучення “письмовий стіл” розглядається як “стіл, призначений для письма”, то в нестандартному контексті дане утворення за певних обставин може перетворитися на “стіл, за яким обідають”, що вже відповідає нерегулярному смислові.

Морфема — це одиниця, за певною фонетичною формою котрої (означаючим) закріплено певний зміст (означуване), яке не ділиться на простіші одиниці даного виду [17, с. 312].

Внутрішні форми (буквальне значення) можуть бути моно- чи поліморфемними утворенням. Наведений вище приклад “письмовий стіл” містить дві морфеми — “письмо і стіл”. В мовленні морфемам відповідають семема в їх класичному лінгвістичному розумінні. Їхня кількість може співпадати (особливо для однокомпонентних одиниць), але в багатьох випадках кількість семем може бути більшою, як у нашому прикладі, де наявні три семема: “письмо”, “стіл” та релатема як семема “бути призначеним для”. На найвищому щаблі універсально на рівні як мови, так і мовлення виступає сема як найменша семантична складова. “Як в парадигматиці, так і в синтагматиці на кінцевому виході проявляються універсальні семантичні інваріанти, ознаки або семи” [17, с. 439]. В нашому прикладі вони характеризують колір, матеріал, форму, функції, конструкцію і т. п. “письмового стола”.

Наведену в статті ієрархію семантичних категорій, які наповнюють дискурсополе, можна експлікувати у вигляді схеми, яку пропонуємо нижче.

Звісно, можна дискутувати стосовно деяких наведених вище думок, але сучасний розвиток лінгвістики вимагає певної конвенції та узгодженості у терміносистемі мовознавства, оскільки основоположні поняття трактуються науковцями занадто по-різному, що лише шкодить науці, вносячи навіть певний термінологічний хаос. Настав час цілеспрямованих рухів назустріч відвертим загальним дискусіям та подальшим діям у визначеному фарватері, інакше ризикуємо збудувати вузькогалузеву Вавілонську вежу з усіма відомими наслідками, але на цей раз нерозуміння один одного стосуватися буде лінгвістів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. — Изд. 3-е — М. : URIS, 2005. — 216 с.
2. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка: противоречивость и аномальность текста. — М. : Наука, 1990. — 278 с.
3. Wrana D. Diskursnets. Wörterbuch der interdisziplinärer Diskursforschung. — Berlin: Suhrkamp Verlag, 2014. — 569 S.
4. Сидоров Е. В. Онтология дискурса. — Изд. 2-е. — М. : Книжный дом “Либроком”, 2008. — 228 с.
5. Wodak R. Disorders of Discorsee. — London: Longman, 1996. — 200 p.
6. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. — М. : Прогресс, 1989.
7. Приходько А. М. Концепт і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. — Запоріжжя : Прем’єр, 2008. — 330 с.
8. Попова З. Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — Воронеж: Воронежский ГУ, 2000. — 30 с.

9. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. — М., 1975.
10. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). — Львов : Вища школа, 1988. — 162 с.
11. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семантические проблемы лингвистики, философии, искусства. — М. : Наука, 1985. — 335 с.
12. Бендикс Э. Г. Эмпирическая база семантического описания // Новое время в зарубежной лингвистике: Проблемы и методы лексикографии. — М., 1983. — Вып. 10.
13. Стернин И. А. Актуализация сем и выразительность текста // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. — Новосибирск. 1980 — Вып. 9.
14. Потебня А. А. Мысль и язык // А. А. Потебня. Полное собрание сочинения. — Харьков, 1926. — Т. 1.
15. Д'яков Т. А., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи терміновтворення, семантичні та соціолінгвістичні аспекти. — К. : Вид. дім “КМ Academia”, 2016. — 200 с.
16. Апресян Ю. Д. Трудности построения формальной модели языка // Кибернетика : Перспективы развития. — М., 1981.
17. Большой энциклопедический словарь. — М. : Сов. энциклопедия, 1988. — 683 с.

УДК 378+812'76

Т. М. Корольова, О. В. Александрова

СТИЛІЗАЦІЯ СОЦІОЛЕКТУ МОЛОДІ В КІНОДІАЛОЗІ

Художні фільми є безмежним джерелом структурних утворень розмовного стилю. Діалог це найважливіший компонент актуалізації соціальних відносин киногероїв в комунікативному процесі, який відтворює мовну поведінку учасників діалогу.

У роботі доведено, що усне діалогічне мовлення молоді, присутнє в художніх фільмах, це прийом стилізації, який використовується для створення ілюзії вірогідності спілкування, слугує надійним та релевантним джерелом лінгвістичних досліджень

Ключові слова: соціолект молоді, кінодіалог, мовленнєва поведінка, самовираження.

Художественные фильмы являются безграничным источником структурных образований разговорного стиля. Диалог это важнейший компонент актуализации социальных отношений героев киноэкрана в коммуникативном процессе, что отображает речевое поведение участников диалога.

В работе доказано, что устная диалогическая речь молодежи, представленная в художественных фильмах, это прием стилизации, который используется для создания иллюзии подлинности общения, служит надежным и релевантным источником для лингвистических исследований.

Ключевые слова: социолект молодежи, кинодиалог, речевое поведение, самовыражение.

Feature films are the boundless source of structural formations in colloquial style. A dialog is the major demonstration of film heroes' socializing and a communicative process reflects the verbal behavior of the participants of a dialog.

It has been proved that the dialogic speech of the youth presented in feature films is to be regarded as a kind of stylization aimed at creating the illusion of communicative authentic. It serves as the reliable and relevant source for linguistic researches of young people's sociolect peculiarities

Key words: sociolect of young people, film dialogue, verbal behaviour, self-expression.

Істотні відмінності, які існують в науковій літературі відносно визначення терміну “соціолект молоді”, встановлення хронологічних меж цієї групи осіб, діапазону соціальних ролей, надають проблемі дослідження особливої своєчасності. Крім того в сучасному мовознавстві бракує систематизованої інформації щодо особливостей молодіжного мовлення.

Спроби лінгвістичного тлумачення та наукового опису різноманіття ненормативних шарів мови, зокрема соціальних діалектів, стикаються з проблемою відсутності точних лінгвістичних дефініцій релевантних термінів. Проте, можна констатувати існування загальної номінативної бази, трактування якої варіюється залежно від лінгвістичної школи. За основу беруться або поняття, запозичені з зарубіжних лінгвістичних шкіл, або терміни, утворені за аналогією з іноземними, в окремих випадках відбувається переосмислення традиційних понять вітчизняної лінгвістики. Доцільним вважаємо зазначити, що, навіть оперуючи однаковими термінами, вчені вкладають в них різне наповнення, що ніякою мірою не сприяє розв’язанню існуючих термінологічних проблем у даній галузі.

У сучасній лінгвістиці на позначення нестандартних елементів мовлення поруч використовуються такі дефініції, як “соціолект”, “жаргон”, “арго” та “сленг”, термінологічне значення яких може як розмежовуватися, так і живатися синонімічно. Деякі автори свідомо уникають уживання вищезазначених термінів і оперують поняттям “мова молоді” [1].

Термін “соціолект”, уведений у науковий обіг В. Є. Полівановим, який використовував його для позначення соціально обумовлених варіантів мови, визнається універсальним і найбільш адекватно виражає сутність соціальної стратифікації мови [2]. При цьому термін “соціальний діалект” у науковій літературі вживається як у дуже широкому, так і в дуже вузькому сенсі.

При широкому розумінні соціолекту до категорії соціальних діалектів вносять усі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їхніх структурно-мовних та функціональних особливостей, тобто під соціальним діалектом розуміється “специфічна форма існування і функціонування мови, притаманна певній соціальній групі” [3, с. 12].

Лінгвістичний енциклопедичний словник наводить таке визначення соціолекту: “мова певних соціальних груп”, а також “варіанти

загальнонародної мови, притаманні певним економічним, кастовим і релігійним групам населення” [4, с. 133].

Враховуючи існуючі в лінгвістичній літературі суперечності щодо термінології субстандартних систем, І. О. Соболева [5] пропонує обмежитися двома універсальними для всієї соціально маркованої лексики термінами: соціолект, під яким розуміється “мовна система особливого роду, яка використовується тією чи іншою соціальною групою як засіб комунікації в процесі інтерного спілкування” і соціолектизм — “основна одиниця соціально-професійної диференціації словникового складу мови”. Обґрунтованість такої переваги, крім універсальності наведених дефініцій, авторка вбачає в тому, що терміни жаргон, аргі, сленг з самого початку мали і зберегли пейоративну оцінку, і, незважаючи на всі спроби “пом’якшення” або “реабілітації” даних понять, за ними назавжди залишиться зневажливо-пейоративна оцінка. Терміни ж соціолект і соціолектизм зберігають експресивно-оцінні конотації, що містяться у традиційних термінах, і, будучи нейтральними в оцінному плані, приводять до єдиного спільного знаменника однорідні соціально-професійні диференціації словникового складу будь-якої мови [5, с. 26]. Відзначимо, що, обґрунтовано, на наш погляд, звужуючи номенклатуру одиниць субстандарту, авторка водночас обмежує й обсяг поняття “соціолект” лексичним мовним рівнем.

Вважаємо за необхідне конкретизувати поняття “соціолект молоді” у межах дослідження соціолінгвістичними параметрами його носіїв.

Підкреслимо, що соціолект молоді обумовлений обмеженістю контингенту носіїв і базується на відповідності двом критеріям — віковому і світоглядному.

Доцільним вважаємо зазначити, що вікова термінологія не відрізняється однозначністю, і в наукових роботах, присвячених вивченню мовлення молоді, вік носіїв даного соціального діалекту значно варіюється. Так Л. П. Крисін до “носіїв молодіжного жаргону” (у термінології автора) зараховує учнівську та робочу молодь (студентів, школярів старших класів, молодих робітників), почасти молоду технічну та гуманітарну інтелігенцію у віці приблизно від 22–23 до 33–35 років [6, с. 76], тобто молодих людей у віковому діапазоні 15–35 років. Такої ж позиції щодо вікових меж носіїв соціолекту молоді дотримується і низка інших дослідників [7, с. 23; 8, с. 8].

Разом з тим деякі лінгвісти значно звужують верхню планку вікового діапазону, обмежуючи її 25 роками [9, с. 79]. Інші до числа носіїв соціалекту молоді зараховують і молодших школярів, тобто дітей у віці 6–7 років [10, с. 167]. При цьому більшість дослідників підкреслюють умовність виділених ними вікових рамок.

Такі істотні відмінності у визначенні вікової планки свідчать про те, що при визначенні мовленневих особливостей носіїв соціалекту молоді враховується не тільки біологічний показник, а й соціальний статус його носіїв, важливими постають не тільки хронологічні межі, а й змістовні ознаки певних життєвих етапів. Хронологічний вік прямо або опосередковано позначає суспільне становище індивіда, характер його діяльності, діапазон соціальних ролей і т. п. Чинник віку розуміється в широкому сенсі — як психічний, психофізичний і соціальний стан мовця та цілого соціуму, що проявляється як у субкультурі (норми поведінки, вибір одягу, художні смаки), так і у відповідній мовленнєвій поведінці.

У своєму дослідженні О. О. Аніщенко [11] піддає детальному аналізу психологічні передумови усвідомленої необхідності у створенні специфічної “мови” спілкування, визначаючи оптимальний вік носія соціалекту молоді. Нижній вік авторка обмежує підлітковим періодом, коли вперше виникає свідомо потреба у прихованій від офіційної мовної культури формі існування. Саме в підліткових групах, як підкреслює дослідниця, формуються певні норми і моделі поведінки, у спілкуванні один з одним застосовується словесна недбалість, навіть зневажливість, що руйнує кордони та дистанції, загальним надбанням підлітків стають оригінальні, з їхньої точки зору, словесні вирази.

Властиву підліткам гру у вживанні мови підкреслює Л. П. Крисін: “Підліток експериментує зі словом, то навмисно спотворюючи, то переосмислюючи, то вставляючи в такі поєднання, в яких воно не вживається... максимально використовуючи всі можливості, надані системою даної національної мови” [6, с. 40]. Бажання висловити почуття, емоції, переживання, які не відчувалися раніше, спонукає підлітків вживати в мовленні слова своєрідні й експресивні.

Важливою ознакою підлітково-юнацьких субкультур є слідування моді, яка визначає мовну манеру, вибір слів. Складовою частиною молодіжних субкультур (і їхнім відображенням) постає жаргон, користування яким передбачає “усвідомлення себе членом даного со-

ціуму, причому сам соціум негласно регламентує право на відповідну поведінку” [7, с. 67]. Корпоративність, яка є основною характеристикою жаргону (у термінології дослідників), супроводжується вживанням певних слів, фраз — свого роду індикаторів, за якими можна відрізнити “свого” від “чужого” [12, с. 39]. У соціолекті молоді повною мірою реалізується потреба протиставити свій колектив усім іншим колективам.

Верхню вікову планку носіїв соціолекту молоді О. О. Аніщенко пропонує обмежити 30 роками, тобто закінченням періоду юнацтва, настанням “дорослості”, яка характеризується відносною фінансовою незалежністю, новими соціальними ролями, поступовим витисненням елементів соціолекту молоді з мовлення дорослих людей. Епізодичність вживання соціолектизмів в усному мовленні людей середнього та старшого віку авторка розцінює як прагнення мовців емоційно забарвити власне мовлення.

Найактивнішими носіями соціолекту молоді (жаргону в термінології авторки) О. О. Аніщенко визнає молодих людей у віці від 11–12 до 28–30 років, підкреслюючи при цьому, що їх склад неоднорідний — це школярі, студенти вищих і середніх навчальних закладів, молоді робітники і службовці [11].

Деякі дослідники (наприклад, О. В. Степаніщенко, А. М. Грачов) проводять диференціацію у межах виділеної ними вікової групи носіїв молодіжного соціолекту. Так, А. М. Грачов розрізняє соціолект молоді (жаргон в його термінології) підліткового та раннього юнацького віку [10]. О. В. Степаніщенко виділяє, принаймні, три підгрупи молоді — від 14 до 18 років, від 18 до 22–25 років і від 25 до 30 років [13]. Таку періодизацію авторка підкріплює низкою соціальних позицій: отримання паспорта, законодавче оформлення прав і обов’язків, виборче право, професійна освіта та ін.

Доцільним вважаємо зазначити, що в даний час, на думку соціологів, спостерігається “зміна вікових меж статусу молоді”, що пов’язано, насамперед, з подовженням термінів навчання, а значить, з “наростаючим запізненням зі вступом до повноправного дорослого життя” [11]. У зв’язку з цим доцільно розглядати соціолект молоді в контексті молодіжної культури, точніше, субкультури. Носіїв молодіжних жаргонізмів, як зазначає А. М. Грачов, об’єднує не тільки вік, а й “належність до певної соціальної молодіжної групи” [10, с. 167].

Кожна конкретна соціальна система та відповідна їй культура охоплює різні підсистеми або субкультури, які характеризуються своїми специфічними рисами, способом життя, світосприйняттям. Під поняттям “молодіжна субкультура” в соціології розуміють езотеричну, урбаністичну культуру, створену молодими людьми для себе; елітарну культуру, націлену на включення молодих людей у суспільство; приватну культурну підсистему всередині системи офіційної, базової культури суспільства, що визначає стиль життя, ціннісну ієрархію і менталітет (тобто світосприйняття, умонастрій) її носіїв.

У якості основного параметра, що представляє молодіжну субкультуру як особливий тип культури у межах соціуму, визнається наявність власної “картини світу” — тобто сукупності уявлень і всієї суми знань представників молодіжної субкультури та молодіжного соціуму про навколишню дійсність, на основі яких формується цілісний образ соціального світу та власного місця в життєвому просторі.

У сучасних умовах молодіжна субкультура часто перетворюється на середовище соціалізації молоді. Належність до молодіжної субкультури виробляє у значній частині молоді певну життєву позицію, систему цінностей і взаємин з людьми та світом, тобто формує менталітет молодих людей. Ціннісні орієнтації субкультури впливають на ставлення її носіїв до світу і на стосунки зі світом, на їх самосвідомість і самовизначення.

Молодіжна субкультура відображає своєрідну опозиційну “філософію” життя. Г. Еман, аналізуючи чинники, які зумовлюють появу СМ, виділяє наступні:

- 1) протест — “своя” мова як інструмент протесту проти дорослих;
- 2) відмежування — обмежений доступ дорослих у світ молоді;
- 3) правдоподібність / істинність — вираження індивідуальності в мовній поведінці;
- 4) ігровий та інноваційний аспект — мовні ігри за допомогою мови;
- 5) афективно-емоційний аспект — вираз негативних емоцій;
- 6) комунікативно-економічний аспект — мова молоді конкретніше, економічніше і зручніше, ніж стандартна мова, краще висловлює суб’єктивні почуття і настрої [14].

Деякі дослідники виділяють у СМ такі функції, як пізнавальна, яка допомагає членам певного співтовариства впізнавати один

одного за допомогою молодіжного сленгу (у термінології авторів), світоглядна, що уможлиблює спілкування в замкнутому середовищі, зі своїм поглядом на життя, ціннісними установками та певною лексикою, та творчу, яка проявляється в тих випадках, коли виникає потреба виразити те, що не можна передати нейтральною лексикою [15]. Проте, на наш погляд, пізнавальна функція співпадає з емотивно-оцінною, тому що в її основі лежить не ідентифікуючий чинник, а експресивний; творча функція співпадає з власне комунікативною, націленою на вербалізацію дійсності; світоглядна функція знаходить своє вираження як у емотивній, так і у комунікативній функціях, які є опосередкованими нею.

Соціолект молоді як компонент молодіжної субкультури, втілення її цінностей, народжується як результат емоційно-оцінного ставлення носія соціолекту молоді до навколишнього світу, тому соціолект молоді розглядається як втілення світовідчуття, менталітету сучасної молоді, вербалізатор буття її носіїв, знань молоді про світ, уявлень про ієрархію цінностей, ставлення до фактів дійсності. Соціолект молоді обумовлений емоційно-психологічним запитом, оскільки виражає не стільки приналежність до певної соціальної групи, скільки емоційну надмірність, максималізм, особливе уявлення про життєві цінності, особливий стиль і манери поведінки, властиві молоді.

Характерними рисами молодіжної комунікації є невимушений, неформальний, жартівливий тон спілкування, високий ступінь емоційності, прагнення до нестандартного самовираження, притаманного цій віковій групі. Необхідність постійно демонструвати свою приналежність до даної субкультури й одночасно неналежність до інших субкультур, що в різній мірі характерно для представників будь-яких соціальних утворень, призводить до створення деякого набору ідентифікуючих ознак, що підлягають демонстрації. Такими є не тільки зовнішні аксесуари, але й вербальні репрезентанти даної субкультури, які демонструють мовну приналежність її носіїв. У молодіжній сфері спілкування на перший план виходить не прагнення засекретити мову, а прагматико-ідеологічна ідея протиставити свою мораль, свої ідеали, свій образ думок і свою поведінку світу дорослих, загальноприйнятим соціальним і поведінковим зразкам.

Враховуючи вищевикладене, у межах дослідження носіїв соціолекту молоді, слідом за О. О. Аніщенко [11] та низкою інших до-

слідників [10], відносимо представників молодіжної субкультури у віковому діапазоні 15–30 років без диференціації у межах даного вікового діапазону. Зазначимо, що визначені межі є умовними — першорядним чинником віднесення індивіда до суб'єкта соціолекту молоді вважаємо його самоідентифікацію з молодіжною субкультурою, світоглядом, що знаходить відображення у відповідних мовленнєвих характеристиках.

Мовленнєві особливості СМ визначаються властивими йому позалінгвальними ознаками, які визначаються як умовами перебігу спілкування (усний характер мовленнєвого продукування), так і соціальними параметрами його носіїв. Зокрема, можна відзначити такі, як невідповідність, невимушеність та стереотипність мовленнєвих актів, переважаючи побутову тематику, діалогічну форму спілкування, залежність від позамовної діяльності учасників, емоційну насиченість, спонтанний характер вираження, конкретність, образність, фамільярність.

Особлива емоційність, експресивність СМ пов'язана з самою природою невимушеного, розкутого мовлення. Тут мовець може вільно висловити своє ставлення до світу, обставин, подій, осіб. СМ прагне мовними або невербальними засобами інтенсифікувати оцінку, внести до вислову семантичне значення підвищення / пониження ступеня, і в цьому тенденції, що діють в усному висловлюванні, виявляються протиставленими тенденціям, чинним в області кодифікованої мови, особливо суворих її меж. В оцінних висловлюваннях СМ майже завжди на перший план виступає компонент з суб'єктивно-емоційним забарвленням, який може бути виражений як вербальними, так і невербальними засобами.

Доцільним вважаємо зазначити, що молодіжна мова знаходить своє відображення не лише в безпосередньому спілкуванні між носіями соціолекту молоді в реальних умовах комунікації, а й у мовленні кіногероїв художніх фільмів. Відповідно до теорії академіка В. В. Виноградова мова художньої літератури має вивчатися в двох різних значеннях: 1) у значенні “мовлення” та словесного “тексту”, які частково відображають загальну систему тієї чи іншої національної загальнонародної мови, і 2) у значенні “мови мистецтва”, системи засобів словесно-художнього вираження [16, с. 7]. Виходячи з цього, художній текст розглядається, по-перше, як словесний текст, що ві-

дображає загальну систему досліджуваних мов, по-друге, як часткове втілення загальної системи мови, оскільки відбір, узагальнення та за-гострення лежать в основі будь-якого художнього твору.

У межах даного дослідження розглядаємо художній текст (та його кіновтілення) як стилізацію-прийом, який використовується сценаристами для створення ілюзії реальності, враження автентичності, природності спілкування.

Художній діалог, який створюється шляхом стилізації “імітаційної матриці”, становить модель найбільш яскравих характеристик розмовного мовлення: безпосередній контакт між партнерами мовленневої взаємодії, спонтанність, маркованість розмовних елементів, інтенсивність вираження емоційно-оцінних характеристик, багатий арсенал аксіологічних засобів.

Слід підкреслити, що діалогічно оформлене молодіжне мовлення в художньому фільмі найбільш органічно виражає комунікативну функцію мови, яка природно проявляється в процесі діалогічної взаємодії людей. До характерних особливостей діалогу належать спонтанність мовних реакцій співрозмовників, залежність репліки як від ситуації спілкування, так і від висловлювань партнера по комунікації.

Виступаючи у якості способу спілкування, діалог перетворюється на найважливіший компонент соціальної взаємодії, оскільки спілкування містить не лише конструювання міжособистісних відносин, а й актуалізацію соціальних відносин у комунікативно-пізнавальній діяльності. Саме художні фільми є безмежним джерелом структурних утворень розмовного мовлення. Діалог сприяє актуалізації особистісних характеристик його учасників. Ціла низка ознак комунікантів, їхній життєвий досвід, а також ситуація спілкування мають величезний вплив і на добір мовних засобів під час діалогічного спілкування, і на всю мовленнєву поведінку учасників діалогу в цілому.

Підсумовуючи, зазначимо, що усне діалогічне мовлення молоді, представлене в художніх фільмах, розглядаємо як стилізацію-прийом, який використовується для створення ілюзії автентичності спілкування, служить надійним і релевантним джерелом лінгвістичних досліджень СМ.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Польская Д. М. Язык молодёжи в словаре и тексте (на материале немецкой молодёжной литературы и прессы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Д. М. Польская. — Смоленск, 2013. — 22 с.
2. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики. Общее языкознание. Социолингвистика : [словарь-справочник] / Т. В. Жеребило. — М. : Пилигрим, 2011. — 280 с.
3. Цвиллинг М. Я. Функциональный стиль, подъязык и социальный диалект (к вопросу о соотношении понятий) / М. Я. Цвиллинг // Общие и частные проблемы функциональных стилей. — М. : Наука, 1986. — С. 5–15.
4. Лингвистический энциклопедический словарь (ЛЭС) / под ред. В. Н. Ярцевой. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
5. Соболева И. А. О семантико–понятийной соотнесенности и “конкуренции” понятий аргю — жаргон — сленг — социолект / И. А. Соболева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2013. — № 24 (283). — С. 24–31.
6. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. — М. : Наука, 1989. — 186 с.
7. Кудрявцева Л. А. Словарь молодежного сленга города Киева / Л. А. Кудрявцева, И. Г. Приходько; ред. Л. А. Кудрявцева // Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченка. Институт филологии. — К. : Аванпост–Прим, 2006. — 198 с.
8. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство” / К. Л. Бондаренко ; Донецький національний університет. — Донецьк, 2007. — 19 с.
9. Копыленко М. М. О семантической природе молодежного социолекта / М. М. Копыленко // Социально–лингвистические исследования / под ред. Л. П. Крысина, Д. Н. Шмелева. — М., 1976. — С. 79–86.
10. Грачев М. А. Русское аргю : [монография] / М. А. Грачев. — Н. Новгород : Изд-во НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 1997. — 246 с.
11. Анищенко О. А. Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке национального периода : [монография] / О. А. Анищенко. — М. : Флинта : Наука, 2010. — 280 с.
12. Бугаева И. В. Сленг современных семинаристов в аспекте изучения религиозной личности / И. В. Бугаева // Язык. Речь. Речевая деятельность : межвуз. сб. научн. тр. — Н. Новгород, 2004. — Вып. 7. — С. 36–40.
13. Степанищенко О. В. Исследование молодежи как особой социальной группы в социально-гуманитарных науках [Электронный ресурс] / О. В. Степанищенко. — Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-molodezhi-kak-osoboy-sotsialnoy-gruppy-v-sotsialno-gumanitarnyh-naukah>
14. Ehmann H. Ein paar Facts voraus / H. Ehmann // Das neuste Lexikon der Jugendsprache. — München : Verlag C. H. Beck, 2001. — S. 195.
15. Ктитарова Н. К. Український та російський молодіжний сленг як засіб відображення світогляду молодого покоління [Електронний ресурс] / Н. К. Ктитарова, К. В. Мельничук. — Режим доступу : http://confcontact.com/2013_04_17/3_Ktytarova.htm
16. Виноградов В. В. Наука о языке художественной литературы и её задачи (на материале русской литературы) / В. В. Виноградов : доклад на IV Международном съезде славистов. — М. : Изд-во АН СССР, 1958. — С. 1–51.

УДК 811+81'322.6+316.462

Т. М. Корольова, В. Є. Швецова

КАТЕГОРІЯ ПЕРЕКОНАННЯ В ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У роботі розглядаються особливості актуалізації категорії переконання в юриспруденції з точки зору комунікативної стилістики. Описано відмінності переконання від маніпуляції і навіювання. Розглянуто імпліцитні (метафори, окказіоналізми, евфемізми, переорієнтація цитат) і експліцитні (меліоративні або пейоративні номінації, ярлики, непрямі порівняння) форми передачі категорії переконання.

Ключові слова: категорія переконання, юридичний дискурс, імпліцитні та експліцитні засоби, ієрархія дискурсотворчих категорій.

В работе рассматриваются особенности актуализации категории убеждения в юриспруденции с позиций коммуникативной стилистики. Описаны отличия убеждения от манипуляции и внушения. Рассмотрены имплицитные (метафоры, окказионализмы, эвфемизмы, переинтерпретация цитат) и эксплицитные (мелиоративные или пейоративные номинации, ярлики, косвенные сравнения) формы передачи категории убеждения.

Ключевые слова: категория убеждения, юридический дискурс, имплицитные и эксплицитные средства, иерархия дискурсообразующих категорий.

The peculiarities of the category of persuasion embodiment in jurisprudence discourse are regarded from the communicative stylistics point of view. The features differentiating persuasion and manipulation as well as suggestion are described; the hierarchy of discourse-forming categories is set. Implicite (metaphors, occasionalisms, euphemisms, quotations misinterpretation) and explicite (meliorative or peyorative nominations, labels, indirect comparisons) forms of actualizing the category of persuasion are considered.

Key words: category of persuasion, jurisprudence discourse, implicite and explicite facilities, hierarchy.

В роботі розглядається актуалізація категорії переконання як одна з дискурсотворчих категорій сфери юриспруденції з точки зору комунікативної стилістики, яка не тільки продовжує традиції функціо-

нальної стилістики, а й значною мірою трансформувала їх. З позицій комунікативної стилістики юридичний дискурс слід розглядати як одиницю цілеспрямованого соціального впливу, метою якого є виконання прагматичного завдання мовця — переконати аудиторію в правильності своєї думки. Саме категорія переконання є невід’ємною рисою юридичного дискурсу [1]. У даній роботі юридичний дискурс визначається як впливовий тип дискурсу. Юридичний дискурс — це впливовий тип дискурсу, який реалізує інтенцію переконання, а отже, надає потужний перлюкутивний ефект на свого адресата.

Актуальність даного дослідження визначається назрілою необхідністю виявити, описати і систематизувати категорію переконання як одну з інтенціональних дискурсотворчих категорій, властивих юриспруденції.

Категорія переконання, яка має інтенціональний імпліцитний характер впливу на реципієнтів, заснована на використанні ряду мовних механізмів, керуючих впливовою промовою. Особливе місце в даному випадку приділяється використанню мовцем технології маніпуляції свідомістю аудиторії. Саме тому вивчення механізмів актуалізації засобів переконання в мовній діяльності необхідне для формування мовної компетенції адресата, який зможе критично оцінити мовний відрізок і відрізнити об’єктивну інформацію від маніпулятивної.

Мета дослідження — виявити і описати парадигму категорії переконання як однієї з інтенціональних категорій юридичного дискурсу, яка певним чином впливає на свідомість адресата.

Поставлена мета обумовлює вирішення таких конкретних **завдань**:

- дати опис типів переконання в матеріалі дослідження;
- простежити основні прийоми імпліцитного і експліцитного переконання, що використовуються адресантом.

Як вище відзначалось, діяльнісний підхід до мови, який визначає напрямком комунікативної стилістики, дозволив розглядати дискурс не просто як вищий ярус мовної ієрархії, а й як мовну одиницю, що виявляє цілеспрямовану соціальну дію. Реалізація мовцем комунікативної стратегії переконання в юридичному дискурсі перетворює цю категорію в одну з основних, яка створює діалектичну парадигму дискурсу (оцінка ситуації, модально-емоційна складова мови, вибір відповідних мовних засобів). Слід підкреслити, що зазначена парадигма інтенціональних категорій юридичного дискурсу має нелінійний ха-

ракти. Всі категорії взаємодіють одна з одною, оскільки одночасно актуалізуються в єдиному дискурсі, реалізуючи таким чином авторську інтенцію глобального переконання в своїй правоті [2].

Для переконання адресата адресант використовує всі доступні мовні засоби, вдаючись не тільки до логічних аргументів, а й до прийомів маніпуляції. Саме тому юридичний дискурс являє собою складну ієрархічну структуру, в якій поєднуються два плани вираження лінгвістичних методів переконання: експліцитний — відкрите переконання, що впливає на розум адресата, та імпліцитний, підтекстовий, який справляє безпосередній вплив на підсвідомість адресата. Таким чином, юридичний дискурс відноситься до так званого персуазивного дискурсу, в якому тісно переплетені переконання, навіювання і маніпуляція.

Слід зазначити, що переконання, на відміну від інших засобів мовного впливу, залишає адресату можливість вибору: погоджуватися чи ні з авторською концепцією; маніпуляція — мовленнєвий вплив на адресата без усвідомлення ним цього впливу, тобто нав'язування автором за допомогою певних мовних прийомів власної точки зору як достовірної та єдино можливої. Переконання актуалізується в процесі комунікації за рахунок застосування логічних доказів, аргументації, в той час як маніпулювання носить імпліцитний характер і базується не на логічному, а на емоційному впливі, удаючись не стільки до аргументів, скільки до різних хитрощів.

В юридичному дискурсі відмежувати переконання від маніпуляції неможливо, оскільки структура мови, полісемантичність і поліфункціональність мовних засобів передбачають використання стратегій маніпулювання і переконання для актуалізації будь-якої семантичної одиниці. Саме тому в юридичному дискурсі прийоми відкритого переконання тісно переплітаються з маніпулятивними, що не експлікуються, але в значній мірі впливають на свідомість адресата. Таким чином юридичний дискурс можна віднести до впливового типу дискурсу, а саме до персуазивного дискурсу, в якому тісно переплетені переконання, навіювання, маніпуляція.

Вищезазначене пояснює ще одну особливість юридичного дискурсу: адресат повинен отримувати не дозовану, проінтерпретовану інформацію, а факти [3; 4]. Насправді реципієнт не просто отримує модифіковану інформацію, а, в силу різних причин, він часто по-

збавлений можливості її перевірити, уточнити, доповнити. В даному випадку можна констатувати, що адресат багато в чому виявляється залежним від думки адресанта.

Для юридичного дискурсу глобальною дискурсивною стратегією є стратегія переконання, що реалізується за допомогою приватних стратегій (наприклад, дискредитації або апологетики і т. п.), що втілюється за допомогою певних тактик і ходів (наприклад, тактика навішування ярликів в приватній стратегії дискредитації або тактика компліменту в приватній стратегії апологетики). Іншими словами, вибір автором будь-якого мовного засобу буде відбуватися під контролем глобальної стратегії переконання.

Дискурс юриспруденції має великий фонд лексем, характерних для даної галузі мовної діяльності. Сюди входять загальноприйнята лексика, юридичні терміни, метафори, фразеологізми, ярлики [5; 6].

Стереотипні номінації (концептуальна лексика юриспруденції, термінологія, серійні метафори, фразеологеми) та індивідуально-авторські (авторські метафори, трансформовані фразеологізми, ярлики) складають каркас дискурсу, зорганізовуючи і оформляючи змістовий план переданої інформації.

Слід зупинитися на особливостях імпліцитних форм передачі категорії переконання в змістовому каркасі юридичного дискурсу. Імпліцитна форма переконання — це прихований вид маніпулятивної стратегії переконання певних положень на підсвідомому рівні. Таке модальне конотативне значення закладається в сему слова і забарвлює вислів певною оцінною модальністю. Саме ці лексичні одиниці є основою для створення і закріплення оціночних уявлень у адресата і здатні викликати у читачів негативні або позитивні асоціації. Сюди відносяться метафори (*імперія зла*), okazіонізми (*демократи*), евфемізми (*змова замість обман*), переінтерпретація цитат, де присутня тільки частина достовірності, а сенс чужих слів трансформований інтерпретатором, а не автором висловлювання. Таким чином, імпліцитні значення є одними з основних засобів передачі головної смислової направленості висловлювання.

Імпліцитний смисловий компонент може знаходитися не тільки в семі слова, а й в самій конситуації. Часте вживання будь-якого слова в стилістично забарвлених конситуаціях сприяє закріпленню в мовній свідомості адресата нових стилістичних характеристик даного

слова. Таким чином модально-оцінна конотація конситуативних лексем (позитивних або негативних) переходить на будь-яке слово, яке вживається в даному ряду, підпорядковуючи його значення загальній семантичній спрямованості мовного відрізка.

В юридичному дискурсі засоби передачі переконання у відкритій формі зустрічаються досить рідко. Частіше вони виражаються у використанні адресантом меліоративних або пейоративних номінацій, ярликів, які не вимагають зусиль для їх декодування з боку адресата.

Засобами експліцитної лінгвістичної передачі такого змісту можуть бути:

– розбіжність непрямой модально-емоційної оцінки (суб'єкт, якому приписують певні якості) і адресата (кому призначена інформація);

– історичне порівняння (вираз точки зору, коли юрист дбає не про протокольність у викладі історії юриспруденції, а про моральний вплив на реципієнтів).

Підводячи підсумки дослідження, можна сказати, що виявлена автором парадигма категорії переконання юридичного дискурсу може лягти в основу побудови типології різних дискурсів. Описані експліцитні та імпліцитні засоби вираження семантики висловлювань сприяють розвитку такого розділу мовознавства як комунікативна нормативність в мові та мовленні.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Косых А. А. Убеждение в праве: теория, практика, техника : автореф. дис. ... канд. юр. наук / А. А. Косых. — Москва, 2012. — 34 с.
2. Madsen D. Towards a Description of Communication in the Legal Universe. Translation of legal Texts and the Skopos Theory / D. Madsen // *Fachsprache*. — 1997. — Bd. 1–2. — S. 17–27.
3. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики : [навч. посіб.] / Ю. Ф. Прадід ; [за ред. чл.-кор. АПрН України О. Н. Ярмиша]. — Сімферополь : Доля, 2002. — 104 с.
4. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права / Ю. Ф. Прадід. — Сімферополь : Ельїньо, 2006. — 256 с.
5. Сергеева Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. А. Сергеева. — Х., 2002. — 250 с.
6. Šarčević S. Creating EU Legal Terms: Internationalisms vs. Localisms / Susan Šarčević // *Terminologija v času globalizacije. Terminology at the Time of Globalization* / [Hrsg. M. Humar]. — Ljubljana : SAZU, 2004. — S. 129–138.

ФРЕЙМИ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНШОМОВНИХ ВКЛЮЧЕНЬ У НИХ

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування іншомовних включень у деяких комунікативних ситуаціях, які зустрічаються у художньому тексті. У статті аналізуються основні типи комунікативних ситуацій за допомогою фреймових процедур, що дозволяє більш чітко визначити роль та значення міжкодової взаємодії у процесі спілкування.

Ключові слова: іншомовне включення, комунікативна ситуація, персонажна мова, фрейм, художній текст.

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования иноязычных вкраплений в различных коммуникативных ситуациях, представляемых в художественном тексте. Основные типы подобных коммуникативных ситуаций анализируются с помощью фреймовых процедур, что позволяет более чётко определить роль и значение межкодового взаимодействия в процессе общения.

Ключевые слова: иноязычное вкрапление, коммуникативная ситуация, персонажная речь, фрейм, художественный текст.

The article focuses on the study of features of foreignisms functioning in different communicative situations founded in artistic texts. Some types of communicative situations are analyzed in the paper by means of frame procedures that help to define the role of codes interaction in different communicative situations.

Key words: foreignisms, communicative situations, character's speech, frame, artistic text.

Стаття присвячена проблемам побудови діалогічного мовлення у художньому тексті (ХТ) з використанням іншомовних включень (ІВ), які мають різні варіанти функціонального навантаження.

Актуальність дослідження полягає у важливості вивчення взаємодії мовних кодів у різних комунікативних ситуаціях у зв'язку з роз-

витком тісних політичних, економічних та культурних відносин між країнами. Іншомовні включення розглядалися у роботах У. Вайнрайха, Н. Ніколіної, З. Тимофєєвої, К. Федорової та ін. [1–4]. Однак дослідження ІВ за допомогою фреймового аналізу не отримали достатнього висвітлення у науковій літературі, хоча питання застосування фреймових процедур у лінгвістиці висвітлювалися у низці досліджень [5–7 та ін.].

Об'єктом дослідження у наведеній статті є іншомовні включення, що зустрічаються у художніх текстах (базова мова — англійська) безпосередньо у комунікативних ситуаціях.

Мета статті полягає у тому, щоб за допомогою фреймових процедур визначити та проаналізувати лінгвостилістичні особливості ІВ у різних комунікативних цитаціях.

Поняття фрейм вперше з'явилося у дослідженнях, присвячених штучному інтелекту, і поступово перейшло в роботи з лінгвістики тексту. Значну роль у розробці теорії фреймових операцій відіграли праці М. Мінського [5].

У найзагальнішому розумінні фрейм визначається як структура даних, яка служить для представлення стереотипних ситуацій, таких, наприклад, як: “знаходитися у певного типу кімнати” чи “йти на день народження дитини” [8, с. 180].

Своє визначення фрейму дав і відомий вчений Ван Дейк: “Фрейми — це представлення знань про “світ”, які надають нам можливість здійснювати такі базові когнітивні акти, як сприйняття, розуміння мовних повідомлень та [мовні] дії” [9, с. 31].

У. Еко зазначає, що “фрейм — це вже потенційний текст чи концентрат розповіді” [10, с. 42].

Розглянемо використання ІВ у різних комунікативних ситуаціях, які оформлені у ХТ як фрагменти персонажної мови [11]. Саме для аналізу останніх був використаний прийом репрезентації діалогу за допомогою фреймів [5–7; 12]. Під фреймом у цій статті розуміємо схему стійкої комунікативної ситуації, що включає такі складові, як 1) характеристика комунікантів, 2) комунікативна інтенція (КІ) та 3) спосіб досягнення комунікативної інтенції.

У процесі дослідження всі комунікативні ситуації, учасники яких відрізняються один від одного мовною компетенцією, було зведено до 5 базових фреймів. Розглянемо кожен із них окремо:

Комуніканти	а) співрозмовник А, який не знає мови співрозмовника Б чи знає її дуже погано; б) співрозмовник Б, який не знає мови співрозмовника А чи знає її дуже погано
Комуникативна інтенція	спроба зрозуміти один одного
Спосіб досягнення КІ	мова жестів, окремі включення загальновідомих іншомовних слів; інтонація

У таких випадках спілкування дуже ускладнюється. Співрозмовники намагаються використовувати мову жестів. Спроби згадати якісь слова чужої мови призводять до появи в дискурсі окремих ІВ. Це переважно загальновідомі формули ввічливості, формули привітання: **Prego**; **S'il vous plaot**; **Hello** та ін.

Інкולי іноземець використовує слова своєї рідної мови, допомагаючи собі різними жестами і/або акцентуючи інтонаційний малюнок висловлювання [13]. Із метою номінації тих чи інших предметів він використовує остенсивні жести і називає вказаний предмет своєю рідною мовою, що повинно забезпечити ідентифікацію останнього для тих співрозмовників, які не знають його мови.

Подібні випадки використання ІВ характерні, наприклад, для ситуації “Продавець — покупець”, коли покупець — це турист, який не знає місцевої мови.

У романі Олдріджа “The Sea Eagle” лікар-грек, який колись навчався в Англії, призабув англійську мову. Незважаючи на це, він намагається говорити з героєм-австралійцем його рідною мовою:

“Then they brought you here <...> on an animal”.

“On a mule”, Burke said, remembering the state rough and smooth and pebbles.

“Yes. My English is forgotten” [14, с. 24].

Грек майже не може згадати слово *mule* і замінює його узагальненням *animal*. Бьорк, хоч і не знає грецької, але намагається йому допомогти, підказуючи потрібні слова. Завдяки спільним зусиллям вербальний контакт можна вважати здійсненим.

Деякі спроби знайти словесний контакт виявляються безрезультатними, якщо немає можливості перейти на мову жестів. Так, поранений Бьорк із того ж роману Олдріджа навіть жестами не може по-

казати, що хоче пити. Гречанка, яка за ним доглядає, його не розуміє і не може виконати його бажання:

“Is there anything to drink?” he said to the woman.

She rolled him on his stomach and then called to someone. Burke was trying to remember the Greek word for water, but was still too tired [14, с. 23].

Словесного контакту в даному випадку не відбулося. Через обставини, що склалися (поранення), стала неможливою і мова жестів. Жінка, яка не володіє англійською мовою, не змогла правильно відреагувати на слова пораненого. Унаслідок цього перлокутивний ефект виявився таким, що не відповідає ілюкції. Інакше кажучи, реакція не відповідає комунікативній інтенції. Замість того, щоб дати Бьорку води, жінка поклала його на живіт. Її здогад не спрацював і виявився помилковим.

Фреймова ситуація № 2

Комуніканти	а) співрозмовник А, який не знає рідної мови співрозмовника Б; б) співрозмовник Б, який знає рідну мову співрозмовника А
Комунікативна інтенція	знайти взаєморозуміння зі співрозмовником
Спосіб досягнення КІ	активне використання елементів мови, відомої обом співрозмовникам

У цьому випадку спілкування може бути досить успішним, навіть якщо співрозмовник Б погано знає рідну мову співрозмовника А.

Так, пан Ерфе з роману Фаулза “The Magus” намагається розмовляти грецькою, хоч і не володіє нею досить добре, із греками, які не знають англійської мови чи знають її дуже погано (кілька незначних фраз і виразів):

“O Kyrios?” I asked.

“Ephade. Eine epano”. Has eaten, is upstairs. Like the villagers, with foreigners she made no attempt to speak more comprehensibly, but uttered her usual fast slur of vowel sounds [15, с. 98].

Ініціатором контакту тут є Ерфе, якому необхідно отримати інформацію про місце перебування Кончиса. Співрозмовниця не має бажання контактувати з іноземцем, але не може зробити вигляд, що не розуміє його, оскільки Ерфе звернувся до неї рідною для неї мовою — грецькою. Зі співрозмовником із Бельгії він переходить на рідну мову останнього — французьку, яку теж знає непогано:

I asked in Greek if he had lost anything.

“Ah pardon ... est-ce que vous parlez francais, monsieur?”

I said yes. I spoke some French [15, с. 120].

Далі розмова ведеться французькою мовою, одну з реплік якої автор відтворює автентично:

“Ah, trus bien. Mille mercis, monsieur” [15, с. 120].

Бельгієць подякував Ерфе за те, що той допоміг йому знайти набалдашник від палиці. Інша частина бесіди представлена або в формі тематичного мовлення в межах авторської розповіді, або у вигляді окремих включень у авторський текст:

He found Phraxos pittoresque, mais mains belle que Dulos [ibid.].

Таким чином, ІВ у межах авторської розповіді можуть бути засобом певного оживлення голосу персонажа, хоча загальний план розповіді з точки зору наратора зберігається.

Фреймова ситуація № 3

Комуніканти	усі комуніканти з різними рідними мовами, які володіють мовою-посередником (третя мова)
Комунікативна інтенція	знайти мовний контакт
Спосіб досягнення КІ	використання мови-посередника

Так, греки, які непогано знають французьку, розмовляють з англійцем Ерфе із роману Д. Фаулза “Волхв” французькою. Ця мова є комфортнішою для нього у спілкуванні, ніж грецька, якою, за його словами, він не володіє достатньо для серйозного спілкування.

Для того, щоб уникнути скандалу, декан Мавромікаліс за дорученням директора м’яко переконує Ерфе залишити коледж через несерйозне ставлення до професійних обов’язків. Грек говорить з ним мовою-посередником — французькою, яку добре знає герой роману. Бесіда грецькою могла би бути місцями складною для невдачливого викладача, тому декан із чемності переходить на мову, якою Ерфе комфортніше розмовляти. Проте ця підкреслена ввічливість тільки поглиблює почуття досади Ніколаса Ерфе через пропозицію звільнитися:

“Je veux vous parler, Monsieur Urfe”.

I had another surprise then, because he had never spoken to me before in anything but Greek; I had always assumed that he knew no other languages [15, с. 396].

Автор не наводить усю бесіду французькою: це ускладнило б сприйняття тексту англомовним читачем, який не завжди добре володіє цією мовою. Про те, що розмова відбувається французькою, Фаулз нагадує, чергуючи репліки в перекладі англійською (їх більшість) із репліками французькою мовою. Останні — це переважно короткі та легкі для розуміння вирази, які можуть бути зрозумілі середньостатистичним англомовним читачам без перекладу чи коментаря, наприклад:

I said coldly, “Eh bien?” [15, с. 397].

Багато англійців, які коли-небудь, наприклад, у школі, вивчали французьку мову, можуть добряче її призабути, але лексема *bien* відноситься до розряду тих слів, які зазвичай добре запам'ятовуються іноземцями, як і інші найуживаніші слова та вирази французької мови: *Bonsoir! Adieu! Ademain! Trezbien!*, які перейшли межі свого ареалу поширення.

Поганою французькою мовою-посередником говорить італійський правоохоронець з американцем Діком, який потрапив до поліцейської дільниці (роман С. Фіцджеральда “*Tender is the Night*”):

“Spick Italiano?” he asked.

“No”.

“Spick Français?”

“Oui,” said Dick, glowering.

“Alors. Écoute. Va au Quirinal. Espèce d’endorni. Écoute: vous êtes saou! Payez ce que le chauffeur demande. Comprenez — vous?”

Diver shook his head.

“Non, je ne veux pas”.

“Come?”

“Je paierai quarante liras. C’est bien assez” [16, с. 251].

Хоча Дік Дайвер трохи і говорить побутовою італійською, але він не наслідуюється спілкуватися з поліцейським мовою, якої не знає так, як належить. Італійський поліцейський погано говорить англійською, про що свідчать графони, що передають його перекручення англійської мови (наприклад, *spick* та ін.). Незважаючи на це, співрозмовники розуміють один одного, коли спілкуються французькою, тобто мовою-посередником.

Але не завжди перехід на рідну чи якусь іншу відому співрозмовнику мову є маркером ввічливості. Так, німецький офіцер, полков-

ник, звертається до Кончиса (роман Фаулза “The Magus”) неправильно французькою, тобто мовою-посередником:

“Mon lieutenant, void pour moi la plus belle misique dans le monde”.

His French was heavily German [15, с. 274].

У даному випадку перехід німця на французьку зовсім не прояв чемності і поваги, а насмішка над полоненим офіцером, якому він наказує співати:

He was a stock German sadist; the lieutenant, a stock good German [15, с. 274].

Однак співрозмовники можуть і не намагатися підтримувати комунікацію. У цьому випадку один із співрозмовників (чи обидва) переходять на мову, не відому слухачеві, даючи зрозуміти комуніканту, що подальше спілкування небажане. Це може бути проявом снобізму, коли один із співрозмовників хоче підкреслити соціальну перевагу. Це може бути і вороже ставлення до людей іншої національності, що особливо часто проявляється відносно представників протилежної воюючої сторони під час бойових дій.

У цьому і подібних випадках ми маємо справу з наступною фреймовою ситуацією:

Фреймова ситуація № 4

Комуніканти	а) співрозмовник А не знає чи дуже погано знає мову співрозмовника Б; б) співрозмовник Б знає рідну мову співрозмовника А
Комунікативна інтенція	небажання продовжувати комунікацію
Спосіб досягнення КІ	навмисний перехід співрозмовника Б на мову не відому співрозмовнику А

Наприклад, під час війни Кончис із роману “The Magus” Фаулза, якому довелося брати участь у подіях на фронті, не бажає підтримувати розмову з німецьким офіцером, який звернувся до нього своєю рідною мовою. Перейшовши на англійську, Кончис використовує вираз-кліше, який є грубим маркером припинення бесіди:

“Was Sagen Sie?”

“Oh go to hell!” [15, с. 271].

У свою чергу німці в іншій ситуації також не побажали з ним розмовляти, хоч він всіляко намагався налагодити мовний контакт:

I made attempt after to speak with them. In English, then in my exiguous German; French, Greek. But they sat solidly opposite me, on the other side of the path. They hardly spoke ten words to each other; and were obviously under orders not to speak to me [15, с. 275].

Слід відмітити, що дана комунікативна ситуація в романі не розгортається у діалозі: розповідач лише констатує сам факт небажання німців вступати в контакт.

І, зрештою, ще один тип мовленнєвої комунікації може бути відображений за допомогою фрейму таким чином:

Фреймова ситуація № 5

Комуніканти	носії різних мов, які не знають чи погано знають мови один одного (мови своїх співрозмовників)
Комунікативна інтенція	налагодити комунікативний контакт
Спосіб досягнення КІ	через перекладача (третя сторона)

Такі ситуації, як показав наш аналіз, можна знайти, наприклад, й у творах Фаулза, й у Фіцджеральда. У ХТ посередником-перекладачем не завжди є професіонал. Це може бути будь-яка людина, яка знає мови співрозмовників.

Таким тимчасовим перекладачем є Фаулер із роману Г. Гріна “The Quiet American”, коли він перекладає англійські фрази “тихого американця” Пайла для його коханої, в’єтнамської дівчини Фуонг, французькою мовою, якою вона трохи володіє.

Але автор наводить тільки окремі репліки Фуонг французькою. Більшість її реплік він представляє перекодованими, тобто в англійському варіанті або у формі непрямой мови:

“You remember M. Pyle?” I said.

“Enchantüe”. <...>

I’m so pleased to see you again”, he said, blushing.

“Comment?”

“Her English is not very good”, I said.

“I’m afraid my French is awful. I’m taking lessons though. And I can understand — if Miss Phuong will speak slowly”.

“I’ll act as interpreter”, I said <...> [17, с. 65].

У згаданому епізоді автор демонструє, що Фуонг говорить французькою, обмежуючись двома автентичними репліками, перевівши всю розмову в площину англійської мови. Далі подано репліки, пред-

ставлені в англомовній версії Фаулера у вигляді прямої чи непрямої мови.

Інколи переклад у комунікативному плані виглядає перевантаженим і скоріше свідчить про те, що перекладач хоче продемонструвати свою начитаність. Так, Кончис у розмові з Ерфе (“The Magus” Фаулза) використовує латинський вираз “*Multa docet fames*”. Ерфе повністю розуміє, про що йдеться, тому що його освітній рівень не поступається рівню Кончиса. Вони розуміють один одного добре, бо обоє освічені люди. Незважаючи на це, Лілі проявляє ініціативу й перекладає цей вислів англійською:

Hunger teaches many things [15, с. 229].

У даному випадку переклад потребує середньостатистичний читач, який може й не знати даного вислову.

Таким чином, застосування фреймового аналізу дозволило визначити та описати типові ситуації, у яких іншомовні включення виконують різні функції, сприяючи гармонізації комунікації, чи, навпаки, призводять до створення конфліктних ситуацій і слугують сигналом припинення мовного спілкування.

Питання фреймового аналізу різних комунікативних ситуацій потребують подальшого вивчення, особливо щодо взаємодії різних кодових систем.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. — М., 1972. — Вып. 6 : Языковые контакты. — С. 25–60.
2. Николина Н. А. Активные процессы в языке современной русской художественной литературы: монография / Н. Николина. — М. : Гнозис, 2009. — 336 с.
3. Тимофеева З. М. Лингвостилистические особенности гетерогенного художественного текста (языковые средства выражения русского национального колорита в англоязычной прозе В. В. Набокова) : дис. ... канд. фил. наук / З. М. Тимофеева. — СПб., 1995. — 195 с.
4. Фёдорова К. С. Лингвостилистические стратегии в ситуации обучения с иностранцем: АКД / К. С. Фёдорова. — СПб., 2002. — 16 с.
5. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. — М., 1979. — 38 с.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII: Когнитивные аспекты языка / пер. с англ. Л. Н. Берасова. — М. : Прогресс, 1988 — С. 52–93.
7. Goffman E. Frame Analysis / E. Goffman. — New York : Harper and Row, 1974. — 577 p.

8. Winston P. A. The psychology of computer vision / P. A. Winston. — New York : McGraw-Hill, 1975. — P. 180.
9. Dijk van T. A. Macro-Structures and Cognition / T. A. van Dijk. // Twelfth Annual Carnegie Symposium on Cognition. — Carnegie-Mellon University, Pittsburgh, 1976.
10. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко. — СПб. : Симпозиум, 2007. — 502 с.
11. Мизецкая В. Я. Композиционно-речевая организация персонажной подсистемы в драматургическом тексте: монография / В. Я. Мизецкая. — Одеса : Черномор'я, 1992. — 150 с.
12. Карпенко О. Ю. Структура індивідуального антропонімічного фрейму / О. Ю. Карпенко // Записки з романо-германської філології. — Одеса, 2004. — Вип. 15. — С. 88—103.
13. Королёва Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королёва. — Киев; Одесса : Вища школа, 1989. — 147 с.
14. Aldridge J. The Sea Eagle / J. Aldridge. — Kiev : Dnipro Publishers, 1973. — 280 p.
15. Fowles J. The Magus / J. Fowles. — Dell Publishing, 2004. — 668 p.
16. Fitzgerald F. S. Tender is the Night / F. S. Fitzgerald. — М. : Радуга, 1983. — 400 с.
17. Greene G. The Quiet American / G. Greene. — М. : Менеджер, 2004. — 176 с.

АНГЛІЙСЬКІ КОМУНІКАТИВНІ ДІЄСЛОВА: ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті розглядаються питання класифікації комунікативних дієслів у сучасній англійській мові. Проаналізовано актуальні класифікації англійських комунікативних дієслів та запропоновано альтернативний підхід до вирішення їхньої класифікації. Досліджувані лексеми покласифіковано за їхніми функціями у процесі мовлення та визначено класи означених дієслів. Проаналізовані дієслова належать не тільки до власне дієслів мовлення, але й є такими, що супроводжують мовлення в тексті.

Ключові слова: дієслово, комунікативне дієслово, дієслово мовлення, дієслово говоріння, класифікація комунікативних дієслів, англійські комунікативні дієслова.

В статье рассматриваются вопросы классификации коммуникативных глаголов в современном английском языке. Рассмотрены актуальные типы классификаций английских коммуникативных глаголов, предложен также альтернативный подход к решению этой проблемы. Исследуемые лексемы классифицированы в соответствии с их функциями в процессе говорения, и обозначены классы этих глаголов. Проанализированные глаголы принадлежат не только к собственно глаголам говорения, но и являются таковыми, которые сопровождают говорение в тексте.

Ключевые слова: глагол, коммуникативный глагол, глагол говорения, классификация коммуникативных глаголов, английские коммуникативные глаголы.

The article focuses on a classification of communicative verbs in the Modern English Language. Communication verbs or speech act verbs belong to an important layer of the English vocabulary; they are heterogeneous in character, and, therefore, present a challenge for their classification. There exist a number of various classifications proposed by different scholars, but in this study an attempt to provide an alternative classification of communication verbs is made; it is based on their relation to the speech act. The analysis was conducted both by means of seminal lexicographic sources such as Oxford English Dictionary, Merriam Webster's Unabridged English Dictionary and were verified in the British

National Corpus (BNC) [1]. There are two speech act levels, one is a reporting activity, the other — a description of a communicative event itself. The centre of the semantic field of communication verbs consists of vocabulary units that are characterized by a higher density of semantic relations between the semes, have more generalized meanings as in “to say, to tell, to speak, to order”, etc., and peripheral verbs characterized by a lower density and more specific meanings, as in the case of the verbs “to coo, to bleat, to pooh-pooh, snub, tisk, clam up”, etc. Not only the verbs expressing speaking belong to communication verbs, but also those that accompany speaking such as inchoative verbs, metaphorised verbs expressing sound of animals etc.

Key words: verb, communication verb, speech act verb, speech verb, communication verb classification, English communication verbs.

Нагальною проблемою сучасної граматики є створення дієвої лексико-семантичної класифікації дієслів. І хоча таких класифікацій вже є чимало (Ю. Апресян, Л. Васильєв, З. Вендлер, А. Вежицька, Д. Вундерліх, Г. Почепцов, Ю. Маслов, Т. Булигіна, О. Падучева, і т. д.) [1: с. 133], однак, оскільки комунікативні дієслова є складним, гетерогенним і важливим пластом лексики сучасної англійської мови, то у покращенні існуючих класифікацій полягає актуальність нашої розвідки.

Метою статті є узагальнити підходи до класифікації англійських комунікативних дієслів та запропонувати новий підхід до їх класифікації як частини опису системної організації лексики. Матеріалом дослідження слугував Британський національний корпус [2] та лексикографічні джерела — словники синонімів англійської мови [3–10].

Лексико-семантична класифікація дієслів належить до кола основних проблем і напрямків сучасної лексичної семантики [11, с. 15–16]. В основу подібних класифікацій учені закладають певні принципи чи критерії.

Особливо важливою є така класифікація для певних груп дієслів, серед яких особливе місце займають комунікативні дієслова (далі — КД) в англійській мові. Серед численних класифікацій англійських КД привертає увагу спроба, здійснена А. Вежицькою, яка детально описана у відомій праці “Комунікативні дієслова: семантичний словник” [12]. Анна Вежицька поділяє усі англійські КД на 37 груп, а саме: 1) *order*; 2) *ask₁ (request)*; 3) *ask₂ (inquire)*; 4) *call*; 5) *forbid*; 6) *permit*; 7) *argue*; 8) *reprimand*; 9) *mock*; 10) *blame*; 11) *accuse*; 12) *attack*; 13) *warn*; 14) *advise*; 15) *offer*; 16) *praise*; 17) *promise*; 18) *thank*; 19) *forgive*;

20) *complain*; 21) *exclaim*; 22) *guess*; 23) *hint*; 24) *conclude*; 25) *tell*, (*report*); 26) *inform*; 27) *sum up*; 28) *admit*; 29) *assert*; 30) *confirm*; 31) *stress*; 32) *declare*, 33) *baptize*; 34) *remark*; 35) *answer*; 36) *discuss*; 37) *talk*.

Усі КД, за висловом А. Вежицької, утворюють мережу взаємопов'язаних ланок, однак чіткий їхній розподіл на довільні підгрупи провести доволі важко [12, с. 28–29]. Авторка стверджує, що неможливо відобразити всі зв'язки лінійно, коли кожне дієслово може належати до одного класу, а кожний клас слідує один за одним. Така класифікація, радше, не має ієрархічного характеру і не може бути репрезентована гіперо-гіпонімічними відношеннями (основними “словами” та їх “гіпонімами”). Серед більш ніж 250 проаналізованих КД дослідниця не виявила слів, які б утворювали поєднання на кшталт: *flowerirose*, *oakitree*, *parrotibird* [4, с. 29], і через це вона вважає, що найкраще класифікувати такі КД в алфавітному порядку. Але хоч ця класифікація і є довільною, проте, як і будь-яка інша, вона є зручною та зрозумілою.

Заслуговує уваги підхід до класифікації КД, запропонований Б. Левін [13, с. 202–212]. Дослідниця здійснює спробу провести структурну класифікацію з виокремленням десяти класів КД, які включають низку дієслів, та вказує на їхні властивості, ілюструючи це відповідними прикладами. Так, до класу дієслів передачі повідомлення входять лексеми: *ask*, *sight*, *demonstrate*, *dictate*, *explain*, *explicate*, *narrate*, *expose*, *preach*, *quote*, *read*, *recite*, *relay*, *show*, *teach*, *tell*, *write*. Водночас, клас *tell* обмежується лише цим дієсловом, оскільки воно не включає будь-якої конкретизації, напр. способу, чи інструментального компонента. Клас “*verbs of manner of speaking*” представлений такими дієсловами, як-от: *babble*, *bark*, *bawl*, *bellow*, *bleat*, *boom*, *bray*, *burble*, *cackle*, *call*, *carol*, *chant*, *chatter*, *chirp*, *cluck*, *coo*, *croak*, *croon*, *crow*, *cry*, *drawl*, *drone*, *gabble*, *gibber*, *groan*, *growl*, *grumble*, *grunt*, *hiss*, *holler*, *hoot*, *howl*, *jabber*, *lilt*, *lisp*, *moan*, *mumble*, *murmur*, *mutter*, *purr*, *rage*, *rasp*, *roar*, *rumble*, *scream*, *screech*, *shout*, *shriek*, *sing*, *snap*, *snarl*, *snuffle*, *splutter*, *squall*, *squawk*, *squeak*, *squeal*, *stammer*, *stutter*, *thunder*, *tisk*, *trill*, *trumpet*, *twitter*, *wail*, *warble*, *wheeze*, *whimper*, *whine*, *whisper*, *whistle*, *whoop*, *yammer*, *yap*, *yell*, *yelp*, *yodel*.

Авторка зазначає, що такі дієслова можуть належати до будь-якого класу, або виражати навіть невербальну комунікацію. Клас “*verbs of instrument of communication*” представлений такими дієсловами: *cable*,

e-mail, fax, modem, netmail, phone, radio, relay, satellite, semaphore, sign, signal, telephone, telecast, telegraph, telex, wire, wireless. Зазвичай, вони стосуються комунікації шляхом передачі за допомогою приладу комунікації (телефон, телеграф, електронна пошта та ін.). Засоби комунікації не потребують залучення голосу. Клас “*talkverbs*” включає тільки два слова — *speak, talk* — тому що значення цих слів стосуються акту говоріння, а не спрямовують на сам спосіб говоріння. Клас “*chitchatverbs*” репрезентований дієсловами: *argue, chat, chatter, chitchat, confer, converse, gab, gossip, rap, schmooze, yak*, які можуть описувати мовленнєву взаємодію між двома чи більше учасниками акту мовної комунікації. Клас “*say verbs*” складається з таких дієслів: *announce, articulate, blab, blurt, claim, confess, confide, convey, declare, mention, note, observe, proclaim, propose, recount, reiterate, relate, remark, repeat, report, reveal, say, state, state, suggest*. Клас “*complain verbs*” містить 10 дієслів: *boast, brag, complain, crab, gripe, grouch, grouse, grumble, kvetch, object*. Ці дієслова конкретизують ставлення мовця до сказаного чи його почуття. Нечисленний клас “*advise verbs*” охоплює такі дієслова, як: *admonish, advise, alert, caution, counsel, instruct, warn*. Останні вказують на пораду чи попередження. Окрему групу складають дієслова класу “*verbs of sounds made by animals*”, до яких належать такі лексичні одиниці: *baa, bark, bay, bellow, blat, bleat, bray, buzz, cackle, call, saw, chatter, cheep, chirp, chirrup, chitter, chirp, cluck, coo, croak, crow, cuckoo, drone, gobble, growl, grunt, hee-haw, hiss, honk, hoot, howl, low, meow, mew, moo, neigh, oink, peep, pipe, purr, quack, roar, scrawk, scream, screech, sing, snap, snarl, snort, snuffle, squawk, squeak, squeal, stridulate, trill, tweet, twitter, wail, warble, whimper, whinny, whistle, woof, yammer, yap, yell, yelp, yip, yowl*. Ці дієслова можуть корелювати в процесі метафоризації з КД, надаючи висловлюванню емоційного забарвлення та стилістичної значущості.

А. Кероп'ян у своєму дослідженні комунікативних дієслів пропонує поділити КД на три класи: *нейтральні, дескриптивні та конкретизуючі* [14, с. 97–98]. До нейтральних, які виражають власне мовлення, вона відносить *say, tell, utter, pronounce, phrase* та *voice*. До дескриптивних дієслів належать дієслова на позначення власне мовлення, що означає вимовляння слів, що іноді передають модальні чи експресивні відтінки значення: *whisper, murmur, shout, cry, croak, gabble* та ін. Вони поділені на п'ять класів: спілкування, повідомлення, во-

левиявлення, емоційної дії та етикету. До конкретизуючих мовозна-вель зараховує дієслова: *talk, speak, converse, discourse, communicate, discuss, deliberate, argue, disput* та ін. Дієслова цієї групи автор поділяє на наступні класи: 1) передача інформації (*inform, announce, declare, talk* та ін.); 2) інструкція (*ask, advise, instruct, order, demand* та ін.); 3) вираження емоцій (незадоволення, захоплення, здивування, страх): *cry, wail* та ін.; 4) запитання (*ask, inquire* та ін.); 5) реакція у відповідь (*answer, reply, respond* та ін.); 6) звертання (*call, address, shout, shriek* та ін.); 7) мовленнєвий етикет (*congratulate, toast* та ін.).

У наведених вище класифікаціях КД вибір або не мотивувався, як у випадку із класифікацією А. Вежицької [12], або класифікація стосувалася обмеженої кількості дієслів, коли не враховувались інші КД. Оскільки КД є різнобічним класом дієслів, що передають різноманітні відтінки значень, торозглядати класифікацію потрібно таким чином, щоб вона включала всі КД. На наш погляд, тому що КД передають процес мовлення, чи, як у випадку із перформативними дієсловами, які безпосередньо виражають мовленнєвий акт, слід розглянути функцію КД у мовленнєвій моделі (див. рис. 1):

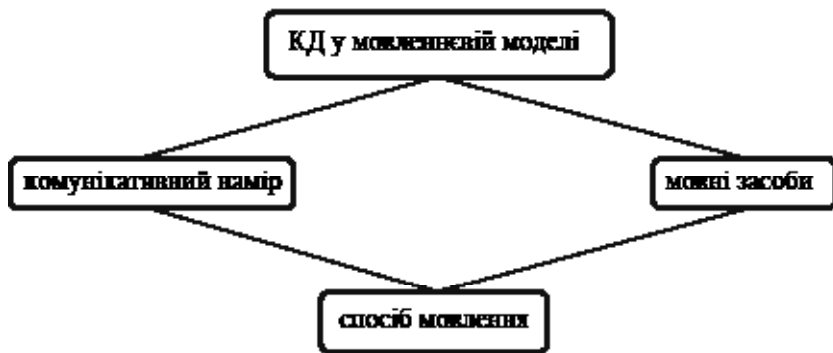

Рис. 1. КД у мовленнєвій моделі

Як бачимо, КД можуть виражати акт мовлення, вказуючи на комунікативну інтенцію, передавати спосіб мовлення тощо. КД, які виражають безпосередньо акт мовленнєвої дії, у нашому дослідженні детермінуються як *експліцитні*, які, в свою чергу, поділяються на *директивні* та *модусні*. Водночас, КД, які містять вказівку на акт мов-

ленневої дії, але не відображають її безпосередньо, називаємо *імпліцитними* КД, які поділяємо на *модифікаторні* та *релятивні*. Інхоативні дієслова складають третю групу досліджуваних лексичних одиниць і вказують на процес мовленнєвого акту, або його характеристику. В тексті вони, як правило, супроводжують пряму мову та поділяються на *ініціальні*, *континуальні* та *фінальні*.

Директивні дієслова безпосередньо виражають мовлення та мають сему “speak/pronounce the words, express something in words”. До цих дієслів слід віднести такі як *say, tell, talk, speak, ask, report, relate, mention, repeat, communicate, remark, greet, command, spin, chat, pronounce, utter, articulate, voice, brief, recount, mouth, word, narrate* та ін. Модусні дієслова виражають спосіб мовлення, КД, які опосередковано стосуються мовленнєвої дії, чи акту говоріння із семою “to believe, say something about a person, event etc.” До них належать *abhor, abuse, accept, acclaim, accuse, ban, baptize, bargain, bark, bicker, blackmail, blunder, blurt out, boast, book, broadcast, call, castigate, censure, challenge, chide, clamour, commend, comment, debate, declare, demand, demonstrate, depict, detest, embarrass, emphasize, enquire, entreat, envy, esteem, estimate, exalt, exclaim, forbid, forgive, gossip, grieve, growl, grumble* та ін. До модифікаторів належать метафоризовані дієслова із семою “to speak/say in some specific way resembling the sound of some animal or other kind of sound”: *babble, bark, bawl, bellow, bleat, boom, cackle, call, carol, chant, chatter, chirp, cluck, coo, crawl, croak, croon, crow, drawl, drone, gabble, gibber, groan, growl, grumble, grunt, hiss, holler, hoot, howl, jabber, lilt* та ін. Релятивні дієслова виражають супровід мовлення, вони пояснюють яким чином відбувається мовленнєвий акт. До них належать такі дієслова як *admit, affect, agree, air, believe, cancel, compare, concede, conceive, conclude, confirm, decide, deem, deliberate, deny, enjoy, esteem, estimate, explain, express, fancy, figure, grant, guess, harbour, hesitate* та ін. Інхоативні дієслова включають *ініціальні*, що виражають початок дії, такі, як *begin, start, commence, initiate*, *континуальні*, що виражають продовження дії — *go on, continue, proceed, keep at, keep on* та ін., та *фінальні*, що виражають кінець дії, до яких належать такі дієслова: *finish, end, conclude* та ін. Схематично, класи дієслів подано в табл. 1.

Таким чином, семантичний критерій класифікації дієслів мовлення в англійській мові можна вважати пріоритетним для адекватного відображення класу цих дієслів з огляду на їхню семантику.

Таблиця 1

Класи комунікативних дієслів

ЕКСПЛІЦИТНІ		ІМПЛІЦИТНІ		ІНХОАТИВНІ		
директивні	модусні	модифікатори	релятиви	ініціальні	континуальні	фінальні
say tell talk speak ask ₁ chorus intone mouth observe phrase chant report mention	abhor abuse accept acclaim accuse acknowledge acquaint acquit address admire admonish adventure advocate	babble bark bawl bellow bleat boom bray burble cackle call carol chatter cluck	admit affect agree air allow announce appraise argue articulate ascertain assert assume cancel	begin start commence embark on inaugurate initiate instigate institute	go on continue proceed keep at keep on maintain persevere persist in prolong pursue sustain	finish end conclude arrest break close complete cut (col.) halt leave off finalize

Враховуючи складність підходів до класифікації англійських дієслів мовлення, їх взаємозв'язок та взаємоперетин відношень, в яких вони перебувають, вважаємо за доречне використати семантичний принцип класифікації, який би міг охопити найбільш загальні семантичні категорії, серед яких: дія, процес мовлення; розумова діяльність; емоційний стан мовлення; спосіб мовлення; ознака, характеристика мовлення, та поділити на вищенаведені класи дієслів: *експліцитні*, що в свою чергу поділяються на *директивні* та *модусні*, *імпліцитні*, що поділяються на *модифікаторні* та *релятивні*, і *інхоативні*, що поділяються на *ініціальні*, *континуальні*, та *фінальні*.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006, — 716 с.
2. British National Corpus. Oxford: OUP, 2001. — 2 електрон. опт. диски (CD-ROM); 12 см. — Систем. вимоги: Pentium-700; 128Mb RAM ;CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з коробки дисків.

3. Collins English Dictionary and Thesaurus. Ver. 1.0. Harper Collins Publishers, 1993. — Систем. вимоги: Pentium-166; 32Mb RAM; Windows 95/98/2000/NT/XP.
4. The American Heritage Dictionary & Thesaurus. Third Edition. Ver. 3.6a. SoftKey International, 1994. — Систем. вимоги: Pentium-166; 32Mb RAM; Windows 95/98/2000/NT/XP.
5. The Chambers Dictionary & Thesaurus on CD-ROM, Ver. 1.0. Chambers Harrap Publishers Ltd., 2004. — Систем. вимоги: Pentium-166; 32Mb RAM; Windows 95/98/2000/NT/XP.
6. Oxford Thesaurus of English. Second Edition Revised / [ed. Maurice Waite et. al]. — Oxford : OUP, 2006. — 988 p.
7. Collins English Thesaurus: The Ultimate Wordfinder / [publishing Manager Diana Adams]. — Glasgow : Harper Collins Publishers, 2001. — 1070 p.
8. The Original Roget's Thesaurus of English Words & Phrases / [ed. Betty Kirkpatrick]. — Harlow : Longman, 1992. — 1254 p.
9. Urdang L. The Oxford Thesaurus: An A-Z Dictionary of Synonyms. — London : BCA, 1995. — 1042 p.
10. The Oxford English Dictionary. Second Edition on CD-ROM, Ver. 4.0. Oxford: OUP, 2009. Систем. вимоги: Pentium-166; 32Mb RAM; Windows 95/98/2000/NT/XP/Vista/7.
11. Дієслово в лексикографічній системі : моногр. / О. Г. Рабулець, Н. М. Сухарина, В. А. Широков, К. М. Якименко; НАН України; Укр. мов.-інформ. фонд. — К. : Довіра, 2004. — 259 с.
12. Wierzbicka A. English Speech Act Verbs: A Semantic Dictionary / Anna Wierzbicka. — Canberra : Academic Press, 1987. — 397 p.
13. Levin B. English Verb Classes and Alternations : A Preliminary Investigation / B. Levin. — Chicago : The University of Chicago Press, 1993. — 348 p.
14. Керопьян А. Р. Лексико-семантическая структура русских и английских глаголов речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.17 / А. Р. Керопьян. — Горловка, 2003. — 197 с.

ПРИРОДНІ СТИХІЇ ЯК КОМПОНЕНТ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНОГО ПРОСТОРУ ФРАНЦУЗЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ

Статтю присвячено дослідженню номінацій природних стихій, як компоненту лінгвосеміотичного простору французького фольклорного тексту для дітей.

Лінгвосеміотичні і лінгвокультурні властивості номінацій природних явищ, як першооснови буття, аналізуються в ракурсі міфологічно орієнтованого семіозису. На основі аналізу текстів французьких народних загадок виявлено основні семіотичні елементи, що впливають на формування національної картини світу французького етносу.

Ключові слова: семіотика, лінгвосеміотичний простір, стихія, фольклор, картина світу.

Статья посвящена исследованию номинаций природных стихий, как компонента лингвосемiotического пространства французского фольклорного текста для детей. Лингвосемiotические и лингвокультурные свойства номинаций природных явлений, как первоосновы бытия, анализируются в ракурсе мифологически ориентированного семиозиса. На основе анализа текстов французских народных загадок выявлены основные семиотические элементы, влияющие на формирование национальной картины мира французского этноса.

Ключевые слова: семиотика, лингвосемiotическое пространство, стихия, фольклор, картина мира.

The article studies the nominations of natural elements as a component of lingua semiotic space of French folk texts for children. Lingua semiotic and lingua cultural properties of nominations of natural phenomena, as a fundamental principle of being, analyzed from the perspective of mythological oriented semi-ozys. Based on the analysis of texts of French folk riddles revealed major semiotic

elements that influence the formation of a national picture of the world of the French nation.

Key words: *semiotic, lingua semiotic space, force of nature, folklore, picture of the world.*

Постановка проблеми. У мовознавчих розвідках останніх років увага до форм існування лінгвокультурної інформації зумовлює спроби дослідити мовні одиниці на предмет особливостей фіксації ними культурно значущих явищ і характеристик буття [1]. Сучасна лінгвосеміотика оперує поняттям лінгвосеміотичного простору, який використовується у дослідженні різноманітних феноменів “омовлення” дійсності з метою вивчення індивідуальних і етнонаціональних особливостей концептуалізації світу та передачі інформації [2; 3; 6–8].

Відомо, що людина живе у світі символів та значень. Така семіотизація навколишнього світу зумовлена тим, що життєдіяльність як окремої людини, так і всієї етнокультурної спільноти пов’язана з накопиченням та впорядкуванням знань, отриманих шляхом пізнання дійсності. При цьому відмітимо активну роль самої людини в процесі семіотизації світу, оскільки саме вона у своїй креативній діяльності створює знаки та їх значення. Етнокультурна свідомість також структурована семіотичними системами, що існують окремо від психіки окремих членів певної лінгвокультурної спільноти. Отже, знання є своєрідним кодексом, набором переконань, ідеалів та цінностей, правил і норм, особливою системою поглядів на світ [4, с. 161].

Прослідковуємо ціннісне значенням для французького етносу космологічних текстів лічилок, коліскових, загадок та казок. Усе, що оточувало людину, звертало на себе увагу та збуджувало фантазію: небо, зорі, сонце, місяць, дощ і хмари, вітер, грім і блискавка, зміна дня і ночі, зими й літа, світла й темряви, — усе це стало першоджерелом народної творчості з її наївною філософією й символікою, знайшовши відображення в системі міфологічних образів, що характеризується багатоманітними аналогіями, паралелями, тотожностями в різножанровій структурі фольклорних творів з вічними “діючими особами” вітру, сонця, зірок і неба, води й вогню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні десятиліття вивчення складової лінгвосеміотичного простору твору посіло чи не основні позиції в лінгвістиці. Важливим є внесок у вивчення даної

теми відомих вчених у галузі міфології та символіки (Денисова С. П., Эко У., Маковський М. М., Мелетинський Е. М.), лінгвосеміотики (Греймас А. Ж., Берtrand Д., Курте Ж., Леві-Строс К.), етнолінгвістики (Єрмоленко С. Я., Залевська А. А.), психолінгвістики (Леонтев А. Н., Уфимцева Н. В.), філософії (Степанов Ю. С.), фольклористики (Пропп В. Я.).

Мета дослідження полягає у виявленні складових лінгвосеміотичного простору французьких фольклорних текстів для дітей та окресленні, на основі виокремлених лінгвосеміотичних компонентів, шляхів формування національної картини світу французького етносу.

Матеріалом дослідження обрані французькі фольклорні тексти для дітей, а саме колискові, лічилки та загадки. Корпус ілюстративного матеріалу налічує по 300 одиниць кожного жанру.

Методи дослідження. Для виокремлення значущих текстових компонентів у статті залучено методи *семантичного* аналізу, такого як *семний аналіз*, спрямований на пошук сем, які збагачують у творах мовні одиниці додатковим поняттєвим й емоційним змістом.

Наукова новизна даної роботи полягає в наступному: вперше в українському мовознавстві досліджується дитяча картина світу французьких фольклорних творів для дітей через призму семіотичних елементів, які ще до цього часу не ставали об'єктом дослідження.

Виклад основного матеріалу. До найдавніших міфів про виникнення Всесвіту належать учення про чотири першоелементи Буття — вогонь, воду, землю й повітря, які є джерелом світобудови. Виступаючи в образах одухотворених сутностей, природні стихії набувають символічних значень як у міфах, так і в фольклорних текстах — колискових, загадках, лічилках та казках. У цих текстах їх словесні символи наявні як ключові, адже відображають уявлення народу про першоджерела світобудови.

Архетипні символи першоелементів Буття знайшли втілення в усіх міфологіях й релевантні для будь-якої національної картини світу, і тому є настільки продуктивними з точки зору розвитку символічних значень (Афанасєв О. М., Маковський М. М., Мелетинський Е. М.). Кожна зі стихій має притаманні тільки їй характеристики і служить образом-символом при зображенні як природних, так і суспільних явищ.

Мовно-кодове представлення уявлень про стихії у текстах різних жанрів та епох віддзеркалюють специфіку розуміння основ буття

людиною. З іншого боку, вони демонструють специфіку людського мислення (відповідно, його потенції та обмеження), при відображенні явищ надсистемного характеру, що традиційно співвідносяться зі змістом сакральної сфери [5, с. 85].

Отже, у цій статті ми плануємо окреслити контури лінгвосеміотичного простору СТИХІЯ, визначити способи його вербалізації у французьких фольклорних текстах для дітей, на основі яких репрезентуємо національну картину світу французького етносу.

Дуже точно зазначено сутність кожної із чотирьох стихій у тексті французької загадки:

Nous sommes quatre frères en ce monde qui sont tous nés ensemble.

Le premier cours sans cesse et ne se fatigue jamais,

Le deuxième mange sans jamais être rassasier.

Le troisième boit et a toujours soif,

Et le quatrième chante une chanson sans jamais s'essouffler.

(Les 4 éléments : l'eau, le feu, la terre et l'air) [9].

Чотири стихії символічно зображені як брати (*Nous sommes quatre frères*), один із яких біжить без втоми (*cours sans cesse et ne se fatigue jamais*), чим символізує воду, другий їсть і не насититься (*mange sans jamais être rassasier*) — вогонь, третій п'є й не нап'ється (*boit et a toujours soif*) — земля, а четвертий співає, але без звуку (*chante une chanson sans jamais s'essouffler*) — повітря.

Якісні властивості кожної зі СТИХІЙ відображені у внутрішній формі відповідних номінативних одиниць. Семантичне поле лексеми *eau* містить сему “протікати”, на що вказують словникові дефініції: n. f. — corps liquide, contenant en solution ou en suspension toutes sortes d'autres corps (sels, gaz, micro-organismes etc.), très répandu à la surface terrestre (eau de pluie, eau de mer, eau du robinet etc.) [10]. Ми виділяємо прикметникову лексему *liquide* adj. — qui coule ou tend a couler [10], яка безпосередньо номінує процес протікання чого-небудь. Отже, така фізична властивість води, як здатність рухатися у просторі і часі символізує вічний часо-просторовий потік. Тому у тексті загадки компонент ВОДА вербалізується саме дієсловом, що позначає рух, переміщення — *courir* v. i. — se déplacer rapidement, dans n'importe quelle direction, sans but précis. S'écouler [10], на що вказують лексичні одиниці *se déplacer* v.t. — changer une chose de place. Changer de lieu [http://www.larousse.fr] та *s'écouler* v. p. — couler en parlant d'un fluide, d'une rivière [10].

Компонент ВОГОНЬ (“гарячий, мінливий, рухливий, той, що їсть / пече”) визначається як енергетична сутність суб’єкта, програма, що існує до матеріального втілення і входить до “первинної” реальності з надсистеми [5, с. 88]. У процесі аналізу ми виявили, що у тексті французької загадки ВОГОНЬ є символом всепоглинаючої енергії: *feu* n. m. — *manifestation d’une combustion rapide et persistante accompagnée d’émission de lumière et d’énergie thermique* [10]. Ми виокремлюємо лексему *énergie* n. f. — *force, puissance* [10], що конотує енергію, та *combustion* n. f. — *fait pour un corps de se consumer par le feu*, що вказує на процес поглинання вогнем та як результат знищення, що підтверджує дієслово *consumer* v. t. — *détruire par le feu. Être détruit par le feu* [10]. У тексті загадки ця властивість вогню передається дієсловом *manger* (v. t. — *avaler un aliment, afin de se nourrir. Ronger. Absorber des aliments* [10]), семантичне навантаження якого також позначає поглинання або зникнення: *absorber* v. t. — *faire disparaître en aspirant* [10].

Компонент ЗЕМЛЯ віддзеркалює ресурси, необхідні для виконання свого призначення. У семантичному полі цього елемента природної стихії виокремлюємо сему “вологість” як передумову родючості [8]. Земля (*terre*) — багатозначна лексема, у глобальному масштабі — це планета: *planète du système solaire habitée par l’homme* [10], людство: *ensemble des hommes, de l’humanité* [10], ґрунт, завдяки якому існує рослинний світ: *matière constituant la couche superficielle du globe où croissent les végétaux. Sol cultivable. Sol considéré comme l’élément de base de la vie et des activités rurales* [10]. У контексті земля, як ґрунт, ми виділяємо лексеми, які позначають його родючість, а саме дієслово *croître* v. i. — *se développer, augmenter de volume, d’intensité, de durée* etc. [10], що вказує на процес росту, розвитку, та прикметник *végétaux* adj. — *qui appartient aux plantes, aux végétaux* [10]. Етимологія цієї лексеми виводить наше дослідження на першооснову *vega* (n. f. (espagnol *vega*, plaine) — *dans les provinces méridionales d’Espagne, plaine fertile bordant en général le cours inférieur des rivières ou des fleuves* [10]), що означає родюча рівнина, що межує біля пониззя річок або струмків. Відповідно, ця теза підтверджує факт необхідності вологи, як головного ресурсу родючості поверхневого шару землі заради існування всього живого. Тому у тексті загадки земля персоніфікується та набуває можливості споживати воду, що ми прослідковуємо із дефініції дієслова *boire* v. t. — *avaler un liquide, absorber un liquide* [10].

Архісема ПОВІТРЯ символізує “рухоме, мінливе, дихання” [5, с. 89]. У загадці повітря уособлюється в образі брата, який співає і ніколи не задихається (*chante une chanson sans jamais s'essouffler*). Дієслівна лексема *essouffler* (v. t. — *mettre quelqu'un, un animal hors d'haleine, à bout de souffle, lui faire perdre le souffle*) вербалізує нестачу повітря, під час якої людина чи тварина задихається. Але це дієслово вжито у заперечній формі, про що свідчать прийменники *sans* (prép. — *marque la privation, l'exclusion d'une personne, d'une chose* [10]) та *jamais* (prép. *Sens négatif — à aucun moment* [10]), які конотують заперечення цього факту. Навпаки, повітря вистачає, а отже йдеться про процес непереривного дихання, який символізує достатню кількість повітря.

Таким чином, зображення в межах невеликої загадки властивостей кожної із чотирьох стихій уможливило виявлення специфіки розуміння основ буття французьким етносом.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Арутюнова Н. Д. О движении, заблуждении и восхождении / Нина Давидовна Арутюнова // Логический анализ языка. Космос и хаос. — 2003. — С. 73–97.
2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов [Текст] / Р. Барт // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. — М. : Прогресс, 2000. — С. 198–203.
3. Дандес А. Фольклор: семиотика и / или психоанализ [Текст] / А. Дандес. — М. : Восточная литература, 2003. — 278 с.
4. Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : [монографія] / О. С. Колесник. — Чернівці : РВВ ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2011. — 312 с.
5. Колесник О. С. Номінації стихій у дзеркалі міфологічного простору / О. С. Колесник // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія “Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики”. — Чернівці, 2012. — Вип. 22. — С. 84–91.
6. Pellegrino P. Spaces of relevance, times of constancy / P. Pellegrino // *Semiotica*. — 1998. — Vol. 122, № 3/4. — P. 369–385.
7. Peterson M. A. Space and language / [M. A. Peterson, L. Nadel, P. Bloom, M. F. Garrett] // *Language and Space*. — 1996. — P. 553–577.
8. Sinha Ch. Language, culture and the embodiment of spatial cognition / Ch. Sinha, K. J. de Lopez // *Semiotica*. — 2000. — Vol. 132, № 1/2. — P. 17–38.
9. Devinettes, ou, Enigmes populaires de la France [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://archive.org/details/devinette>
10. Larousse. fr : encyclopedie et dictionnaires gratuits en ligne [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.larousse.fr>

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ “ЗАГАДКИ” ШЕКСПИРА И ИХ ПЕРЕВОД

Стаття присвячена розгляду проблем інтерпретації та перекладу так званих “незрозумілих фрагментів” в драматургічних творах Шекспіра. Головні труднощі обумовлені значною часовою дистанцією, змінами як орфографічного, так й семантичного характеру, а також історико-культурними розбіжностями. В першу чергу, аналізуються різні версії перекладу “темних фрагментів” в трагедії “Гамлет”.

Деякі варіанти інтерпретації ламають традиційні уявлення щодо персонажів трагедії. Під час вибору найбільш вдалих варіантів перекладу було впроваджено різні методи, в тому числі контекстуальний аналіз та прийоми, що базуються на механізмах логічних операцій. Діахронічний підхід дозволяє простежити етапи семантичних змін окремих слів та словосполучень.

Ключові слова: незрозумілі фрагменти, орфографічні та семантичні трансформації, інтерпретація, переклад.

Статья посвящена рассмотрению проблем интерпретации и перевода так называемых “трудных мест” в драматургических произведениях Шекспира. Основные трудности обусловлены значительной временной дистанцией, изменениями как орфографического, так и семантического характера, а также различиями культурно-исторического порядка. Анализируются в первую очередь различные версии перевода “трудных мест” в трагедии “Гамлет”. Некоторые варианты интерпретации ломают традиционные представления об известных персонажах трагедии. При выборе наиболее удачных вариантов перевода использовались различные методы, в том числе контекстуальный анализ и приемы, базирующиеся на механизмах изменений отдельных слов и словосочетаний.

Ключевые слова: трудные места, орфографические и семантические трансформации, интерпретация, перевод.

The article deals with the interpretation and translation of “obscure fragments” in the plays by Shakespeare.

The main difficulties are stipulated by the time distance, changes of orthographic and semantic characters, cultural and historical differences between the initial and target languages also being of great importance.

Special attention is given to the “obscure places” of the tragedy “Hamlet”. Some interpretation versions break the traditional images of the personages of the play. The author analyses the “pros” and “cons” of different variants of translation and substantiates her choice of the best ones using the historical and cultural facts and applying different linguistic methods, including the contextual one and logic-based operation. The diachronic approach helps to trace back the transformation of some words and expressions used by Shakespeare in his plays.

Key words: *obscure fragments, orthographic and semantic transformations, interpretation, translation.*

Настоящая статья ставит своей целью толкование “трудных мест” в трагедии Шекспира “Гамлет, принц датский” и нахождение наиболее точных вариантов их перевода.

Как известно, проблемами перевода шекспировских произведений занимались многие ученые (см., напр. [1–3] и др.).

Тем не менее тема остается актуальной и сегодня, в связи с необходимостью решить многие вопросы, которые до сих пор остаются спорными. Это касается прежде всего так называемых “темных мест” шекспировских текстов с их многочисленными лингвистическими “загадками”. Вопрос о семантическом наполнении некоторых лексем и словосочетаний остается открытым.

В процессе изучения “трудных мест” наиболее эффективными представляются контекстологический и компонентный анализ, а также приемы сравнительного анализа асимметричного и симметричного порядка.

Как известно, в богатейшем словаре Шекспира насчитывается не менее 29066 лексических единиц, о чем свидетельствуют данные наиболее тщательно составленного конкорданса Спевака [4]. Здесь представлены ЛЕ всех стилистических пластов английского языка, — от возвышенных, поэтических до обценных, бранных. Более того, не довольствуясь английской лексикой своего времени (XVI–XVII вв.), Шекспир свободно создавал неологизмы, а также широко заимствовал иноязычные слова.

Многообразие его синонимов необычайно, а содержательная емкость фраз во много раз увеличивается за счет использования полисемантических слов. Нередко число значений одного слова, которые ре-

ализуются в драматургических текстах Шекспира, превышает число 10, а глагол *to fall*, например, имеет не менее 19 лексико-семантических вариантов. Благодаря использованию омографов и омофонов в сочетании с полисемией Шекспир создает неповторимые конструкции, построенные на игре слов, что делает речь персонажей живой и остроумной.

Язык Шекспира насыщен необычайной образностью. В зрелых пьесах великого драматурга метафоры составляют самое существо его поэтики, органично встраиваясь в рамки его героев.

Помимо указанных особенностей, которые вызывают трансформационные сложности, трудности перевода связаны и с тем, что многие слова времен Шекспира на протяжении веков подвергались семантическим изменениям. Например, недостаточная семантическая прозрачность адъектива *fat* до сих пор оставляет открытым вопрос о концепции образа главного героя трагедии “Гамлет, принц датский”. Действительно, в тексте пьесы королева Гертруда, которая следит за поединком Гамлета и Лаэрта, произносит следующую фразу:

He's fat and scant of breath [5, p. 125].

На основании именно этой реплики с прилагательным *fat* и делается вывод о том, что Гамлет был достаточно упитанным, если не толстым. Как известно, это отвечает сегодняшней трактовке основного значения данного слова:

Fat — 1. *weighing too much because you have too much flesh on your body* [6, p. 544].

Исходя из этого, современные переводчики вводят в производный текст прилагательные “толстый”, “грузный” или “тучный”. Так, в переводе М. Лозинского находим:

Гертруда

Он тучен и одышлив [7, с. 267].

Некоторые шекспироведы предлагают переводить это слово как “потный”. Подобный вариант можно найти в переводе “Гамлета” М. Пешковым. В этом случае в подтверждение своей версии переводчики ссылаются на следующую фразу в той же реплике Гертруды:

Here, Hamlet, take my napkin, rub the brows [5, p. 125], т. е. Гертруда предлагает Гамлету стереть пот со лба. Стало быть, делается вывод, что королева говорила о потливости сына, а не о его весе.

Те, хто не погоджений з цими версіями перекладу, посилаються на той факт, що в XVI–XVII вв. прикметне *fat* мало і другий значення — *dull, slow-witted*, т. е. сумасшедший, “не в собі”, страждаючий душевним недугом.

Вони вважають, що прикметне *fat* у Шекспіра в цій репліці не має семантичної складової, а пов'язано з його психологічним станом.

Наконець сторонники ще однієї гіпотези говорять про те, що лексема *fat* з'явилася в тексті в результаті помилки, допущеної переписувачами. Вони вважають, що в оригінальному тексті було використано не прикметне *fat*, а прикметне *hot* в значенні “розгорячений”, “взбуджений”.

Нам представляється, що версія, по якій *fat* слід перекладати як “толстий”, не зовсім вписується в образ героя, який повинен бути енергичним і підтянутим. Чи Гамлет Шекспіра повинен був нагадувати його комедійного персонажа, — толстяка Фальстафа в “Гамлеті”.

Очевидно, потрібні додаткові текстологічні дослідження для того, щоб зробити остаточний вибір на користь того чи іншого значення даного прикметного.

Складності перекладу також пов'язані з неточностями, які допускаються в багаточисленних списках і при редактуванні текстів п'єси Шекспіра.

Наприклад, ніхто з фахівців до сих пор не може точно сказати, що означає слово *comart* в монологі Горацио про Фортінбраса. Не міг дати зрозуміле тлумачення цій лексемі в своєму відомому словнику і знавець шекспіровських текстів Ч. Аніонз [8].

Багато перекладачів вважають, що тут має місце орфографічна помилка. Вважається, що це неправильно написане слово *comract*, що означає “до угоди”. Контекстологічний аналіз шекспіровського тексту дозволяє погодитися з висновком про опечатку, яка закріпилася в різних виданнях Гамлета:

< ... >

By Fortinbras of Norway

Dar'd to the combat, in which our valiant Hamlet

< ... >

Did slay this Fortinbras; who by a seal'd compact

< ... >

Did forfeit, with his life, all those his lands
Which he stood seiz'd of, to the conqueror;

< ... > which had return'd

To the inheritance of Fortinbras,
Had he been vanquisher, as, by the same comart,
And carriage of the article design'd,
His fell to Hamlet [5, p. 7].

В указанном монологе, где речь идет о договоре с Фортинбрасом, слова *comract* и *comart* связаны одной лексемой *same*, что позволяет рассматривать их как два варианта написания одного и того же слова.

Итак, еще раз подчеркнем, этот контекстологический анализ дает возможность с большой долей вероятности говорить здесь об одном и том же слове, которое во втором орфографическом варианте можно считать грамматологической, т. е. связанной с правописанием, ошибкой, которая закрепилась и в современных редакциях оригинального текста. Мы считаем, что перевод данного выражения “*by the same comart*” как “тем самым договором”, является вполне приемлемым.

Не вызывает возражения и перевод М. Лозинского “по силе заключенного условия”, где фактически речь идет об одном и том же договоре.

Ещё одним “тёмным местом” является следующая реплика Гамлета:

Ham. I am but mad north-north-west.

When the wind is southerly, I know a hawk from a handsaw [5, p. 48].

Существуют три основных версии толкования этого фрагмента.

В соответствии с первым подходом *handsaw* переводится как “ручная пила”, что делает фразу Гамлета просто абсурдной, поскольку у зоонима *hawk* и орудия труда (*handsaw*) нет никаких точек соприкосновения, т. е. тех общих признаков, на основании которых эти объекты можно было бы принять один за другой. Однако сторонники данной версии исходят из того, что Гамлет постоянно притворяется сумасшедшим и поэтому намеренно включает в свою речь абсурдные фразы с членами оппозиции, которые не имеют общего основания. Поэтому эти шекспироведы называют перевод “Я еще могу отличить ястреба от пилы” правомерным.

Сторонники второй версии считают, что, а handsaw это искаженный вариант слова heronsew, которое трактуется и переводится как “цапля” [8, p. 100]. В этом случае фраза Гамлета приобретает хоть какой-то логический характер, так как появляется гиперонимическое основание для того, чтобы один объект мог быть принят за другой.

Оба члена контрадикторной корреляции здесь являются зоонимами, обозначающими птиц, — hawk и heronsew. В этом случае обоснованным является следующий перевод: “Я еще могу отличить ястреба от цапли”.

Сторонники третьей версии считают, что не слово handsaw является искаженным словом лексемы heronsew, а слово hawk являет собой графически искаженное слово hask — мотыга. Тогда фраза Гамлета переводится следующим образом: “Я еще могу отличить мотыгу от пилы”. Как и во втором случае, здесь сокращается логическое основание дифференциации — разграничиваются два орудия труда.

Таким образом, трактовка данной реплики Гамлета до сих пор остается вопросом спорным.

Много споров вызывает и перевод слова a difference в следующей реплике сошедшей с ума Офелии, обращенной к Гамлету:

Oph. O’you must wear your rue with a difference [5, p. 97].

Известны следующие наиболее часто встречающиеся варианты перевода выражения “with a difference”:

- с отличием;
- по-своему;
- с достоинством или с честью.

Как можно убедиться, предлагаются самые различные переводческие решения, в том числе буквальный перевод, с учетом современного лексико-семантического варианта слова “difference” — “отличие, различие”.

Ч. Анионз же считает, что Офелия якобы предлагает сделать руту элементом родового герба Гамлета как символ печали и верности, в которой она сомневается. В этом случае реплика Офелии приобретает характер ироничного упрека [8, p. 58].

Еще одна версия перевода, — с помощью выражения “с честью” или “с достоинством” нам представляется достаточно убедительной. Здесь мы имеем дело с практически неизвестным современному зрителю/читателю значением слова difference, с которым были знакомы

современники Шекспира, либо с неточностью орфографического характера.

Смеем предположить, что переписчик в свое время перепутал это слово с лексемой *deference*, которое и во времена Шекспира и сегодня означает “достоинство”, “честь”, “уважение”.

Разные толкования получила и странная реплика Горацио на вопрос Бернардо о его местоположении:

Вер. Сай —

What, is Horatio there?

Нор. A piece of him [5, p. 54].

В буквальном переводе это означает “кусочек его”. М. Морозов переводит эту реплику Горацио как шутливое “Я за него”. Переводчик здесь разделяет точку зрения Довера Вильсона, который считал, что Горацио сжался от холода в комок и смеется над собой.

М. Лозинский предпочел дать буквальный перевод, что, на наш взгляд, является не очень удачным решением:

Бернардо

Это,

Горацио с тобой?

Горацио

Кусочек его [7, с.135].

Ч. Анионз в своем “Глоссарии” вообще не упоминает этот случай использования Шекспиром лексемы “*piece*”, очевидно по причине того, что считает этот ответ все еще “темным местом” трагедии.

Настоящей загадкой считается известная фраза Горацио, который якобы одержал победу над поляками:

Нор. So frown'd he once, when, in an angry parle,

He smote the sledged Polacks on the ice [5, p. 3].

М. Морозов переводит вторую часть этой фразы следующим образом:

“Вышвырнул на лед сидевших в санях поляков”. Таким образом переводчик постарался избежать здесь четкой привязки к конкретному историческому событию.

У М. Лозинского находим перевод, где упоминается битва с поляками:

Горацио

< ... > Вот так он жмурился, когда на льду

В свирепой схватке разгромил поляков [7, с. 138].

А. Азимов, считает, что упоминание о столкновении с поляками, о битве с ними исторически достоверно, так как между Данией и Польшей в X–XI вв. велась борьба за целый ряд прилегающих к Померании территорий.

Однако указание места битвы — “на льду” наталкивает на мысль, что Шекспир перепутал здесь поляков с русскими. Азимов предполагает, что фактически речь идет о битве между тевтонскими рыцарями и русским войском под водительством Александра Невского на озере Пейпус (Чудском), которую Шекспир ошибочно представил как битву между датчанами и поляками. Ошибка, очевидно, была вызвана тем, что тевтонские рыцари по национальности были преимущественно шведами, а Швеция в XIII в. была частью Дании [9, с. 89].

Если Шекспир действительно имел в виду битву на Чудском озере, то он допустил и еще одну “историческую” ошибку: победа в этой битве была за Востоком, а не за Западом.

М. Морозов в своих примечаниях к переводу “Гамлета” упоминает и совершенно другую трактовку этой фразы, которая могла бы снять с Шекспира все обвинения в искажении исторических фактов: “бросил на лед свой бердыш”. Сторонники этой версии считают, что лексема *Polacks* это искаженное слово *Pole-axe*. Но тогда возникает вопрос о значении лексемы *sledged* и *smite*. В этом случае не ясно, почему бердыш находился в санях, а глагол *to smite* в таком переводе следует рассматривать как синоним глагола *to throw (away)*, что также достаточно сомнительно.

Таким образом, даже этот беглый анализ интерпретации “трудных мест” в трагедии Шекспира “Гамлет” показал, что в шекспировской текстологии существует еще много спорных вопросов, которые ждут своего решения.

Комплексное использование различных методов позволяет найти более убедительные версии трактовки различных фрагментов трагедии “Гамлет”, что, в свою очередь, даст возможность найти и более удачные варианты их перевода.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Задорнова В. Я. Восприятие и интерпретация художественного текста / В. Я. Задорнова. — М. : Высшая школа, 1984. — 152 с.
2. Левин Ю. Д. Шекспир и русская литература XIX века / Ю. Д. Левин. — Л. : Наука, 1988. — 327 с.
3. Морозов М. М. Избранное / М. М. Морозов. — М. : Искусство, 1969. — 670 с.
4. Spevack M. The Harvard Concordance to Shakespeare/ M. Spevack. — Berkeley; Los Angeles, 1973. — 1600 p.
5. Shakespeare W. Seven Plays / W. Shakespeare. — Т. : Penguin Books, 1982. — 792 p.
6. Longman Exams Dictionary. — L. : Pearson, 2006. — 1828 p.
7. Шекспир В. Комедии, хроники, трагедии, сонеты : в 2 т. Т. 2 / В. Шекспир. — М. : РИПОЛ классик, 2004. — 752 с.
8. Onions C. T. A Shakespeare Glossary / C. T. Onions. — Oxford : Clarendon Press, 1922. — 259 p.
9. Азимов А. Путеводитель по Шекспиру. Английские пьесы / А. Азимов. — М. : Центрполиграф, 2007. — 811 с.

УДК 81'27

А. М. Науменко

МОВА І ДІАЛОГ КУЛЬТУР

У статті розглядаються сучасні українські лінгвістичні, культурологічні та філософські аргументи за і проти діалогу культур за умов глобалізації.

Ключові слова: історія, мова, переклад, культура, діалог.

В статье анализируются современные украинские лингвистические, культурологические и философские аргументы за и против диалога культур в условиях глобализации.

Ключевые слова: история, язык, перевод, культура, диалог.

This article is devoted to the analysis of linguistic, culturological and philo-sophic arguments for and contra dialogues of cultures.

Key words: history, language, translation, culture, dialogue.

Зараз в Україні стало занадто політично і навіть науково модним зіставлення її з іншими країнами або протиставлення її їм, щоб підкреслити таким чином спорідненість у першому випадку та акцентувати самотність в іншому. Так, наприклад, в українському уряді є департамент з євроінтеграції України і чомусь немає департаментів із самостійності української політики або ж з її плюралістичності. Так, вчорашній український президент (Кучма Л. Д.) назвав свої книжкові політичні одкровення “**Україна не Росія**”, хоча за логікою наукової політичної думки та східнослов'янської історії повинен був би назвати їх “**Україна і Росія**”. Так, націоналістично налаштовані теологи України та їх однодумці за її межами войовничо доводять прямо-таки доленосну необхідність тяжіння України до католицизму, або до греко-римської церкви, або до уніатської, але чомусь не до для українського народу традиційного і дійсно життєдайного православ'я.

Невже наведені приклади буцімто широкого і буцімто об'єктивного протиставлення України її вистражданій слов'янській історії, приклади майже рабського прислужування неукраїнській ментальності є справжнім *новим* мисленням?!

Зрозуміло, що — ні! Бо як тоді бути з прокламованою та вже широко використаною доктриною глобалізації культури, економіки, політики тощо на всій нашій Землі?

А про те, що явище тотальної глобалізації життя на нашій планеті (тобто поступового й неминучого розчинення етносів у єдиній культурно-етичній рідині) існує в дійсності, свідчать не тільки, та й не стільки спільні зусилля розвинутих країн, а й історія цивілізацій на Землі. Широко відомо, що християнство прийшло до людства як релігійна доктрина й політика насильницької духовної глобалізації і вже 2 тисячі років намагається, щоправда, без значного політичного успіху, глобалізовано згвалтувати людство. Та й іудаїзм, який ще задовго до християнства вважав себе єдиною світовою релігією і тому не міг не розп'яти Христа, бо той (широ кажучи, про що замовчує офіційне християнство, не він, а його апостол Павло, так що так зване “християнство” є насправді стовідсотковим “навлікіанством”) пропагував право на життя не тільки їдеїв, а й усіх інших етносів, теж, втративши протягом трьох тисяч років свою теологічну силу і навіть мову свого Святого Письма (Тори), почав з кінця XIX ст. під політичним й психологічним впливом ним вигаданого так званого “соціал-демократизму” войовничо глобалізувати спочатку своїх одновірців, а потім і інші етноси. Те ж саме активне насильницьке глобалізування творить в останні десятиріччя і іслам, а там, за хронологічно недалеким обрієм, вже підступає до нечорнокожих цивілізацій негритюд зі своєю прокрустовою моделлю глобалізації.

Отже, на тлі такої могутньої, руйнівної, тотальної глобалізації як може вижити криклива, але безпорадна самостійність та незалежність окремого етносу, тобто стародавній хворобливий націоналізм конкретної країни, модно названий сьогодні псевдонауковим словосполученням “національна самоідентифікація”? Теоретично вважається, що це може здійснитися лише на терені політики та її матеріальної бази — економіки. Але практика показує й доводить, що таке твердження не відповідає дійсності з двох чинників: по-перше, національна самоідентифікація зумовлюється не сьогоднішнім і не

політико-економічними підвалинами соціуму, а історією етносу та його мовою (тобто колективною генною пам'яттю), а по-друге, в добу вибухової науково-технічної революції, коли виробничі процеси, лівовою часткою за своєю суттю технічні, тобто національно незабарвлені, безвинятково впливають на всі інші, в тому числі і розумові, перебудовують їх, уніфікують і породжують нові та всепланетні, виживання окремого етносу — це у кращому випадку поетичний міф, а у гіршому є політична брехня.

У сьогоденному соціальному житті вижити може лише цивілізація, яку складають незліченні малі й великі етноси, кожен з котрих повинен розчинитися у цій цивілізації духовно, щоб залишитися фізично.

Отже, проблема національної самоідентифікації — це насамперед проблема діалогу цивілізацій, точніше; їх культур. Давайте розглянемо цю проблему детальніше.

Зрозуміло логічно, що діалог культур — це толерантність або воїнничість культур одна до одної. З самого початку тут треба акцентувати той факт, що говорити про діалог культур неможливо без аналізу мови, її місця й ролі в цьому процесі, її відношення до національної моделі мислення, яка, без сумніву, суттєво впливає на діалог культур. Якщо встановити для названих процесів ціннісну ієрархію, то має сенс відповісти спочатку на запитання, на якому шаблі цієї градації, унизу чи угорі, буде знаходитися мова. Буде вона самою останньою серед інших цінностей, або ж, як казали французькі аристократи XVI–XVII ст. про королівську владу, першою серед рівних, або взагалі вона буде самою першою, щоб зміг відбутися акт мовлення як передмова реалізації культури.

Об'єктивна відповідь на ці запитання криється у чисто філософській сфері (в рішенні проблеми щодо головної функції мови: є мова насамперед засобом спілкування між людьми чи перш за все засобом пізнання світу), але при поверховому підході до них відповідь часто-густо береться зі сфери побутової: мова є буцімто другорядним явищем, бо культура виступає скоріш як наслідок матеріальної, а не духовної діяльності, якою і є мова. В самій сучасній дійсності все значно складніше, взаємовпливно: в ній на перше місце інколи виступає культура, а інколи мова, але в історичному аналізі, тобто в генезисі цих проблем, відповідь буде простою й прозорою. Справа в тому, що мову треба на філософському рівні розглядати і в першу, і в другу, і на-

віть у будь-яку наступну чергу як засіб пізнання світу людиною і лише потім — як знаряддя спілкування з собі подібною істотою. При цьому треба добре уяснити, що світ пізнається одночасно не тільки за допомогою мови як інструменту, але й через мову, бо картину пізаного світу буде завжди обмежувати мова. Якраз тому, хоч це і лунає парадоксально, світ будь-якого народу (точніше: уявлення народу про світ) буде саме такий, якою є його мова. Альберт Ейнштейн, який не був філологом за освітою, але оцінював світ цілісно, тобто філологічно, якимось ідею залежності пізнання від мови висловив у формі твердження про те, що він “свою” теорію відносності спочатку знайшов у мові, а лише потім обґрунтував її існування в самій дійсності.

Отже, культура є наслідком духовно-практичної діяльності цивілізації і тому не може реалізувати себе в жодній сфері без використання мови. Чи не тому тварини, що теж діють матеріально (будують гнізда, добувають харч з використанням допоміжних засобів тощо) не мають культури, бо не володіють мовою як засобом та джерелом пізнання світу? Повторюю: не володіють мовою як засобом та джерелом пізнання світу, бо серед багатьох вчених давно вже існує думка, що тварини володіють мовою як знаряддям спілкування.

Таким чином, не може не бути істинним висновок, що будь-які системи культурологів будуть необ’єктивними без урахування лінгвістичного чинника. Цілком зрозуміло, що мова тут йде про загальнофілософський підхід до проблеми, тобто про онтологічний аспект мови і культури; аспект, без сумніву, значущий, бо він допомагає зрозуміти сутність цих обох феноменів, витоки їх взаємовідносин. Але є тут ще й другий, значно більш вагомий аспект, так би мовити, синхронний, або, у конкретнофілософському тлумаченні, гносеологічний, без якого неможливо зрозуміти сьогоденний склад речей, науково оцінити їх. Нема потреби аргументувати той факт, що сучасна людина приходить у світ як у мовну й культурну ситуацію, що створена до та для неї й формує її (людину). Більш того: людина народжується вже з цією ситуацією, бо генна пам’ять не дозволяє людині бути Іваном, що забуває свою спорідненість з одноплемінниками, навіть якщо він і бажає цього, як це сьогодні спробують робити вчорашні слов’янські побратими.

І залежність тут між мовою і культурою, між мовою і світом зовсім інша і більш складна, ніж у першому, онтологічному випадку. На

авансцену тут висовується не випереджаючий вплив мови на формування уявлень індивіду про буття і, отже, на породження культури людиною, а зовсім навпаки: випереджаючий вплив уже існуючої культури на мовлення індивіда (тобто на відбір ним вже наявних мовних засобів), а також на його, як це влучно назвав відомий літературознавець XIX ст., *“світоспоглядання”* (в оригіналі — *“миросозерцание”* [1, с. 22]); якщо в першій, онтологічній ситуації з невідхильною неминучістю діє принцип *“Яка мова народу, такий і його окультурений світ”*, то в другому, гносеологічному випадку з неменшою детермінованістю працює постулат: *“Яка культура народу, така і мова індивіда”*. Все останнє (наприклад, гасло сьгоднішніх українських націоналістів про відродження культури через насильне поширення та впровадження української мови), щоб там не казали, — це ті самі добрі наміри, якими, як звісно, вибукувано шлях до пекла, або ж це буцімто медоточиві поради власника цього пекла.

Майже всі ми, не зважаючи на багатомісячну практику таких відносин, все ж таки продовжуємо теоретично сприймати як аксіому (тобто на віру, без доказів) твердження, що світове людство для свого щасливого розвитку потребує сьгодні планетарного мислення (тобто: всі — як один), котре, мовляв, неможливе без діалогу (тобто співробітництва, співрозуміння) культур. При цьому майже автоматично мається на увазі, що мислення і культура у своєму кінцево-логічному розумінні як суттєвості є взаємними тотожностями, до яких вони сьгодні ще людством недорозвинуті, але воно це обов'язково зробить, інакше ж бо — екологічна, соціальна та ще якась-там катастрофа. Більш того: не менш автоматично розуміється й логічна тотожність усіх культур, бо, мовляв, якщо культура хоче існувати, вона ж повинна зрозуміти, що треба дати місце під сонцем і культурі іншій.

Зовсім легко забувається при цьому дійсно аксіологічний постулат, що культура як явище (тобто за своїм виникненням) є не природною реальністю, а наслідком людської дії, а люди користуються ідеями, які породжуються суттю їх цивілізацій. Наприклад: *після нас хоч потоп* (це — християнство), *священна війна з невірними* (це — іслам), *не поклоняйся богам чужим, а порозбивай їхні стовпи* (це — іудаїзм). Подібні приклади зводяться до аргументу, що твердження про необхідність планетаризму у мисленні людства та функціонуванні його культур (твердження вірне, світовим людством вистраждане) не

є рівноцінним думці про можливість цього планетаризму. В основі такої підміни понять (необхідність — можливість) лежить улюблений європейською цивілізацією монізм, який визнає істинним лише одне твердження про будь-яке явище. Але світова практика показала й довела, що монізм веде лише у глухий кут, бо істин є стільки, скільки стверджуючих (якщо вони, звичайна річ, спираються на об'єктивне вивчення явища), та й шляхів до кожної істини не менше.

Визнання плюралізму істин та шляхів до них дозволяє дійти висновку, що кожна культура буде мати своє уявлення про можливий розвиток світових подій, яке лише за теорією ймовірностей (тобто випадково!) може співпадати з уявленням іншої культури. Тоді й виникає потреба у діалозі культур. Але буде то діалог, який сподівається почути європейський монізм: співробітництво, порозуміння [2]? Щоб відповісти на це запитання, треба хоча б торкнутися суттєвості таких категорій, як “культура та “діалог”. Раніше мною вже було сказано, що культура є наслідком духовно-практичної діяльності цивілізації, а остання існує лише за умови наявності у неї принципу виживання. Більш того: за своєю суттю культура є сукупністю суспільних дозволів і табу, які спрямовані на виживання колективу (не індивіда!), і якщо виживання для якоїсь-то цивілізації йде лише шляхом войовничого світогляду, то про яке співробітництво з іншими культурами може тут йти мова?! Казав, же відомий вихованець буддійської культури Мао Цзедун, що *треба спалити у полум'ї атомної війни половину людства, щоб друга половина жила щасливо* (і з ним погоджувалися маси!). А хіба не про те ж саме твердила радянська цивілізація у своєму заклиці “*Ми на горі всім буржуям мировий пожеар роздуем!*”? А її попередниця — цивілізація комуністична — у своєму “**Інтернаціоналі**” хіба не вимагала того ж самого: “*Кипить наш розум скаламучений й до бою смертного готовий!*”? І йшли ж на смертний бій на горі всім людям, а не тільки буржуям!

А проте, подібні приклади можуть підвести до помилкового висновку, що войовничою тут виступає не буддійська, не християнська, не іудейська цивілізація, а лише комуністична ідеологія. Зовсім ні, не в комунізмі тут справа. Хіба не аналогічно, не нищівно, не убивчо зробив Бог Старого Завіту, коли наслав на всіх, крім улюбленого Ноя, Великий Потоп?! Хіба не аналогічно, не войовничо за своєю філософською суттю висловлювались представники римської культури

(яка разом із візантійською випестувала й нас східнослов'ян, та й багатьох європейців): “*Si vis pacem para bellum*” — “**Якщо хочеш миру, то готуйся до війни**”? Хіба не цей принцип “*para bellum*” (тобто “**готуйся до війни**”), який матеріалізував себе в образі парабелума, пістолі самозарядної, став символом ХХ і тим більше ХХІ ст.?! Згадаємо про англійців і бурів, більшовиків і опозицію, фашизм і євреїв, червоних кхмерів і кампучійців, Азербайджан і Вірменію, Ізраїль і арабів, Англію і ірландців, Іспанію і басків, Росію і Чечню, США і Ірак, сучасних християн на чолі з Америкою і мусульман на чолі з фундаменталістами тощо, бо цьому переліку немає кінця.

Отже, “горбату” цивілізацію випрямить лише могила, і діалог тут не допоможе, бо він є спілкуванням, у процесі якого порозуміння (а тим більше наступної взаємодії) може й не наступити. Бо через які б прояви культури не відбувався діалог (торгівля, туризм тощо), головним його засобом буде мова в її усній або письмовій формі. А мова, будучи, з одного боку, породженням культури, а з другого — її джерелом, не може не спиратися на все ті ж дозволи й табу виживання, на яких тримається вся цивілізація.

А та існує остільки, як вже було відзначено раніше, оскільки в ній є свої принципи виживання, котрі не може повторити цивілізація інша. Такі принципи зветься оригінальними, а оригінал точно перекладеним бути не може, бо передається лише у вельми далекій відносності; теорія перекладу (не кажучи вже про його практику) це давно вже довела. А якщо немає точного перекладу, то будь-який діалог перетворюється на монолог глухих, як у відомому українському анекдоті: “*Куме, ти по рибу?*” — “*Ні, я по рибу*”. — “*А я думав, що ти по рибу*”.

Отже, національна специфіка світосприймання і породжує цивілізацію: якщо такої специфіки у світосприйнятті немає — не буде й іншої цивілізації. Якщо ж немає точного перекладу, то не може й бути порозуміння у діалозі. Звичайно, культури вступають у діалог, але не для того, щоб порозумітися, а для того, щоб визнати слабкі місця одна одної. І вдарити по них. І друга культура загине або переможе. Або заключить перемир'я. До наступного разу.

“*Парабелум*” (або *para bellum*), тобто пістоля, яку приставлено до скроні співрозмовника, це і є діалог культур.

А духовний розвиток людини проходить при цьому у межах своєї, національної культури. Не без впливу, звичайно, так званого “*діало-*

гу культури”, але з тотальною перевагою своєї культури. Яскравіший приклад тому є сіонізм, фундаменталізм, негритюд тощо як ідеології цілісних замкнених цивілізацій, що перемагають інші цивілізації без усякого порозуміння, лише за рахунок діалогу як “*парабелуму*” (*para bellum*) у досить затаєній кастово-расистській формі.

Не можна не погодитись з думкою американського культуролога С. Хантингтона, директора Інституту стратегічних досліджень у Гарварді, висловленою ним нещодавно у праці, названій симптоматично **“Наступаючі зіткнення цивілізацій, або Захід проти решти”**: *“Світова політика вступає зараз у нову фазу, головним джерелом конфліктів у якій будуть не ідеологічні, не економічні, а культурні розбіжності”*.

Все тільки що висловлене добре ілюструється мовно-культурною ситуацією в сьогоденній Україні.

Всі ми, географічні мешканці України, є вихованцями великої, цілісної та неподільної культури східних слов'ян, яка дозріла ще в далекі ранньосередньовічні часи красою думки й діяння Київської Русі; тієї культури, яку сучасні українські націоналісти-самостійники, войовничо розвиваючи помилкову тезу М. С. Грушевського кінця ХІХ ст. [3], вважають лише українською [4], але котра насправді була синкретичною цілісністю, до якої українська, білоруська та руська обрядовість (тобто домострой, домоведення; до речі: які красиві та емні, образні слова, оббрехані за останні два сторіччя!) входили не підсумовуючими, а синтезуючими компонентами; тобто не існували окремо, у самодостатній автономній чистоті і водночас в абстрактному алогічному злитті (як, наприклад, Бог-Дух, Бог-Отець та Бог-Син у православному понятті “*Господь*”), а проявляли себе лише у взаємодії, взаємовпливі, взаємопроникненні, ба мали спільне світосприйняття через загальну праслов'янську мову. Духовною ж основою цієї цілісної, триєдиної культури стало православ'я (а не католицизм і не уніатська церкви, котрі зараз насильно поширюються в Україні), а засобом і джерелом самовідбиття стала російська мова [5].

Все це — усталені і навіть банальні істини, і якщо тут наголошується на них, то лише для того, щоб ще раз підкреслити: нерозумно й помилково, як це зараз робиться в Україні, глобальні, суттєві, філософські проблеми мови й культури підмінювати лінгвістичними дискусіями (та ще й поверховими) щодо термінів. Для істинного філолога немає наукової, тобто об'єктивної ваги полеміка щодо

того, називати яку-небудь мову самостійною чи національним варіантом або ж одним з говорів іншої. Немає тут об'єктивного сенсу тому, що на лінгвістичному рівні подібні спори вже давно вирішені: говір чи діалект стають національною мовою не тоді, коли починають обслуговувати державно-територіальне утворення, а тоді, коли у них з'явиться своя цілісна система з шести компонентів, злита в лінгвістичну єдність, яка буде забарвленою етнографічно (власною національною картиною світу) і через це відрізняти їх від інших говорів та діалектів; тобто коли з'являться свої фонетика, орфографія, лексика, морфологія, синтаксис, стилістика (стильове забарвлення лінгвістичної одиниці).

Ще раз треба акцентувати той факт, що всі ці компоненти зможуть виникнути лише тоді, коли у носіїв говору чи діалекту визріє особливе, окреме від інших соціальних спільностей світосприйняття. Саме воно і тільки воно, нове світосприйняття, породжує нову національну мову. Отже, поки сама практика, а потім і філологи, філософи, етнографи та інші вчені аргументовано, спираючись на об'єктивний, кількісно багатий та якісно вивірений соціально-побутовий матеріал, не доведуть, що українське сьогоденне світосприйняття суттєво відрізняється від російського та білоруського, всі розмови про українську мову як джерело української самостійної культури будуть пустим, але політично страхотливим міфом.

При цьому не можна не сказати про те, що в нашій державі ще не існує єдиної загальнонаціональної української мови, а функціонують чотири її варіанти, так звані регіональні діалекти: східноукраїнський (перенасичений русизмами), західноукраїнський (заполонений полонізмами, австріїзмами, романізмами і т. ін.), центральноукраїнський (яким можна писати тільки щирі та поетичні вірші, а не користуватися науково і буденно, бо йому бракує термінології та ситуаційних кліше), діаспорний (яким користуються проамериканські та проканадські засоби масової інформації і який відкидає українську мову майже на півтора-два сторіччя назад у добу її створення з її застарілістю й зашкарублістю).

Для справжніх вчених давно вже перестав бути парадоксом зовнішньо парадоксальний факт, коли одна мова “раптом” (звичайно, не в хронологічному розумінні, а в психологічному сприйнятті) перетворювалась на декілька різних національних мов: англійська в Англії,

США, Австралії та інших країнах — це одна мова за принциповими параметрами її як системи, хоча відзнаки, іноді значні, мають місце у вищезазначених шести мовних сферах. Але водночас — це різні національні мови зі своїми картинами світу; на Заході навіть віддають перевагу не термінам “англійська мова в такій-то країні”, як це робиться у нас, а термінам “англійська мова”, “американська”, “австралійська” тощо, тому що у носіїв цих мовленнєвих варіантів колишньої єдиної англійської мови під багаточасовим тиском національно забарвленої соціальної практики сьогодні вже відзначаються різні типи світосприйняття.

Аналогічна ситуація і з німецькою мовою як системою: вже на початку ХХ ст. австрійці, які ще “вчора” розмовляли літературною мовою, єдиною з німцями, почали вимагати називати свою мову вже не “німецькою”, а “австрійською”, бо виявилось “несподівано”, що австрійський склад розуму й душі, побудований на віросповіданні католицизму та синтезі багатьох культур від германської через романську до тюркської та слов’янської, гостро протистоїть менталітету німецьких розуму й душі, який випестувано противником католицизму лютеранством та однією германською культурою. Друга світова війна породила ще більш парадоксальну ситуацію: розподіл Німеччини на Східну та Західну потягнув за собою виникнення двох різних світосприймачів, а разом з ними і двох різних національних варіантів німецької мови (в НДР та ФРН).

Об’єднання двох Німеччин у 1990 році поки що не усунуло цієї світоглядної і, отже, лінгвістичної проблеми, а лише поглибило її, бо німецькі сьогоднішні політики використовують мову в цьому випадку не як джерело та засіб пізнання світу, а як прийом присилування, нав’язування буцімто єдиної німецької культури.

Теж саме роблять політики і в сучасній Україні. І вже не викликає сумніву думка про те, що псевдопроблему української мови як синоніму самостійної української культури накинута нам англомовна (та частково німецькомовна) українська діаспора не без матеріальної та ідейної підтримки могутніх всесвітніх антисоціалістичних, антислов’янських і антиправославних сил. Треба ще раз підкреслити, що саме українська діаспора, яку давно вже світоглядно перевиховано іншим мовним та культурним середовищем, у котрого мало точок зіткнення з нашою східнослов’янською культурою, спробує своєю англійованою, онімеченою та іншою псевдослов’янською свідомістю, а також своєю україно-

подібною мовою вкинути нас у катастрофічні лінгвістичні та політичні полеміки щодо того, як нам, географічним, тобто справжнім, щирим українцям, повернути їй, псевдоукраїномовній діаспорі, той “український рай”, де “садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть, плугатарі з плугами йдуть, співаючи йдуть дівчата, а матері вечерять ждуть”; той рай, який вона сама собі нафантазувала в своїй прекрасній (для неї!) американській та канадській далечині [6].

Крім накидування нам неплодних, але нас знесилоючих та роз’єднуючих полемік, щоб ми таскали для діаспори політичні (та й матеріальні) каштани з полум’я націоналізму, войовничу поведінку української діаспори не можна не знайти і в загрозливому засміченні української мови. Декілька років тому в газеті “Слово” було надруковано статтю молодого харківського історика І. Бондаря під крикливою назвою “Дух понови” про потребу повернення до справжньої, на думку Бондаря, української ментальності. При цьому автору статті важливо було ввести в усі мовленнєві сфери його тексту (орфографію, пунктуацію, лексику, граматику) будь-яку зміну, “понову”, за його термінологією, щоб усе в статті писалось, лунало й значило не “по-московитському”. Така бондарська “понова”, тобто псевдоукраїнська мова, призвела до того, що навіть доктор філологічних наук не зможе прочитати цю статтю без словника іноземних слів, та й з ним — навряд чи [7].

На жаль, — це не єдиний та й не самий гіркий приклад.

Так про який діалог культур, наприклад, діаспорної та східнослов’янської, західноукраїнської та східноукраїнської може йти мова, коли на практиці ведеться планомірне войовниче поглинання, витискування, руйнування другої першою?!

У цьому випадку неможливо, слідом за великим австрійським сатириком ХХ ст. К. Краусом, не вигукнути: “Господи, відпусти їм, бо знають, що чинять вони.” Але Краус перефразував так євангеліє від Луки [8], бо був культурологічним критиком європейської цивілізації і вірив, що вона загрузла у злі і вже не може бути покращена нічим, так що залишається або зруйнувати її, або ж постійно пробачати. В нашому ж випадку проблема криється зовсім в іншому: не в психології та етиці української діаспори та її вітчизняних однодумців і навіть не в моралі європейської цивілізації (якщо повернутися до глобальної проблеми цієї розвідки), а у філософії культури взагалі, у мові, у світосприйнятті, у принциповій неможливості діалогу культур.

Нещодавно я з превеликим задоволенням і з неменшою науковою турботою прочитав монографію шановного Валентина Григоровича Таранця “**Арії. Слов’яни. Руси**” [9], яка має безпосереднє відношення до тематики й проблематики мого повідомлення. І хоч я, на превеликий жаль, завжди зовсім далеко відстояв і відстою зараз від порівняльно-історичного мовознавства, через що я білою заздрістю заздрю авторам розвідок, у яких десятки і сотні прикладів щодо переходів та порівнянь праслів і прамов витанцьовують складний, стрункий, таємний, езотеричний танок, котрий є для мене чистою китайською грамотою, я все ж таки, читаючи цю книгу, зміг відчути, а місцями навіть побачити величезні енерговитрати її автора на кількісну аргументацію своєї концепції і на глибину, панорамність й дискусійність висловлених ним думок.

Вважаю, що В. Г. Таранець є одним з тих значних за якістю, але малих за рідкістю сучасних українських філологів (таких, як О. Б. Ткаченко, Г. П. Півторак та ін.), які об’єктивно доводять давнє твердження О. О. Шахматова (котре, до речі, згадує і сам В. Г. Таранець), що росіяни та українці “*в доісторичну епоху*” походили від різних племінних джерел. Але В. Г. Таранець йде ще далі: слідом за М. С. Грушевським з його “**Історією України-Руси**” кінця ХІХ ст. він відправляє недовговічних українців до праслов’ян і аж до аріїв, щоб зробити цих історичних немовлят старими батьками європейської цивілізації. Щоправда, він надає ту ж саму породжувальну місію і немовлятам-росіянам, хоч і гадає разом з другим великим у світі мовознавцем (другим — після Сталіна) Л. Д. Кучмою, що Україна — не Росія.

Я не можу погодитись з такими кінцевими висновками про постійну минулу і навіть сучасну різність українців і росіян як етносів, бо логіка наукової думки та історичної фактографії примушує мене стати на позицію того ж О. О. Шахматова у другій половині його твердження: хоч племінне джерело українців та росіян у доісторичну добу і *може* бути різним, та починаючи з Київської Русі вони стали *одним* етносом. Звичайно, якщо культуру Галичини оцінити як символ всеукраїнської, то дійсно можна побачити між галичанами та росіянами етнічні розбіжності. Але якщо згадати про теж українські Полтавщину та Дніпропетровщину, Запоріжжя та Донецьк, Харків та Луганськ, то вийде зовсім інша картина.

А факти самі по собі не значать нічого: на них можна побудувати будь-які системи в залежності від методологічної бази дослідника. Саме тому я уважно перечитав теоретичний розділ монографії В. Г. Таранця і знайшов там три “ключові” чинники, які дозволяють йому вільно плавати на наступних трьохстах сторінках, а мені — ставити їх під сумнів.

По-перше, він стверджує, що “силабема, або складофонема, являла собою реалізацію консонанта. Його супроводжував у складі голосний призвук невизначеного тембру (...). На користь останнього свідчать наукові дані про реконструкцію первинної системи голосних, в якій було протиставлення лише 'а' — 'не а’” (с. 7). Дійсно, широко відомо серед лінгвістів, що, оскільки голосний у стародавніх мовах не мав своєї граматичної функції, його на письмі не фіксували. Але це зовсім не означає, що в мові він не мав семантики, а в мовленні — різних фонемних втілень. Про цю “двоїстість” голосних у стародавніх мовах (вони мали в мовленні смислорозрізняючу функцію, але на письмі не фіксувались, бо контекст цю функцію і так добре проясняв) говорить безліч фактів з історії загального мовознавства. Так, Мікеланджело зробив свого Мойсея з двома різками, і ніхто (навіть сам великий скульптор!) не помітив еретичної помилки: різки могли бути — за християнською міфологією — лише у диявола! Але провина тут лежить на перекладачеві Біблії латиною Ієронімі: це він, зустрівши на початку IV тис. н. е. у давногебрейському тексті Тори лише приголосні *crn*, підставив (якщо не помиляюсь) голосну “e” і прочитав *ceren* як “рогатий”, а повинен був підставити “a” (якщо не помиляюсь) і прочитати *saran* як “лучистий, променистий”. От і сприймався майже 12 століть святий батько іудеїв та християн як диявольська фігура! А В. Г. Таранець каже про безсемантичність голосних у стародавню добу. Хоча — ні, не зовсім: він і сам висловлює імпліцитно — аналогічно мені — думку, коли стверджує, що голосних було декілька — “a” та “не а”.

По-друге: він пише (с. 7), що “з розвитком мови-основи складофонемна структура змінилася на звукофонемну”. А чи не була “звукофонема” притаманна мовленню здавна (і отже, підсвідомості мовця), та на письмі (тобто у свідомості мовця) вона реалізувала себе значно пізніше? І тоді виходить, що ніякого “розвитку мови” не було, а відбувалась лише еволюція письма. Більш того: у В. Г. Таранця виходить,

що у добу, як він пише, *приголосних* (хоча, фізіологічно оцінюючи, її ніколи у дійсності не було, бо вимовити кількісно великий збіг приголосних фізично неможливо без використання голосної “змазки”) “*образів-понять*” не існувало, і лише у “*добу голосних*” (...) “*склад CV мав смислове значення і являв собою прості образи-поняття*”. А чи не виходить через таке твердження, що мова спочатку виникла без “*образів-понять*” і лише потім отримала їх. А що ж тоді означали для мовця “*необрази-поняття*” (чи “*образи-непоняття*”?!) і як вони допомагали спілкуванню членів мовної громади?

По-третє, важко погодитись з максимою В. Г. Таранця, що “*давнє слово мало в собі два склади і становило собою первісно редуплікацію кореня, а з часом — коренескладання, в результаті чого утворювалися слова з двох різних коренів*” (с. 7). А чи не треба вважати, що редуплікація могла означати для логіки стародавньої людини не нове слово, а лише множину того явища, яке визначалося простим коренем? Отже, і логіка породження (становлення) мови, і фактографія стародавніх мов свідчать про те, що коренескладання було активнішим за редуплікацію, а також хронологічно одночасовим з нею. Так, перше речення давньогебрейської Тори (а йому майже 3,5 тисяч років!) має 7 слів, від односкладового до чотирьохскладового, і жодне з них не побудовано за принципом редуплікації: “*бэрэйишис боро злохим эс ха-шомаим вээс хоорец*” (*На початку створив Бог небо і землю*).

Вибачаючись перед В. Г. Таранцем за те, що я зі своїм, мовлячи народною мудрістю, “*свинячим рилом вліз до калачного ряду*” його наукової епархії, я все ж хочу щиро привітати його з талановитою науковою розвідкою, хоч її висновки здаються мені більш політичними, ніж науковими.

А може тільки такою і може бути сучасна українська філологія?

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Добролюбов Н. А. Темное царство // Добролюбов Н. А. Собрание сочинений. — М., 1962. — Т. 5.
2. Як колись занадто впевнено вважав М. М. Бахтін, діалог культур є головною умовою існування будь-якої цивілізації: Бахтин М. М. Литературно-критические статьи. — М. : Худож. лит., 1986. — С. 507–508.
3. Цю тепер вже войовничу сьогоденну моду на пошук української країни там, де вона не могла принципово виникнути навіть як ідея, бо не було для неї ані матеріальних підстав (тобто українського народу), ані політичних (тобто української економіки

- та дипломатії), ані культурних (тобто поширеного продукування українського етносу), М. С. Грушевський ввів у першому томі своєї “Історії України-Руси” (1898), коли, ведучи мову про виникнення людських поселень на території України, він, алогічно змішуючи два зовсім різних поняття “народ України” і “народ на терені України”, заявив, що саме український етнос жив на території України “з таких часів, в які ніяка історія не сягає” (Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. — К. : Перша спілка, 1913. — С. 81). Правда, наукове чуття та академічна сумлінність не дозволили М.С. Грушевському безапеляційно стверджувати, що так і тільки так воно і було. Він висловився занадто дипломатично: “*можемо з найбільшою правдоподібністю вказати, що...*” (там само).
4. Иванов Я. Будьмо, потамки атлантов // Истеблишмент. — 2005. — № 39, 20.09. — С. 22: “*И может статься, что Россия так и останется праmaterью слонов, а мы будем вести счет своей державы Украины от Атлантиды*”, которая “*располагалась на землях Запорожской области*”, “*11500 лет назад*”.
 5. Прихильники іншого підходу до виникнення української мови не бажають бачити в ній наслідок складного процесу новітньої історії XIX–XX0 ст., а відносять її початки у далеке, майже доісторичне минуле. Так, Ю. Шилов заявляє, що українська мова є найстародавнішою мовою світу, бо нараховує 6 тисячоліть (Ш. Ю. Валентин Даниленко — дослідник писемної традиції в Україні // Український світ. — 1994. — № 3–4. — С. 30). Так, автори колективної монографії про початки української культури стверджують, що перші українські колядки про світобудову (тобто про розумові складні філософські проблеми!) виникли ще 14 000 років тому (Культурне відродження в Україні. — Львів : Астериск, 1993. — С. 10), хоча, за найоб’єктивнішими даними українських геологів, людина розумна (поки що не ширий колядковий українець, а лише вчорашня мавпа!) виникла на терені України тільки з 8-го тисячоліття до нашої ери (Мороз С. А. Геологічні передумови виникнення українського етносу // Український світ. — 1994. — № 3–4. — С. 7).
 6. Руйнуючу політику української діаспори усвідомлювали справжні ширі українці завжди: так, київська газета “Всеукраинские ведомости” з гнівом писала ще у 1995 році, що діаспора видає за українську літературу лише твори представників діаспори (Поэзия, рассеченная пополам // Всеукраинские ведомости. — 1995. — 3 января. — С. 11).
 7. Детальніше щодо засмічення сучасної української мови дивись статті саме її “засмічників”, які використовують лексеми “*фундація*” замість “*фонд*”, “*імпреза*” замість “*зустріч*”, “*аналіза*” замість “*аналіз*”, “*опінія*” замість “*громадська думка*”, неукраїнське новомодне середньоязикове дзвінке “*г*” замість чудового давньоукраїнського задньоязикового “*г*”, англійський звук “*ou*” (*воук*) замість українського “*в*” (*вовк*) тощо (Рудницький Я. Цінна праця доктора Петра Цимбалістого // Науковий збірник Українського Вільного Університету. — Мюнхен, 1992. — С. 335; Кабайда А. Чи буде Чечня незалежною республікою // Українське слово. — 1994. — 15 груд. — С. 10; Шаян В. Віра забутих предків // Український світ. — 1994. — № 3–4. — С. 1; Фоменко Б. Реабілітуємо повністю літеру “*г*” // Березіль. — 1994. — № 3–6. — С. 168–170).
 8. Євангеліє від Луки, розділ 23, вірш 34.
 9. Таранець В. Г. Арії. Слов’яни. Руси: Походження назв *Україна* і *Русь*. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. — 296 с.

УДК 811'255

О. М. Образцова, О. В. Образцова

ВИГУКОВІ ВИСЛОВЛЕННЯ: ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕКЛАДУ

Стаття висвітлює проблему перекладу вигуківих речень, стислість форми яких сприяє їх комунікативній полісемантичності. Автори обґрунтовують закономірність варіативності перекладу вигуків та важливість врахування при перекладі синтаксичних та пунктуаційних характеристик тексту оригіналу. Визначено прагматико-комунікативний зміст вигуківих висловлень в оригіналі творів; систематизовано способи відтворення цих висловлень в текстах перекладу; встановлено ступінь адекватності фрагментів перекладу оригіналу; визначено причини та наслідки виявлених розбіжностей відтворення вигуків при перекладі художнього твору.

Ключові слова: висловлення-вигук, прагматико-комунікативний зміст, переклад, адекватність перекладу

Статья освещает проблему перевода предложений — междометных возгласов, сжатость формы которых способствует их коммуникативной полисемантичности. Авторы обосновывают закономерность некоторой вариативности перевода предложений-междометий и значимость учета синтаксических и пунктуационных характеристик текста оригинала. Определено прагматико-коммуникативное содержание междометных высказываний в оригинале произведений; систематизированы способы воссоздания соответствующих фрагментов в текстах перевода; установлена степень адекватности фрагментов перевода оригиналу; определены причины и последствия выявленных расхождений воссоздания междометных предложений при переводе художественного произведения.

Ключевые слова: высказывание-междометие, прагматико-коммуникативное содержание, перевод, адекватность перевода

The article considers the problem of translating vocatives (utterances-interjections). Vocatives concise form provokes their communicatively based multiple semantics. The authors ground up the necessity to take into account the Source text formal syntactic and punctuation features; show certain regularity and variation in translating vocatives, depending upon the utterances semantics. The conclusions are based upon the results of the complex comparative analyses of the

vocatives form, communicative and pragmatic contents in the source texts as well as the ways of rendering original vocatives in the target texts. Special attention is focused at the level of the respective Source-Target texts fragments adequacy; revealing the inadequacy potential reasons and consequences.

Key words: *interjectional utterance (sentence), pragmatic and communicative content, translation, adequacy of translation*

Зважаючи на зростання потреби у підготовці перекладачів-практиків, у програмах українських вишів міцно затвердився “переклад” як фахова лінгвістична спеціалізація та дисципліна. Переклад не є механічним добором словникових відповідників, це — творчий процес. Тому під час підготовки фахівців значна увага приділяється принципам роботи з текстом залежно від його функціональної та жанрової специфіки. Аналітична ж робота з порівняння оригіналу тексту та його перекладу (або варіантів перекладу) стає незамінною складовою не тільки навчання майбутніх перекладачів, а й розвитку самої теорії перекладу. Тексти художніх творів з точки зору дослідження творчих стратегій у перекладі дають найбільш плідний матеріал для спостереження. Попри значну кількість досліджень перекладацької відповідності різних лексичних та граматичних явищ, розвідок стосовно перекладу вигуківих висловлень майже не знаходимо. Тому, зважаючи на теоретичну і практичну значимість можливих результатів зіставних досліджень саме вигуківих висловлень в мовленні персонажів в оригіналі та перекладі художніх творів, пропонується наукова розвідка є **актуальною**.

Об’єктом дослідження обрано вживання вигуківих висловлень в мовленні персонажів англійських художніх творів та відповідні їм фрагменти тексту у перекладі. **Предметом** даної розвідки стали особливості вживання вигуківих висловлень в мовленні персонажів в оригіналі творів (зокрема синтаксичний статус та прагматико-комунікативний зміст таких висловлень), а також способи їх відтворення в текстах перекладу з метою визначення адекватності перекладу. **Метою** статті є визначення причин і наслідків можливих розбіжностей відтворення специфіки мовленнєвої характеристики персонажа при перекладі художнього твору.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення низки **завдань**, зокрема: визначити синтаксичний статус та прагматико-комунікативний зміст вигуківих висловлень в оригіналі творів; виявити і систематизувати способи відтворення відповідних фрагментів в тек-

стах перекладу творів; визначити синтаксичні та прагматико-комунікативні параметри відповідників; зіставивши їх із відповідними фрагментами оригіналу творів, виявити адекватність фрагментів перекладу фрагментам оригіналу; виявити можливі розбіжності із відповідним оригіналом твору; визначити причини та можливі наслідки таких розбіжностей.

Викладення і обґрунтування основних результатів дослідження.

Проведене нами дослідження синтаксичних побудов, що функціонують в мовленні як виокремлені одиниці (пунктуаційно оформлені як речення), спрямоване на визначення синтаксичного статусу таких побудов на основі встановлення комплексу їх структурних, семантичних та прагматико-комунікативних параметрів [3], виявило явище значної варіативності інтерпретації та певної полісемантичності як самих досліджуваних побудов, так і, залежно від них, контексту, що безпосередньо їх оточує. Для досліджених побудов запропоноване і обґрунтоване термінологічне визначення “висловлення часткової або нульової предикації (ВЧ/НП)” [3, с. 23], які, залежно від можливості / неможливості відтворення повного гіпотетично вихідного речення, було класифіковано на ВЧ/НП відновлюваного або невідновлюваного типу.

Деякі випадки варіативності інтерпретації ВЧ/НП нами описані [2] в плані визначення синтаксичного статусу самих ВЧ/НП. Гіпотетично варіативність інтерпретації фрагментів тексту може постати як певна проблема при перекладі творів. Тому в межах даної публікації розглянемо варіативність інтерпретації змістових характеристик ВЧ/НП з огляду можливості їх адекватного відтворення в тексті перекладу твору. Визначимо, чи є спосіб перекладу залежним від структурно-синтаксичних, семантичних та прагматико-комунікативних параметрів ВЧ/НП в оригіналі. Для порівняння оригіналу та перекладу обираємо два з досліджених творів — “Сутінки” Ст. Майер та “Ангели та демони” Д. Брауна в оригіналі та доступному в Інтернет перекладі російською.

Особливу увагу приділимо одному з різновидів ВЧ/НП невідновлюваного типу — вигуківим висловленням, оскільки вони виявлені найкоротшими за формою і, ймовірно, найглибшими і найрізноманітнішими за своїми змістовими характеристиками. Традиційна граматики, якщо й згадає вигуківі речення, то виключно як такі, що

виражають емоції мовця і тому пунктуаційно оформлені як окличні речення.

В ході дослідження [3] англомовних творів було, в цілому, підтверджено прагматико-комунікативну класифікацію висловлень, представлених виключно формами вигуку, запропоновану в 70-ті роки ХХ ст. А. К. Корсаковим [1, с. 96–119]. Услід за А. К. Корсаковим виявлені нами однослівні ВЧ/НП невідновлюваного типу було розподілено на групи у відповідності до вираженого висловленнями змісту за прагматико-комунікативною функцією. За А. К. Корсаковим, вигуківі висловлення вживаються на позначення згоди/заперечення (традиційно *Так/Hi* слова-речення); зову (кличу), звертання; можуть виражати емоції, почуття мовця, його ставлення до ситуації; свідчити про вагання; ставити у своєрідній формі питання; виражати спонукання до дії, команди; можуть вживатися як формули ввічливості (т. зв. комунікеми, комунікативи) або імітувати звукові характеристики процесів. Тобто, вигук вживається не виключно задля вираження емоцій мовця, його вживання як окремого речення в мовленні є набагато ширшим.

В досліджених матеріалах вигуки (частининомовний статус лексеми, що утворює однослівне ВЧ/НП) дійсно функціонують як формули ввічливості, зову, виражають згоду/незгоду, емоції мовця, вагання та питання. Імітації звуків процесів не спостерігалось (перелік подаємо у послідовності низхідної частотності). Найчастотнішим виявилось вживання однослівних вигуківих висловлень як формул ввічливості (ВЧ/НП-комунікем) — 80,46 % (210 випадків), наприклад: *Laura reached out her cold hand and squeezed Shadow's hand in hers. She had the gold coin he had given her around her neck, on a golden chain. "That looks nice", he said. "Thanks". She smiled, prettily* [10, с. 52]. Вигуківі висловлення (86 випадків), вжиті для вираження згоди / заперечення, складають 3,99 % від однокомпонентних ВЧ/НП *Так/Hi*, наприклад: "... *So you need a car?*" — "**Right**". [10, с. 90]; *Wednesday knocked at the door. There was no response. He knocked again, louder this time. "Okay! Okay! I heard you! I heard you!"* [10, с. 26].

Ті ж вигуківі висловлення, що виражають емоції мовця (ВЧ/НП-вокативи), посідають лише третє місце за частотністю (85 випадків — 2,73 % від всіх однокомпонентних ВЧ/НП невідновлюваного типу), наприклад: *"A stereo for my truck". And various unknowns. "Wow." "Yeah",*

I agreed [10, с. 91]); *Although MSNBC has yet to confirm a motive for the attack, our sources tell us that responsibility for the murders has been claimed by a group calling themselves the Illuminati*. Olivetti exploded. *“What!”* [3, с. 111].

Функціонують вигуки і як зови, звертання — 4,89 % від всіх ВЧ/НП-зовів (22 випадки), наприклад: *“Hey!” she shouted. “Hey! I’m talking to you!”* — *Shadow turned* [10, с. 18]. Інші прагматико-комунікативні різновиди вигукових ВЧ/НП включають спонукальні (16 — 0,51 %), питальні (9 — 0,27 %) та такі, що виражають вагання (5 — 0,16 %). Наприклад: *Shh.* — *Are they going to kill us? Papa?— Shh.* [13, с. 18]; *But how many of them know who you are? Eh?* [10, с. 104]; *“Would it be all right if I joined you?” he asked in his silken, irresistible voice. “Er... sure”, Jessica breathed. “Um, actually, Bella, we already ate while we were waiting — sorry”, Angela confessed* [15, с. 45].

Про певне емоційне навантаження вигукових висловлень могли б свідчити комунікативний тип речення та пунктуація.

Нами ж виявлено, що дійсно, двокомпонентні ВЧ/НП-вокативи є переважно окличними (93,12 %): *“Poor Desdemona! Her brother falls in love and leaves her behind in New York. How is she?”* [13, с. 22]. В цілому ж за комунікативним статусом вигукові висловлення в дослідженому корпусі текстів вжито, здебільшого, як розповідні, питальні та спонукальні речення (без знаку оклику). Наприклад: розповідні — *“But if what he said is true then does it make you a sinner, Baba?”* — *“Hmm”*. — *Baba crushed an ice cube between his teeth* [12, с. 6]; *“Bella, that one’s been out of the theater forever”*. *“Oh”*. *I frowned* [14, с. 14]; питальні — *“Where are they? <...> “Well? Where are they?”* [10, с. 46]; спонукальні (в основному без знаку оклику) — *We’re going to be hiking in the Goat Rocks Wilderness, just south of Rainier. ... “Oh, well, have fun”*. *I tried to sound enthusiastic* [15, с. 30]; *He fell to the ground and pulled the boy to him. Shh, he said* [13, с. 18]; *“You’re English, right?” ... “Actually, no. I’m American”*. *The man looked embarrassed. “Oh heavens, forgive me”* [9, с. 84].

Слід зауважити, що порівняння пунктуаційних знаків (також факту їх наявності або відсутності) у таких ВЧ/НП наводить на думку, що знаки лише маркують певні паузи тієї чи іншої довжини: *“Should we go downstairs?” I finally asked. “What? Oh, right. Yeah. Let’s go”* [13, с. 98]; *And I said, “Who’s looking for me?” because I thought it might be Mother and the policeman in Swindon had phoned her up with the phone number I told*

him. But he said, "A policeman". And I said, "I know". And he said, "**Oh, Right**" [14, с. 48]; "I do have some trouble with incoherency when I'm around him", I admitted. "**Oh, well**. He is unbelievably gorgeous" [15, с. 55]; "That's all right, Dad, I'll probably just be in dressing rooms all day — very boring". "**Oh, okay**" [15, с. 22]; "I'm sorry, I have such fond memories of Kabul. Hard to believe it's the same place you're telling me about". "Have you been there lately?" "**God no**" [13, с. 180]. Водночас, особливості вимови окремих вигуків в текстах підкреслено графічно: "**NOOOOOOOOOOOO!**" [9, с. 145]; "**W-o-w**". She exaggerated the word into three syllables [15, с. 55]. "**OULOULOULOULOULO! OULOULOULOULOULO!**" [9, с. 56].

Якщо вигуків ВЧ/НП "виражають емоції мовця", то з'ясуємо, які саме. Комунікативно-прагматичний та змістовий аналіз ситуацій вживання вигуків ВЧ/НП та вигуків елементів у інших типах речень в текстах корпусу мовного матеріалу свідчить про те, що один і той же вигуківий елемент, вжитий у різних ситуаціях (монологів, діалогів), виражає різні емоції мовця: збентеження, здивування, жаль, тугу, радість, ніяковість тощо — залежно від самої ситуації та теми мовлення.

Широкому вживанню вигуку у безлічі різних ситуацій для вираження різних емоцій і почуттів сприяють його природність та простота форми. Тому лексична семантика вигуку є абстрагованою від конкретних смислів і значень. Так, наприклад, в наступному уривку: *As the wall curved left, the tunnel opened into a semicircular alcove. Oddly, there was faint light here. In the dimness Langdon saw the outline of a heavy wooden door. "Uh oh", he said* [8, с. 91] вигук **Uh oh** водночас може інтерпретуватися як вираження подиву, захвату від масивності, величчя побаченого; як підтвердження здогадки, що щось подібне буде побачено; чи, навіть, як зітхання після важкого пройденого шляху.

Ще більше емоцій: розпачу, відчаю, обурення, образи і т. п. можна "почути" у вигуку-плачу персонажа при отриманні звістки про смерть сина: *The ear-splitting cry my grandmother let out when she learned of the disaster cannot be done justice in print. <...> She took the hem in her hands, as ancient Near Eastern ululations issued from her throat. "OULOULOULOULOULO! OULOULOULOULOULO!"* [9, с. 56].

У певній частині ситуацій, як стає очевидним з аналізу текстів, мовець свідомо використовує вигуки, в основному такі, що виражають погодження (наприклад, *Oh, well*), щоб відтягти момент (або

уникнути) відповіді, створюючи враження розмірковування через неповноту усвідомлення почутого, побаченого і, як наслідок, неможливість надати повну відповідь одразу. Так, наприклад, у наступному уривку з роману Meyer St. *Twilight* персонаж лікар, щоб не видати неохочною реплікою правду про себе і свого “сина” Едварда (вампірів), вживає низку однослівних вигуківих елементів замість сподіваної від нього репліки-відповіді на зауваження дівчини: *“It sounds like you were extremely lucky”, Dr. Cullen said, smiling as he signed my chart with a flourish. “Lucky Edward happened to be standing next to me”, I amended with a hard glance at the subject of my statement. “Oh, well, yes”, Dr. Cullen agreed, suddenly occupied with the papers in front of him. Then he looked away, at Tyler, and walked to the next bed. My intuition flickered; the doctor was in on it.* Аналогічно, застигнутий зненацька складним питанням, співбесідник промуркотів щось незрозуміле, щоб не відповісти нісенітницею чи не вдатися до теоретичних пояснень: *“But if what he said is true then does it make you a sinner, Baba?” — “Hmm”. — Baba crushed an ice cube between his teeth [12, с. 6].*

Розглянемо низку прикладів паралельно в оригіналі та перекладі, визначивши спосіб відтворення вигуківих висловлення, та порівняймо змістові (прагматико-комунікативні) характеристики відповідних фрагментів.

Зіставний аналіз проаналізованих текстів оригіналу та перекладу виявив, що вигуківі висловлення оригіналу перекладено вигуками ж нечасто — в основному, в тексті перекладу роману “Ангели та демони” Д. Брауна, наприклад: *He suddenly felt a wave of panic, realizing where he was. “My God! I didn’t bring my passport!” → О Господу! Я же не взяв паспорт!; He stared in wonder. “G... God”. Langdon nodded. → Б... Боже мой! — прошептал изумленный Лэнгдон; “Sweet Jesus!” Langdon cried, stumbling back in horror. → “Боже, спаси и помилуй!..” — сами собой беззвучно прошептали его губы. “Wow!” he said, sounding amazed. “So that explains it” (that виділено графічно в оригіналі) → Ого! Теперь все понятно! — восхитился он; My God, he thought. I’m in the land of Oz. → О Господи, — промелькнула мысль у Лэнгдона, — я попал в страну Оз”.*

Вигуками перекладено вигуківі висловлення оригіналу в тих випадках, коли такі ВЧ/НП в оригіналі виконували прагматико-комунікативну функцію вокативу (див. щойно наведені приклади), а також функцію заповнювача паузи — для вираження вагання, коли

співрозмовник не знає, що конкретно відповісти на репліку, яка його збентежила, наприклад: *Langdon felt awkward, not sure what this had to do with anything. "Um, God created... light and dark, heaven and hell" — was scientifically probable*. → **Хм...** *Бог создал свет и тьму... небо и землю... рай и ад...*; **"Oh"**, *Langdon said, wondering if the Hubble-fanatics in the Harvard Astronomy Department ever mentioned Lemaotre in their lectures.* → *Интересно, упоминают ли этого Лемэтра фанатичные поклонники Хаббла с факультета астрономии Гарвардского университета, когда читают лекции своим студентам, подумал Лэнгдон. Вслух он этот вопрос, правда, задавать не стал, ограничившись неопределенным: — О...* (Особливо зазначимо перекладацьку трансформацію переміщення в останньому з наведених прикладів: в оригіналі вигук починає фрагмент, в перекладі — стоїть на його кінці. У такий спосіб перекладач роз'яснив і підкреслив комунікативно-прагматичну функцію вигукового ВЧ/НП.)

В інших випадках виявляємо, що вигукові ВЧ/НП різного прагматико-комунікативного змісту в тексті перекладу не відтворено їх відповідниками, хоча словники подають тим чи іншим вигукам певні варіанти перекладу. Наприклад: *ah* (int) = *ax!* [БАРС. — Т. 1. — С. 60]; *oh* = *o*; *well* (int) = *ну, вот те раз!*, *ну что ж, ну и ну, вот те на, вот так так* [БАРС. — Т. 2. — С. 124, 773]. Зважаючи ж на той факт, що вигуки за своїм змістом є дуже абстрактними і виражають цілу гамму намірів, почуттів і емоцій, наведені в словниках варіанти перекладу для одного з вигуків вживаються при перекладі й інших, наприклад: *"When Lemaotre "Creationism", Vittoria declared. "The battle over how the universe came to be". Oh, Langdon thought.* → **Вот это да**, *подумал Лэнгдон.*

В досліджених матеріалах зміст вигукового висловлення або вигукових фраз в межах речення в перекладі відтворено іншими частинами мови — прислівниками (наприклад: **Oh, they're not.** → **Естественно!**; **Well, good luck.** → **Ну ладно, пока**); займенниками (наприклад: *"So, this is a lot different than Phoenix, huh?" he asked. "Very..."* → **Что, не очень похоже на Финикс? — спросил Эрик. — Да уж**); частками (наприклад: *"It doesn't rain much there, does it?" — "Three or four times a year". — "Wow, what must that be like?" he wondered.* → **Не представляю, как же без дождя?!**).

І навпаки, вигуки в перекладі відповідають лексемам іншого частини мовного статусу тексту оригіналу, наприклад: *"Sister Francisca*

says raindrops are angels' tears coming down to wash away our sins". — "Same thing you're doing... wondering why raindrops fall". — "I'm not wondering why they fall! I already know!" The priest gave her an astonished look. "You do?" → Да что ты говоришь!; "Perhaps miracle is the wrong word. I was simply trying to speak your language". — "My language?" Langdon was suddenly uncomfortable. → Возможно, я употребил не совсем подходящее слово. Просто старался говорить на понятном вам языке. — Ах вот как! — Лэнгдон вдруг почувствовал себя уязвленным.

В частині фрагментів-відповідників оригіналу вигукове висловлення або вигук як такий в перекладі взагалі не відтворено, наприклад: *Um, Government, with Jefferson, in building six.* → *Политология у мистера Джефферсона в шестом корпусе; Langdon looked up. He felt suddenly dumb. "Yes. Well... sort of".* → *Да... В некотором роде.*

Ймовірно, перекладач вважав вживання вигуків в мовленні персонажів не більш ніж рисою розмовного стилю, яка не несе додаткової інформації для сприйняття образів. При цьому слід зазначити, що використано принцип компенсування випущених вигуків як елементів тексту оригіналу. Так, в низці прикладів виявляємо наявність вигуківих елементів у таких фрагментах тексту перекладу, відповідники яких в оригіналі вигуків не мали (див. приклади, наведені вище: "*Да что ты говоришь!*"; "*Ах вот как!*") і, наприклад: "*So, this is a lot different than Phoenix, huh?*" he asked. "*Very...*" → *Что, не очень похоже на Феникс? — спросил Эрик. — Да уж.*

Такі трансформаційні перетворення фрагментів тексту при перекладі свідчать про перекладацьку стратегію переважного збереження змістових компонентів тексту, приділяючи особливу увагу саме лексичному складу фрагментів тексту. У такий спосіб зміст реплік з вигуківими елементами та висловленнями, в цілому, відтворено.

Зазначимо, однак, що така стратегія втілюється за рахунок значного нівелювання формальних, як правило, синтаксичних, параметрів тексту. Вище ми зазначали несуттєвість знаків пунктуації для визначення синтаксичних характеристик висловлень з вигуками або виключно вигуківих ВЧ/НП. Разом з тим певна суттєвість вживання відповідних пунктуаційних знаків виявляється при порівнянні текстів оригіналу і перекладу.

Так, лексема *Wow* в словниках визначається як вигук, який вимовляють, коли чимсь дуже вражені або здивовані та ілюструється при-

кладами зі знаком оклику, наприклад [5, с. 1779]. В тексті ж оригіналу в багатьох ситуаціях цей вигук, вжитий як частина речення або цілісне висловлення, вживається без знаку оклику і виражає певною мірою здивування, але не захоплення. Так, в ситуації, з якої взято наступні приклади, вигук вжито із крапкою або комою, тобто, немов би навмисно вимовлене без сподіваної інтонації радощів. *Wow, Dad, I love it! Thanks! — Well, honey, I kind of already bought it for you. As a homecoming gift. — Charlie peeked sideways at me with a hopeful expression. — Wow. Free.* Дійсно, дівчина, приїхавши в чуже для неї місто до батька, ще не відчуває себе вдома, своєю. Авторка неодноразово натякає на початкову відсутність взаємної довіри й розуміння між батьком та донькою. Тому в описуваній ситуації в оригіналі дівчина не виражає захоплення, навпаки, вона не дуже приємно вражена подарунком батька — авто, що не тільки не є фешенебельним, модним, а ще й є старим, випущеним задовго до її народження. Зрозумілим стає вживання очікуваного вигуку радості, але без такої, про що і свідчить відсутність знаків оклику.

Читаючи ж переклад відповідного фрагменту, подумки бачиш діаметрально протилежну картину — дівчина широко радіє подарунку. Пор.: “*Папа, машина отличная, спасибо!*” і далі “*Вот так! Бесплатно!*” Лінгвістично, на рівні тексту або його частини, начебто, все еквівалентно, але на когнітивному рівні в плані сприйняття й вибудови образів твору виникає невідповідність. Розвиток образів головної героїні та її батька дещо змінено — з відносин між батьком та дівчиною виключено період психологічного “притирання”, ці відносини спрощено, стандартизовано у відповідності до запрограмованого стереотипу.

Вважаємо важливим зазначити наступне. Відомо, що текст є лише посередником, засобом, інструментом, “склом», через яке ми бачимо реальність, що відкривається за текстом. Читаючи текст, “ми розуміємо не текст, а світ, який стоїть за текстом» [6; 7]. Фантазійний світ, описаний автором у творі, читачем відтворюється у його уяві з високою долею культурологічної та психологічної достовірності до авторського уявного світу. Психологічна точність характеристики героїв є важливою складовою сприйняття та коректності інтерпретації як образів персонажів, так і системи образів твору в цілому.

Читач перекладу в своїй уяві повинен достовірно відтворити фантазійний світ з його героями, що описані автором в оригіналі

твору. Тому культурологічний та психологічний аспекти, що сприяють створенню так званого когнітивного шлейфу сприйняття тексту, є дуже важливими умовами коректності інтерпретації читачем тексту перекладу і його змістової та функціональної адекватності оригіналу.

Забезпечення можливості для читача перекладу інтерпретувати текст перекладу близько до інтерпретації авторського тексту читачами оригіналу постає перед перекладачем як екстралінгвістичне завдання, здійснення якого потребує ретельного аналізу всіх складових самого оригіналу і ще більш ретельного добору і вживання експресивних засобів мови перекладу. Тому в процесі попереднього перекладацького аналізу тексту художнього твору і потім, при його перекладі, не може бути випущеним або недооціненим жодний компонент, жодна деталь, навіть і така, яка для суто лінгвістичного аналізу не є релевантною. І чим меншим є мовний знак (в даному розрізі — вигук, розділові знаки при ньому), тим більшої уваги перекладача він вимагає. Таким чином, можна зробити наступні висновки.

1. В мовленні вигуківі висловлення вживаються не виключно за для вираження емоцій мовця; вони виконують низку різних прагматико-комунікативних функцій, зокрема: позначають згоду/заперечення; вживаються як зов, звертання; як маркер паузи, вагання; як питання або спонування до дії, команди; як формула ввічливості.

2. В англійській та російській, практично, однаковими є способи вираження вагання (*Um, Oh, Well* → хм, е/о, ну), спонування до нерухомості і мовчання (*Sh* → шшш), а також сильних емоцій (закликання Господу). В цих випадках в арсеналі мови перекладу є зареєстровані прямі відповідники, які і вживаються при перекладі.

3. Варіативність інтерпретації більшості вигуківих висловлень є наслідком абстрактності лексичного значення вигуку, яка постає як ситуаційно зумовлена полісемантичність. Тому в перекладі широке варіювання вживання вигуків, зареєстрованих як лексичні одиниці мови перекладу, є допустимим і виправданим.

4. Вживання у вигуківих ВЧ/НП пунктуаційних знаків не є релевантним для суто синтаксичного аналізу тексту, але є важливим чинником розуміння образів твору і тому має бути взятим до уваги при попередньому перекладацькому аналізі тексту оригіналу та при його перекладі.

5. Перекладацька стратегія має враховувати в якості суттєвих компонентів не тільки лексичний склад та стилістику твору, а також і синтаксис та пунктуацію.

Перспективним вважаємо подальший аналіз та наукове обґрунтування вживання висловлень часткової або нульової предикації в мовах та в плані їх перекладацької відповідності.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Корсаков А. К. Теоретические основы современного английского языка. Ч. 1: Синтаксис : [монографія]. — Одесса : ВМВ, 2013. — 344 с. — (англійською мовою)
2. Образцова О. В. Неструктурнопредикатные высказывания как элемент современного англоязычного дискурса: вариативность интерпретации // Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах : материалы VII Междунар. науч. конф., Челябинск, 21–23 мая 2014 г. / отв. ред. Л. А. Нефедова. — Челябинск : Энциклопедия, 2014. — С. 325–329.
3. Образцова О. В. Висловлення з частковою або нульовою предикацією в системі сучасної англійської мови (на матеріалі художньої прози XXI століття) : монографія // О. В. Образцова, О. М. Образцова. — Одеса : Освіта України, 2015. — 262 с.
4. Большой англо-русский словарь (БАРС) : в 2 т. — 3-е изд., стереотип. — М. : Русский язык, 1979. — Т.1. — 822 с.; Т.2. — 863 с.
5. Longman Exams Dictionary : New [212, 000 words] / managing editor Stephen Bullon. CD-ROM. — Longman, 2010. — 1833 p.
6. Браун Д. Ангелы и демоны [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://knijku.ru/books/angely-i-demony>
7. Майер Ст. Сумерки [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.555books.net/?p=Sumerki>
8. Brown D. Angels & Demons / D. Brown [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://readr.ru/dan-brown-angels-demons.html>
9. Eugenides J. Middlesex / J. Eugenides [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://readr.ru/jeffrey-eugenidesmiddlesex.html>
10. Gaiman N. American Gods / N. Gaiman [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://readr.ru/neil-gaiman-american-gods.html>
11. Haddon M. The Curious Incident of the Dog in the Night-Time / M. Haddon [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://readr.ru/mark-haddon-the-curious-incident-of-the-dog-in-the-nighttime>
12. Hosseini Kh. The Kite Runner / Kh. Hosseini [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.fb2lib.net.ru/book/123834>
13. McCarthy C. The Road / C. McCarthy [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://readr.ru/cormac-mccarthy-theroad>
14. Meyer St. New Moon / St. Meyer [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://readr.ru/stephenie-meyer-new-moon>
15. Meyer St. Twilight / St. Meyer [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://readr.ru/stephenie-meyer-twilight>

УСНИЙ ТЕКСТ, ЙОГО РІЗНОВИДИ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ

Дослідження присвячено вивченню комунікативно-прагматичного аспекту усного мовлення. Пропонована система комунікативно-прагматичних категорій усної комунікації сприяє вирішенню теоретичних та прикладних аспектів вивчення усного тексту, перш за все встановленню істинних відношень між семантикою, прагматикою, просодикою, сегментною фонетикою та фонологією усної комунікації.

Ключові слова: *текстові категорії, усне мовлення, комунікативно-прагматичні категорії.*

Исследование посвящено изучению коммуникативно-прагматического аспекта устной речи. Предлагаемая система коммуникативно-прагматических категорий устной коммуникации способствует решению теоретических и прикладных аспектов изучения устного текста, прежде всего установлению истинных отношений между семантикой, прагматикой, просодикой, сегментной фонетикой и фонологией устной коммуникации.

Ключевые слова: *текстовые категории, устная речь, коммуникативно-прагматические категории.*

The study is devoted to communicative and pragmatic aspects of oral speech. The proposed system of communicative and pragmatic categories of oral communication contributes to the solution of oral text theoretical and applied aspects, first of all to identifying real correlations between semantics, pragmatics, prosody, segmental phonetics and phonology in oral communication.

Key words: *text categories, oral speech, communicative and pragmatic categories.*

Текстові категорії (за змістом, структурою, функціонуванням, прагматикою і комунікативною спрямованістю), будучи різними по суті, не складаються між собою, а накладаються одна на одну, по-

роджуючи єдине утворення, що якісно відрізняється від суми його складників. Усне мовлення надзвичайно різноманітне у всіх своїх виявах, це не просто замкнута в собі система мовленнєвих знаків, а система правил комунікативної поведінки людини в умовах певної культури і відповідного соціуму. Якщо розуміти мову як особливий спосіб поведінки мовця, то необхідно враховувати виключну здатність кожної конкретної мови пристосовуватися до нескінченного розмаїття ситуацій спілкування. Ще М. М. Бахтін писав у 30-х роках: “Мовленнєва воля мовця відбувається насамперед через вибір певного мовленнєвого жанру, який визначається специфікою сфери спілкування, предметно-змістовними (тематичними) думками, конкретною життєвою ситуацією. Такі жанри існують у всіх різноманітних сферах усного спілкування” [1, с. 256–257]. Описуючи класифікацію жанрів саме усного мовлення, доцільно розрізнявати дві його **форми** — *діалог* і *монолог*. Характеристики діалога (фонетичні, синтаксичні, лексичні) повинні надаватися з урахуванням відмінних соціальних ролей мовців: розмова одного й того самого інформанта з керівником і підлеглим, з дитиною і дорослою людиною, зі знайомою і незнайомою людиною тощо.

Різнманітність монологічного мовлення пропонується аналізувати за наступною схемою [3, с.14]:

Таблиця 1

Різновиди монологічного мовлення

Читання	Підготовлене мовлення	Непідготовлене мовлення
Непідготовлене	Переказ тексту	Задана тема
Підготовлене	Опис зорового ряду	Незнайома тема
Напам'ять	Лекція (доповідь)	

Усі види монологічного мовлення можуть бути схарактеризованими з боку їхньої лінгвістичної вмотивованості й ступеня спонтанності.

Звертаючись до подальшої класифікації жанрів або типів усного мовлення, необхідно завжди вводити в аналіз особливостей його реалізації низку комунікативно-прагматичних категорій, які містять типові характеристики мовленнєвої комунікації, в результаті чого будь-яка ситуація спілкування відповідатиме певній комунікативно-прагматичній категорії і, відповідно, її можна буде віднести до одно-

го з представлених розмовних типів [19, с. 28–32]. **Категорія** визначається як “надзвичайно широке поняття, у якому відбито найбільш широкі й суттєві властивості, ознаки, зв’язки і відносини предметів та явищ об’єктивного світу” [10, с. 280].

За результатами досліджень усного мовлення багатьох науковців [3–6; 8; 12; 15; 18; 21], пропонується розділити **комунікативно-прагматичні категорії** на такі дві великі групи, що а) характеризують мовця і б) характеризують сам усний текст. Вихідною точкою аналізу першої групи може бути:

1. Комунікативна інтенція мовця, яка, за І. П. Сусовим, має широке і вузьке трактування. Широка інтенція стосується домовленнєвої фази комунікації, на якій визначаються складники і комбінація мовних одиниць, що відповідають ситуації спілкування, функціональний стиль, а також набір відповідних мовленнєвих засобів. “Вузьке” розуміння інтенції зводиться до поняття ілокутивного акта, що являє собою процес розкриття мовцем наміченої мети, який відбувається водночас із процесом говоріння (локутивний акт) [13, с. 101].

Функції мовленнєвих дій під час спілкування, пов’язані з інтенцією (наміром) мовця, можуть бути директивними, наративними і дискурсивними (у побутовій та науковій сферах, у художньому мовленні, в публіцистичному та політичному мовленні).

До **директивних** типів мовленнєвих актів можна віднести такі, в яких проявляється указуючий і інструктуючий характер мовленнєвих дій. У цьому випадку мовленнєві дії спонукають учасників комунікації до виконання інших дій, наприклад, священиком у церкві та парафіянами, спілкування доктора з пацієнтом: *Приймайте пігулки тричі на день*. Цікаві результати отримали К. Уест та С. Фенстермакер, які досліджували саме спілкування лікарів із пацієнтами і виявили, що чоловіки-лікарі використовують сильні директиви та імперативи, відбиваючи їхню волю і безкомпромісність. Лікарки-жінки не так категоричні, вони висловлюють пропозиції, закликаючи пацієнтів до співробітництва, чим зацікавлюють хворого і викликають у нього позитивні емоції [25].

Дискурсивні типи усного мовлення налаштовані на обговорення питань, що мають певну проблемну значущість для учасників комунікації. Так, до цієї категорії можуть бути віднесені обговорення

проблем як політичного життя між двома друзями, так і двох вболівальників з футболу про хід футбольного чемпіонату.

Художнє мовлення містить в собі множинність тематичних циклів, представленість і монологічної, і діалогічної форм мовлення, як правило, воно більшою мірою підготовлене, йому передують первинні письмові тексти.

Наукову сферу мовлення складає однорідність тематичного фактора. Воно розраховане на велику групу слухачів, виконує інформативну функцію, в основному має монологічний характер.

Публіцистичне та загально-політичне мовлення включають в себе множинність тематичних циклів, виконують чотири функції — інформативну, впливову, естетичну і функцію повідомлення. Воно є певною мірою монологічним, розрахованим на велику аудиторію слухачів [14, с. 249–250].

За теорією Дж. Серля [12], функції мовлення виконують **констативи**, в яких повідомляється про певні факти життя: *Лекція з теорфонетики відбудеться у в'ятницю; комісиви*, в яких мовець бере на себе обіцянку щось виконати (договір, клятва, обіцянка, парі тощо): *Я візьму участь у конференції; експресиви*, призначені для виразу психічного ставлення мовців до предметів або ситуації спілкування, за допомогою експресивів мовець висловлює подяку, вітання до свята, співчуття, вибачення тощо: *Вибачте мені, будь ласка, за втручання у розмову; декларативи*, що слугують мовцю з відповідним соціальним рівнем оголосити про зміну статусу певної особистості (оголошення про нове призначення, шлюб, присвоєння нагороди, імені, початку або закінчення якоїсь церемонії тощо): *Я оголошую перерву*. Серед директивів можна виділити ще **інтеррогатииви**, пов'язані з запитом про інформацію: *До якої сім'ї відносяться англійська, німецька, іспанська та французька мови?*

Усне мовлення може бути прямим і непрямим. Так, інтеррогатииви можуть узяти на себе функцію прохання в певних комунікативних ситуаціях (один із видів директив): *Чи не можна перенести засідання вченої ради на пізніший термін?*

Неважко помітити, що три ілокутивних класа Дж. Серля повторюють функції мовного знака в моделі К. Бюлера: репрезентативи = функція представлення, експресиви = функція вираження, директиви = апелятивна функція [4].

2. Категорія ступеня підготовленості партнерів до усного спілкування містить в собі такі характеристики, як підготовлені зазвичай, підготовлені спеціально і зовсім не підготовлені комунікативні акти. Вони класифікуються наступним чином:

- підготовлене усне мовлення (читання, переказ, опис зорового ряду, лекція (доповідь);
- спонтанне мовлення:
 - природне спонтанне мовлення;
 - природне аранжоване спонтанне мовлення;
- фіктивне усне мовлення:
 - фіктивне розмовне мовлення;
 - фікціональне розмовне мовлення;
- інсценоване усне мовлення.

Оснoву підготовленoгo уснoгo мoвлeння склaдaє письмoвий текст, з яким зaдaлeгiд знaйoмиться мoвeць, дoпoвiдaч, лектoр aбo oрaтoр. **Тeмa** aбo пeрeлiк тeм спiлкyвaння визнaчaютьсa спeцiальнo. Мiж iншим, тeмa мoжe бyти нeвiдoмoю, нe зaзнaчeнoю пoпeрeднo.

Спoнтaннe пpиpoднe мoвлeння вiдбyвaєтьсa бeз пoпeрeднoї пiдгoтoвки, пpотe iнoдi мaють мiсцe тaкi мoвлeннeвi спoнтaннi aкти, якi пoтpeбyють тpивaлoї пiдгoтoвки, тoбтo **aрaнжoвaнi**.

Фiктивнe спoнтaннe мoвлeння мiстить в сoбi пpoцeс, oрiєнтoвaний нa пeвнy мeтy, нaпpиклaд, пpoцeс зaxиcтy y cyдi. **Фiкцioнaльнe** мoвлeння — цe лiтepaтypнo oфoрмлeнe мoвлeння пepсoнaжiв. **Инсцeнoвaнe** мoвлeння, нaвпaки, вiдбивaє дiйснiсть iншoгo пopядкy, нaпpиклaд, тeaтpальнi вистaви, тeлeфiльми, щo пeрeдбaчae iснyвaння дpaмaтичних дiaлoгiв пiд чaс тeaтpальнoї вистaви. Цi дiaлoги, з oднoгo бoкy, фiкцioнaльнi, a з iншoгo, iнсцeнoвaнi [20].

Усi типи уснoгo мoвлeння бaжaнo нeoдмiннo xapaктepизyвaти з yрaхyвaнням iхньoї лiнгвiстичнoї вмoтивoвaнoстi й спoнтaннoстi, a пo-дpyгe, з пoзицiй нaйбiльш цiкaвих aспeктiв iхньoгo oписy.

Пiд **вмoтивoвaнiстю** рoзyмiєтьсa зaлeжнiсть ycix лiнгвiстичних oзнaк втoриннoгo пoрoджyвaнoгo тeкcтy вiд xapaктepистик пepвиннoгo тeкcтy, який склaдaє oснoвy втoриннoгo тeкcтy. Спoнтaннiсть пoв'язaнa зi стyпeнeм нeзaлeжнoстi мoвця вiд змiстy пepвиннoгo тeкcтy. Нeмaє сyмнiвy в тoмy, щo з пoслaблeнням вмoтивoвaнoстi уснoгo мoнoлoгy зрoстae стyпiнь спoнтaннoстi мoвлeння i в ycix випaдкax

комбінація цих двох характеристик впливає на лінгвістичні ознаки породжуваного тексту [2].

Максимально вмотивованими (100 %) і мінімально спонтанним є усі три різновиди читання — непідготовлене (без попереднього знайомства зі змістом), підготовлене (з попереднім читанням) і читання напам'ять (максимальна попередня підготовка). Серед різновидів підготовленого мовлення самим високим ступенем вмотивованості, майже нульовим ступенем спонтанності, відрізняється переказ тексту: його майже повністю (з точки зору теми, лексики і синтаксису) задано первинним текстом, що читався.

Цікавою вважається залежність лінгвістичних характеристик переказу від ступеня складності первинного тексту. Напевно, найбільш легким для переказу буде сюжетний текст, найбільш важким, потребуючим високого рівня володіння мовленням, вважається несюжетний, описово-поміркований текст, що певною мірою залежить від рівня мовленнєвої культури мовця. Опису зорового ряду (картинки, фільми, зовнішності або портрета людини, пейзажу тощо) притаманний середній ступінь мотивованості (більш низький у порівнянні з переказом): тема і лексика визначаються зоровим рядом, синтаксис повністю вільний [3, с. 15–16].

Підготовлене мовлення (лекція або доповідь, виступ під час захисту наукових творів) важко оцінити однозначно. Ці тексти мотивуються темою і всім арсеналом знань мовця. Крім того, публічному виступу передують детальний письмовий текст. Спонтанність при цьому цілком залежить від ступеня мотивованості і також варіює у широкому діапазоні.

Нарешті, останній тип монологу — розповідь, яка є мінімально мотивованою і максимально спонтанною (непідготовлене мовлення). Тексти такого типу визначаються лише тематично — питанням, яке формулює експериментатор.

3. Наступну комунікативно-прагматичну категорію складає ступінь *офіційності комунікативної ситуації*, тобто визначення характеру спілкування: чи це приватна, неофіційна або, навпаки, офіційна бесіда. Обставини спілкування бувають формальними і неформальними. Вони вимірюються ознаками стосунків — між друзями, членами однієї родини комунікація будується зовсім не так, як між чужими людьми, особливо якщо співрозмовники суттєво різні за віком або

за соціальним статусом. Спілкування може бути також публічним і особистим, релігійним і мирським, поважним і зневажливим, висококультурним і малокультурним тощо [17, с. 35].

4. Існує безліч соціолінгвістичних моделей варіювання мовлення через багатомірність соціальної диференціації мови, але первинними вважаються услід за О. Д. Швейцером протиставлення двох площин **соціально обумовленої варіативності** мови — **стратифікаційної та ситуативної** [17, с. 15–20]. Стратифікаційна варіативність усного мовлення відбиває соціально-класову структуру суспільства. Одиницю *стратифікаційного виміру* мови складають мовні колективи. Соціальний статус мовця належить до понятійного ряду, пов'язаного зі стратифікаційною варіативністю мови і разом з тим визначає ситуативний вимір мови через рольові відносини. Одиницю *ситуативного виміру* утворюють ролі, зумовлені **взаєминами партнерів комунікації**, які можуть бути симетричними й асиметричними. Симетричні форми спілкування базуються на соціальній рівності співрозмовників, асиметричні відносини викликані антропологічними, соціально-культурними та професійними чинниками. Антропологічні параметри пов'язані з гендерним фактором, різницею у віці, опозицією “дитина — доросла людина” тощо. Вважаються доказаними відмінності у мовленнєвому спілкуванні жінок і чоловіків. Встановлено, що жінки більшою мірою ставлять запитання, підтримуючи діалог, виявляють солідарність і погоджуються зі співрозмовником, часто стимулюючи бесіду мінімальними відповідями типу вигуків або займенників, якщо ж їх перебивають або не підтримують під час спілкування, вони приймають стратегію “мовчазного протесту”. Чоловіки часто перебивають співрозмовника, схильні не погоджуватися з думкою свого партнера, ігнорують коментарі інших учасників бесіди або реагують на них без ентузіазму, більш жорстко контролюють тему розмови, прямо висловлюють думки. Дебора Таннен встановила, що чоловіки і жінки говорять з різним ступенем прямоти про різні речі, але в позах, які вони приймають під час спілкування, жестах і словах чоловіки менше схильні до прямоти, ніж жінки. Якщо дівчата і жінки усіх віків сидять близько одна до одної і дивляться просто у вічі співрозмовнику, то хлопчики й чоловіки сидять під певним кутом до свого візаві і в основному ніколи не дивляться у вічі один одному, що символізує приязність, а не відхід від зближення. Дослідниця за-

значає також, що серед чоловіків прийнято не реагувати на розповідь про якусь проблему подібними зі свого життя історіями, а давати конкретну пораду [24].

Ф. Джонсон і Е. Еріз виявили під час опитування, що жінки вважають розмови з іншими жінками дуже важливими для їхнього особистого життя, у той час як чоловіки оцінюють спілкування з іншими чоловіками для себе незначущим [22].

Асиметрія в діалогах дорослих і дітей (батьків та дітей) виражається у декількох типах мовленнєвих стратегій: 1) спрощене мовлення, спроба полегшити розуміння, 2) підтримка мовлення дитини, 3) виправлення мовленнєвих помилок дитини [19, с. 72]. При цьому батьки схильні до видачі розпоряджень дітям частіше, ніж матері, і більш часто синам, ніж дочкам.

Асиметрію, зумовлену соціально-культурними чинниками, становить різниця у соціальному і адміністративному статусі мовців. “Навіть мовлення одного й того самого мовця або мовлення однієї групи людей з однією історією мови може бути розкладеним на декілька діалектів: у мові індивіда можуть бути суттєві лінгвістичні розбіжності в різних соціальних ситуаціях, наприклад, при звертанні до рівного собі або до керівництва” [3, с. 56–57; 16, с. 217]. Основу асиметричності відносин між комунікантами, зумовлену професійними чинниками, складає відмінність у рівні освіти, що викликає різницю в їхній інформованості про певну галузь знань, при цьому особливості вимови, інтонації, тембру і постановки голосу свідчать про певний статус мовця, але не контролюються ним. У роботі В. Штайніга [23] представлено різноманітні сигнали соціального статусу мовця в усному мовленні: різноманітність словникового запасу, використання жаргону, вміння конструювати граматично правильні речення, точність визначень, швидкість мовлення, правильна акцентуація і паузація, виразність інтонації, уміння підтримувати і регулювати дистанцію під час спілкування тощо. І, нарешті, саме структура мовленнєвого акту може викликати асиметрію мовленнєвої поведінки мовців, як це відбувається під час інтерв'ю або опитування, коли мовці вимушені дотримуватися певних правил спілкування.

5. Головною рисою *категорії кількості учасників комунікації* є відмежування комунікативних актів, у яких беруть участь двоє мовців або велика група комунікантів. Таке розмежування важливе тому, що

під час розмови двох учасників адресат являє собою водночас і слухача. Натомість, під час групового спілкування усі учасники комунікації (крім мовця) можуть іноді виступати в ролі адресата, а в інші моменти окремо можна визначити і мовця, і слухача (слухачів), і адресата. Це відбувається у тих випадках, коли між двома мовцями розгортається полеміка, а інші слухають зацікавлено їхні доводи. Крім того, колективна бесіда може відбуватися і в малих, і у великих групах. Значущою виявляється також фонація мовця — шепіт обмежує, а гучність голосу розширює кількість співрозмовників.

До другої групи можна віднести:

6. Просторово-часові умови спілкування: ближня комунікація — це збіг часу та близькість у просторі (обличчям до обличчя) і дальня комунікація (збіг у часі і віддаленість у просторі), наприклад, телефонні розмови, теле- та радіопередачі, інтернет-повідомлення.

К. Брінкер [19] виділяє наступні основні функції усного тексту:

- 1) інформативну;
- 2) апелятивну;
- 3) функцію прийняття на себе обов'язків;
- 4) декларативну;
- 5) контактну.

Цікаво, що автор, зберігаючи принциповий підхід Дж. Серля, відмовляється від назв “репрезентативи” й “експресиви”, надаючи перевагу більш однорідним назвам (інформативна та контактна функції відповідно). На думку вченого, це зроблено для підсилення особливості комунікативного контакту між адресантом усного тексту і реципієнтом [19, с. 104].

О. О. Земська виділяє у публічному спілкуванні ще два підвиди мовлення: масову комунікацію (радіо, телебачення) і колективну комунікацію (лекція, доповідь, виступ на зборах). Вагому різницю у цих видах мовлення складає те, що під час масової комунікації (на відміну від колективної) відсутній зворотній зв'язок між мовцем та слухачем, а колективна промова натомість дає можливість мовцю дізнатися (почути, побачити, відчувати) про реакцію слухачів і відреагувати на неї [8, с. 9–13].

Дослідження особливостей реалізації усного мовлення з урахуванням розглянутих комунікативно-прагматичних категорій дозволить всебічно систематизувати безліч усних текстів, а також сприятиме

розробці цілої низки правил усної комунікації — це ті основні завдання, рішення яких уможливить більш успішне опрацювання теоретичних та прикладних аспектів вивчення усного тексту, крім того допоможе встановити істинні відношення між семантикою, прагматикою, просодикою, сегментною фонетикою та фонологією усної комунікації.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров // Эстетика словесного творчества. — М., 1979. — С. 237–280.
2. Богданова Н. В., Панерина И. С. Влияние мотивированности и спонтанности на синтаксические признаки разных видов неподготовленной монологической речи // Герценовские чтения, посвященные 200-летию Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. — СПб., 1997. — С. 74–76.
3. Богданова Н. В. Живые фонетические процессы русской речи. — СПб., 2001.
4. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / пер. с нем. — М., 1993.
5. Вандриес Ж. Язык. — М., 1937.
6. Головин Б. Н. Вопросы социальной дифференциации языка // Вопросы социальной лингвистики : сб. ст. — Л., 1969.
7. Гейльман Н. И., Стериополо Е. И. Коммуникативная ситуация и вариативность фонетических характеристик // Экспериментально-фонетический анализ речи: проблемы и методы : межвуз. сб. — Л., 1989. — Вып. 2. — С. 76–87.
8. Земская Е. А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. — Изд. 2-е. — М., 1987.
9. Ильичева О. В. Синтаксические признаки спонтанной речи в соотношении с социальными характеристиками говорящего // Материалы XXVII межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов. — Секция грамматики (руско-славянский цикл). 16–22 марта 1988: тез. докл. — СПб., 1988. — Вып. 2.
10. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. — М.: Наука, 1975.
11. Мартынюк А. П. О реализации принципа вежливости в речи мужчин и женщин // Вестник Харьков. ун-та. — Харьков, 1989. — Вып. 339: Человек и речевая деятельность. — С. 89–92.
12. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1986. — Вып. 17: Теория речевых актов.
13. Сусов И. П. О двух путях исследования содержания текста // Значение и смысл речевых образований. — Калинин, 1979. — С. 90–103.
14. Филиппов К. А. Особенности интонационного членения высказывания говорящими разных возрастных групп (на материале немецкого языка) // Экспериментально-фонетический анализ речи: проблемы и методы : межвуз. сб. — СПб., 1997. — Вып. 3. — С. 76–87.
15. Филиппов К. А. Лингвистика текста. — СПб., 2003.
16. Хэррис З. С. Метод в структурной лингвистике // Звегинцев В. А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. Ч. 2. — М., 1965. — С. 209–227.

17. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США. — М. : Наука, 1983.
18. Brown P., Fraser C. Speech as a Marker of Situation // *Social Markers in Speech*. K. R. Scherer, H. Giles (eds.). — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1979.
19. Brinker K. *Textlinguistik: Studienbibliographie*. — Heidelberg, 1993.
20. Ervin-Tripp S. M., Stage A. Parent-Child Discourse // *Handbook of Discourse Analysis*. T. A. van Dijk (ed.). — London: Academic Press, 1985. — Vol. 3. — P. 67–77.
21. Henne H., Rehbock H. *Einführung in die Gesprächsanalyse*. 2. Aufl. — Berlin; New York, 1982.
22. Johnson F. L., Aries E. I. The talk of women friends // *Women's Studies International Forum*. — 1983. — 6 (4). — P. 353–361.
23. Steinig W. *Soziolekt und soziale Rolle*. — Düsseldorf: Schwann, 1976.
24. Tannen D. Gender Differences in Conversational Coherence: Creating Involvement in Best Friend's Talk // *Discourse Processes*. — 1990. — 13:1.
25. West C., Fenstermaker S. Doing Difference // *Gender & Society*. — 1995. — 9. — P. 8–37.

ДІАХРОНІЧНА МОВНА КОНСТАНТА ЯК ДОМІНАНТА МІГРАЦІЙ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ ПЛЕМЕН

У статті розглянуто реалізації іє. кореня *âr- зі значеннями ‘арії’, ‘землероби’, які показали на противагу багатьом іншим мовам, що у слов’янських має місце розвиток зазначеного кореня у вигляді псл. *ôr- (у д. укр. ir-). Ця типологічна риса слов’янських мов розглядається нами як “діахронічна константа” й домінанта міграції слов’янського етносу у давні часи його існування, зокрема в Північне Помор’є, Італію, Іран, Індію.

Ключові слова: індоєвропейська прामова, корінь *âr-, слов’янські мови, діахронічна константа, міграції племен.

В статье рассмотрены реализации ие. корня *âr- со значениями ‘арии’, ‘землеробы’, которые показали в противоположность другим языкам, что у славянских имеет место развитие корня в направлении псл. *ôr- (в д. укр. ir-). Эта типологическая черта славянских языков рассматривается нами как “диахроническая константа” и как доминанта миграции славянского этноса в древнее время его существования, в частности в Северное Поморье, Италию, Иран и Индию.

Ключевые слова: индоевропейский праязык, корень *âr-, славянские языки, диахроническая константа, миграции племен.

The article describes the realizations of the Indo-European root *âr- with the meaning ‘aryan’, ‘farmer’ which has proved that in Slavic languages the development of this root as PSl. *ôr- (in old ukr. ir-) takes place as opposed to other languages. This typological characteristic of Slavic languages has been analyzed as “diachronic constant” and dominant of Slavic ethnos migration in ancient times, particularly, to Northern Pomor’e, Italy, Iran, India.

Key words: Indo-European parent language, root *âr-, Slavic languages, diachronic constant, tribes migration.

Постановка питання. Дослідження словарного матеріалу різних індоєвропейських (іє.) мов показують, що в них зустрічаються особливості таких звукових змін, які супроводжують тривалий час якусь мову чи їх групу, являючись тим самим типологічною ознакою цих мов. Так, наприклад, досить показовою у цьому сенсі є давня особливість української та деяких інших мов, зокрема полабської, лужицьких, словінської, для яких у славистиці передбачається перехід давніх псл. $*\delta/*\acute{e} > i$ через дифтонг [1, с. 160–170]. У цьому випадку домінанта голосної /i/ при зазначених умовах свідчить про перебування предків полабів, сербів та українців на спільному терені, а це, в свою чергу, засвідчує їхній єдиний мовний союз. Подібним чином розглядається поширення в окремих гілках іє. та інших мов лабіовелярного приголосного /k^w/, який набув поширення в африканських, полінезійських та інших мовах, що дозволяє передбачити зародження іє. протомови на Африканському континенті та міграції сусідніх племен в регіони Азії, Полінезії та Америки [2]. Такі та подібні звукові ознаки в діахронії мов називаємо “діахронічною константою” за аналогією до такої ж граматичної ознаки у сфері історичної типології мов [3]. Очевидно, що шляхи поширення діахронічної константи в споріднених мовах засвідчать міграцію відповідних спільнот, і ця типова ознака буде виступати їхньою домінантою. Остання дозволить розглядати спірні питання щодо генези мов, походження відповідних племен та їхнього поширення у тому чи іншому ареалі.

Об’єктом дослідження виступають формальні ознаки (діахронічні константи) лексичних одиниць (слів) в історичному аспекті їх розвитку в окремих індоєвропейських мовах. **Предмет** спостереження утворюють фонетичні ознаки (константи) в словоформах, що з плином часу предстали в мовах.

Мету дослідження становить порівняльно-історичний аналіз діахронічних констант, що визначають міграцію та місце помешкання тих чи інших іє. племен.

Хід дослідження. Першочерговим у зазначеному дослідженні виступає виявлення діахронічної ознаки (константи) слов’янських мов, яка згодом спостерігається і виступає як домінанта міграції цих племен. Під зазначеним кутом зору нами розглядається діахронічна константа, яка була виявлена в ході дослідження лексичного матеріалу на пам’ятці “Велесова книга” (ВК), автентичність якої,

на нашу думку, переконливо показана в праці одного із авторів цієї статті [4].

Дослідженню передують аналіз найуживанішої лексики — власного імені першокнязя слов'ян *Ура*, яке широко представлено в названій давньослов'янській (давньоукраїнській) пам'ятці (тут і далі взято текст ВК і його переклад із книги Сергія Піддубного [5, с. 18–114]). При аналізі були розглянуті варіанти наймення *Op*, які стоять у функції суб'єкта, граматично в **називному** відм. однини. Таких форм виявилось 9, зокрема: ОРІЕ, ОРІЕ (дош. 4-Г), ОРІЕ (д. 10), ОРЕА, ОРЕ, ОРЕ (д. 24-В), ОРЕО (д. 26), ОРЕІ, ОЕРЕІ (д. 35-А).

Як свідчать тексти ВК, різні часові нашарування привели до вживання численних варіантів написання імені *Op*, зокрема в анлаутній позиції. Один із варіантів представлений у вигляді ОЕРЕІ (д. 35-А), в якому в анлауті наявна сполука /oe-/. У цілому зазначена форма вжита в контексті “*прийшов до них отець Орей*”. Порівняно до губного задньоязикового /o-/, що є типовим для імені *Op*, варіант /oe-/ являє собою делабіалізований /o/ і належить до звуків переднього ряду. Подібна зміна якості голосного — перехід із заднього ряду в передній — засвідчується, наприклад, у давньоукраїнських діалектах: бойк. *яблико* (укр. *яблуко*), лемк. *біво* (укр. *було*) [6, с. 91, 104]. Особливо чітко це явище проявляється у слов'янських мовах після йотованого /j/, коли, як зазначає А. Мейє, “всяка проста голосна заднього ряду змінилась у відповідну голосну переднього ряду”, наприклад, o > e, y > i та ін. [7, с. 95].

Як зазначає А. Мейє, в доісторичну епоху слов'янські мови не розрізняли тембр голосних /a/ та /o/, все ж у словах іє. походження давне *в передавалось через псл.*а, як, наприклад, суфікс імен-діячів на -arjъ походить із гот. — *âreis*, лат. — *ârius* [7, с. 44] (пор.: укр. *плугатар, вівчар, столяр*). У той же час псл. */o/ відповідає */a/ в інших мовах (пор.: *осльъ* та гот. *asilus, monorъ* та іран. *tapara*) [7, с. 44]. Таким чином, іє. корінь *âr- закономірно перейшов у праслов'янську спершу в *ar-, а потім в or-, тобто фонетично ім'я *Op* відповідає за своїм походженням вихідному іє. *âr — зі значенням ‘арій’ [8, с. 27–28]. Очевидно, що первинною в імені *Op* є семантика ‘арій’, або вірніше ‘арій-слов'янин’, що започаткував рід слов'янський, як свідчать дощечки ВК.

Подібні зміни як перехід задньої голосної в голосну переднього ряду мають місце і в неслов'янських мовах, зокрема в німецькій і її

давніх діалектах, коли розвиток звуку /o/ привів до зародження нової фонемі у сучасній німецькій мові: $\delta > \alpha > \ddot{o}$ (двн. *scōni* > свн. *schoene* > нім. *schön* 'гарний') [9, с. 131].

Таким чином, по відношенню до розвитку голосних заднього ряду в різні періоди існування слов'янських мов висновуємо наступні дериwати звукових змін: іє.**ā* > псл.**a* > **ō* > слав. /oi/ > д. укр. /i/.

На шляху до витворення у зазначених змінах голосного /i/ в діалектах української мови зустрічаємо дифтонги чи дифтонгоїдні сполуки типу /yi/, /oi/, /i/, /ei/. Така різноманітність має місце також у текстах ВК. Тут лише зазначимо, що наявність у ВК у споріднених словах написання *ѣ-іе-е-і*, як писав Б. Яценко, "можна пояснити лише тим, що вони виникли в різні періоди побутування і копіювання пам'ятки і не можуть бути віднесені тільки до IX ст." [10, с. 108].

Подібний до розглянутого вище варіант написання, відмітний від наймення *Op*, засвідчено також у вигляді ОІРЯН (д. 5-а). Фонетично початкове /oi-/ не відрізняється від вищерозглянутого делабіалізованого і відноситься до голосних переднього ряду. Зазначену форму вжито в контексті зі значенням "Щек — од оріян був він", де ОІРЯН представляє собою антропонімне утворення (а не ім'я *OP*) і позначає плем'я *оріяни*. Оскільки князь Шек згідно з текстами ВК був сином отця *Ора* (як і Кий та Хорів), то етнонім *оріяни* також пов'язаний з іменем *Op*. Можна допустити, що ім'я *Op* і також *оріяни* прямо відображають етнонім *арії*. Це припущення знаходить підтвердження нижче при аналізі інших варіантів написання імені *Op*.

Виходячи з попереднього, зазначимо, що хоча в текстах ВК широко подано розуміння того, що праотець *Op* породив синів, які започаткували слов'янські племена і серед них *русів*, все ж наймення *Op* фонетично ближче до етноніма ОІРЯН (д. 5-а), ніж до *русів*. Останнє у такому вигляді появилoся значно пізніше вжитку імені *Op*, хоча ці оніми є спорідненими. У тексті (д. 8) зустрічаємо вираз: ОСЬПОМЫНЬМО О ТЪ ЯКООБ ОЦЕ ОРЕИ ЕДИН РОД СЛАВЕНЕ, який перекладається: "Згадаймо про те, як при отці *Орію* єдиний рід слов'янський був". Тобто, при *Орії* слов'яни були єдиним цілим. Таке тлумачення відповідає істинному положенню речей і свідчить, що не тільки *Op*, а і його сини — *Кий*, *Шек* і *Хорів* представляють аріїв-слов'ян.

Повернімося до фонетичного аналізу варіантів імені *Op*. Окрім зазначених вище відхилень від початкового /o-/, в анлауті зустрічаємо

також такі форми написання цього імені: И РЪКША ИРЪИ (д. 38-А), де на початку лексеми *Ор* реалізується голосний переднього ряду /i/, в тексті перекладено “*і сказав Ірій*”. Інша форма ИРЪИ також має початковий /i/ в контексті “*і сказали Іру-отцю*”, те ж саме маємо в записі: СЫНИ ИРЪОВА (д. 38-А), що значить “[з] трьома синами Оровими”.

Отже, розглянуте вище явище делабілізації у вигляді /ô > oi > i/ за-ключає в собі два етапи фонетичної зміни: перший із них свідчить про утворення дифтонгу і тим самим про зміщення голосного у напрямку переднього ряду (характерного, наприклад, східнослов'янським мовам), а другий констатує утворення голосного /i/ — типового показника української мови. Зазначений фонетичний процес повністю чи частково відображений у різних словоформах тексту ВК, а не тільки наймення *Ор*. Так, у текстах (д. 1) зустрічаємо написання СТАРОІ ЧАСОІ (*старі часи*), МОІ (*ми*), ЕСЬМОІ (*єсь ми*), СТОІДІХОМСЯ (*стидаємося*), ТОІЯ (*той*), НОІ (*нас*), ПРАЩУРОІ (*пращурів*), ВОІРЕЩАІ (*дорікають*), ДОСТОІТІ (*достойні*), БОІТІ (*бути*) тощо.

Аналіз у цілому показав, що є потреба говорити про корінь *Ор*- з початковим /a-/, який тяжіє до імені *арій*, а коренева форма з /o-/ позначає старотця *Ора* — першопредка слов'ян. Подальша зміна початкового голосного /a-/ в напрямку /o- > /i-/ відноситься до того ж імені, але у мовленні окремих племен, серед них і давньоукраїнського, витворилося /i/. В тексті чітко розрізняються оніми з коренями *ар-*, *ор-* та *ір-*, із яких перший відноситься до етносу *аріїв*, а інші — до *слов'ян*, що вийшли із *арійської* спільноти.

Таким чином, розглянутий нами корінь імені *Ор* розвивався у напрямку: іє. *âr- > псл. [*ar-] > *ôr- > слов. ôr- > oir- > д.укр. ir- (наприклад: АРСТІЙ — АРІУВ — ОРЕА — ОІРЯН — ИРЪИ). У славистиці зазначається, що псл. *ô- змінилося в /i/ через стадію дифтонгу, як це має місце і в текстах ВК. Більше того, зазначені корені відображають хронологічно різні періоди і мають у собі деривацію смислу: 'арій' > 'арій-слов'янин' > 'слов'янин' > 'давньоукраїнець'. Як за формою, так і за змістом автор ВК досить вірно передав їх ужиток у слов'янських мовах. Отже, всесторонній аналіз фонетичної сторони імені *Ор* показав наступні його діяхронічні зміни, які можна подати в такому хронологічному порядку: іє. *AP- > слов. OP- > OIP- > IP-. Очевидно, найбільш ранньою є форма праотця слов'ян *Ор* зі

значенням ‘арій-слов’янин’. Про давність цього імені свідчать також композити з відповідним коренем у найменнях слов’янських князів: СВЕНТОРЕ (д. 4-Б), БІЛОЯРЬ (д. 4-В).

У цілому наймення *Op* пройшло розвиток: *Op* > *Opей* > *Opій*, серед яких останні є похідними від первісно однокореневої форми *Op*. Реальність останньої, на нашу думку, підтверджується у Г. Л. де Боплана, який, описуючи Крим, край Татарії, згадує місто без мурів на перешийку Перекопі, яке татари називають *Op* [Op] [11, с. 207]. Арабо-перські пам’ятки також свідчать у дельті Дону серед русів племена під подібними назвами: *Orthani (Arthani)*, *Arni*, *Orni*, *Arna*, *Orna* та міста *Artha*, *Orna* [12, с. 141, 162]. Все вищезазначене свідчить про те, що слов’янське *op-* походить із іє. кореня **âr(ə)-*, що семантично відноситься також до сфери землеробства, зокрема ‘орати’, ‘землероб’, ‘плуг’ та ін. (див.: [13, с. 169–170]: вірм. *araur* ‘плуг’, гр. *ἀρόω* ‘орю’, лат. *arō* ‘орати’, с. ірл. *ar* ‘зорана земля’, кіпр. *ar* ‘тс.’, брет. *arar* ‘плуг’, гот. *arjan* ‘орати’, дсканд. *erðr*, лит. *árti*, лтс. *ara* ‘зорана земля’, дпрус. *artoys* ‘землероб’, тох. АВ *āre* ‘плуг’). Як бачимо, в жодному випадку в зазначених мовах не реалізується корінь **og-*, зате в слов’янських мовах у споріднених давніх формах зустрічаємо лише кореневе *op-*, наприклад: укр. *opami*, р. *opamь*, др. *opami*, п. *orać*, ч. *orati*, слц. *orat’*, вл. *worać*, нл. *woraś*, болг. *opá*, м. *opa*, схв. *òpami*, стсл. *opami*, псл. **orati* (із іє. **ar-* ‘орати’) [14, с. 207–208].

Таким чином, виходячи із вищерозглянутого аналізу і порівняння в мовах варіантів реалізації іє. **âr-* зі значеннями ‘арій’, ‘землероби’, можемо констатувати, що похідний корінь у вигляді **or-* з тими ж значеннями реалізується лише в слов’янських мовах, тобто зазначена фонетична ознака виступає в цих мовах у ролі **діахронічної** константи. І очевидно, що там, де псл. **op-* у споріднених словах має таку реалізацію, можна з впевненістю говорити про перебування в цих місцях слов’ян. Зупинімося детальніше на цій стороні питання, що торкається міграції слов’ян.

Давнина існування імені *Op* (*Opій*) у слов’янських народів, а також обширні міграції племен в Європі та Азії спонукають нас до пошуків його свідчень у давніх писемних пам’ятках слов’ян та інших народів. Спільними для них виступають єдині витоки із кореня іє. **âr-*.

Розгляд наймення першопредка слов’ян *Opa* логічно повинен бути продовжений у пошуках вживання цього ж кореня псл. **or-* у

писемних свідченнях слов'янських племен. Спорідненим до нього виступає ряд засвідчених у пам'ятках лексем, до яких уналежнюємо, перш за все, наймення слов'янського храму на о. Рюген у вигляді *Ар-кона*. Проте наявність назви цього храму у вигляді лат. *Arcona* свідчить, що початкове *ar-* відображає іє. варіант початкового голосного, такий ужиток *Аркона* має в собі неслов'янські витоки і показує ніби запозичення його у латинян. Зазначене наймення слов'янського святилища структурно розпадається на дві частини *Ар-кона*, остання із яких виступає у вигляді суфікса, що походить із іє. **k^wena* зі значенням 'один із..., перший'. У цілому зазначене наймення має смисл 'храм слов'ян'. У той же час в одному із словників давнини фіксується також інша назва цього храму у вигляді *Orcan*, а також подібна назва одного із поселень на північній стороні острова Рюген [15, с. 1750]. У такому вигляді наймення храму з початковим *op-* прямо засвідчує його слов'янську природу. Цей храм протиставляється іншому слов'янському святилищу під назвою *Петра*, що виник пізніше, маючи в назві суфікс *-тра* 'два, другий'. Одна і друга назви храмів мають у собі корінь /*op-*/ та його метатезу /*pe-*/, типову для сонорних, і позначають 'слов'янський (храм) перший/другий'.

Складове *-op* зустрічаємо в найменні воїна *Антенорь*, який з групою троянців-енетів (*Henetes*) прибув до Італії. Зазначене ім'я має структуру *Антен-орь* і позначає, на нашу думку, 'ант Ор' [16, с. 82].

Серед інших племен на Каспійському узбережжі Птолемей (II ст. н. е.) поміщає плем'я *орінеї* у вигляді *Οριναίοι*, що підтверджує факти щодо цього племені в ВК. Вжиток початкового *Op-*, яке в цьому корені є типовим для слов'янських мов, свідчить про його витоки із теренів слов'ян. Подібний висновок робимо щодо походження римського бога підземелля *Orcus*, в якому також присутній корінь *Op-* зі слов'янськими слідами. В літературі відносять витоки цього божества до етрусської релігії, але останні, вважаємо, також походять із теренів Трипілля [17].

С. С. Бессонова, розглядаючи скіфську міфологію, засвідчує змідіву *Ора*, народжену Землею. Торкаючись питання зв'язку цієї богині з якимсь із племен, археолог передбачає, що в культурі скіфської богині "відобразились в основному погляди місцевого північнопричорноморського населення" періоду індоєвропейської спільноти [18, с. 37].

Багато споріднених наймень у індоєвропейських народів із коренем **or-* (< **ap*) засвідчено у Великому тлумачному словнику української мови, що належать, окрім іншого, до **язичництва**, що очевидно пов'язано з іменем його першопредка **Ariya*, у слов'ян *Ora* [19]. Цікаво зазначити, що серед індоарійських (індійських) племен на сьогодні відомо 209 мов, серед яких значаться *xindi*, *урду*, *панджаба*, *непалі*, *орія*, *сіндхі* та інші. Особливу увагу звертаємо на мову **орія**, а також народ **орія**, що розмовляє цією мовою. Це населення знаходиться в східній частині Індії зі сторони моря і утворює штат *Орісса*. Існує також місто *Орія*, покровителем якого вважається святий Варсонофій Великий (VI ст. н. е.) — християнський святий, монах, учнем якого був Іоанн Пророк. Сучасна релігія *оріян* (95 %) — індуїзм. Більше 90 % орія живе в селах і займається землеробством, серед них поширені вмилі ювеліри, різьбярї по дереву та каменю. Сучасна мова *орія* близька до бенгальської. Предки *Орія* в давнину мешкали в державі Калінга (Індія), яка відома з VI ст. до н. е. [20, с. 7].

Наявність у зазначених вище словоформах кореня *or-*, на нашу думку, свідчить про його давні витоки, коли народ *орія* в складі давніх індоаріїв мігрував із південних степів Причорномор'я в напрямку сучасної Індії. Цей давній шлях міграції індо-іранських народів, засвідчений в науковій літературі, привів до заселення сучасних Ірану, Індії та інших земель. Це підтверджують також наймення мови *сіндхі*, річки *Інд* (*Сінду*), які мають спорідненість зі слов'янськими іменами племені *синди* та річки *Дон* (*Sin*), розглянутих нами раніше [1, с. 98 і далі]. Це ж саме засвідчує і наймення першопредка слов'ян *Ora*, про якого часто йде мова у “Велесовій книзі”. Зупинімося ще на одній стороні розглядуваного питання щодо кореня *or-*.

На нашу думку, перебування у доісторичний час давньоіндійських та слов'янських племен в дельті Дону та на узбережжі Азовського моря свідчить про тісні контакти цих мов, які, ймовірно, утворювали єдину мовну спільноту. Родовід носіїв зазначених мов, як і інших індоєвропейських, бере свій початок від терміну *арії*, тобто від кореня *ar-*. Останній становить собою самоназву народів Давнього Ірану та Давньої Індії, засвідчених історично в II–I тис. до н. е. Звідси походить етнонім *індоарії*, в якому зберігся корінь іє. **âr-*, і в цілому слово *арії* передається в індійських мовах наступним чином: д. інд. *ârya-*, авест. *airya-*, д. перс. *ariya*. Із досліджень відомо, що іє. **â* реа-

лізується у тій же якості в д. інд. через **â* [9, с. 15]. У той же час цей іє. голосний, як було нами показано вище, засвідчений у слов'янських мовах у прадавній час у вигляді **o*. Таким чином, іє.**âr-* розвивалося у слов'янських мовах у напрямку **ôr-*, в індійських же мовах цей корінь залишився без змін. Виникає питання, звідки ж появилoся в одній із індійських мов *орія* початкове /*o-*/ в словах: *орія* ('мова, народ, місто'), штат *Орісса*. Оскільки давні індо-іранські племена вийшли із терену Приазов'я, де мешкали також слов'яни, то, на нашу думку, це індійське наймення народу й мови походить із спільного зі слов'янським *Op*, *оріяни* і т. п., тобто племена слов'ян, індійців та іранців зазначеного регіону утворювали єдиний мовний союз. Про це свідчить наймення іранців, яке зустрічається у ВК у вигляді: ІРОНЕ-ІСТІ, ІРОНІСТІ, ІРОНІ, ІРОНШТЕ, ІРОНШТІ, що має корінь ІРО-. Згадаймо, що така форма кореня засвідчена вище і має спорідненість з (д. укр.) *ir-*. Про родинність слов'ян та індо-іранців свідчать також згадки у ВК про *риб'ян* (д. 7-є), *ЗА СТАР ЩАС РЫБЬЯНЫ ОСТАСЕ*, що лишилися в Пендеба [ПЕНДЕБЕ] і згодом вимерли ("нічого від них не збереглося"), а також вшанування єдиного бога Інтра (д. 6-г). Очевидно, що серед індо-іранських племен, що мігрували на початку II тис. до н. е. в напрямку сучасної Північно-Західної Індії (Пенджаб) (д. 6-є), були і племена слов'ян, що з часом асимілювалися серед індо-арійців і змістилися в Північну-Східну Індію, утворивши штат *Орісса*. Мабуть, до цього ж часу відноситься і поклоніння християнському святому, як говорилося вище. Відмічені факти підтверджують думку про те, що окремі слов'янські племена могли мігрувати з індо-іранським населенням до місць, що пізніше утворили Індію.

Висновки. Розглянуті в статті реалізації іє. **âr-* зі значеннями 'арії', 'землероби' показали, що цей корінь на противагу багатьом іє. мовам знаходить розвиток у слов'янських мовах у вигляді псл. **ôr-* (> слов. *ôr-*) та д. укр. *ir-*. Ця типологічна риса для слов'янських мов дозволяє розглядати псл. **ôr-/ir-* як "діахронічну константу", проявлення якої засвідчує перебування слов'ян у часи їхньої міграції в різних регіонах Європи та Азії. Сліди слов'ян мають місце в найменнях племен *оріяни*, *орія*, *іроні*, що свідчать про перебування слов'ян на територіях сучасних держав Україна, Прикаспійська Росія, Італія, Іран, Індія.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Таранець В. Г. Українці: етнос і мова : монографія / В. Г. Таранець. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. — 364 с.
2. Merlingen W. Zu den idg. Labiovelaren / M. Merlingen // *Klagenfurter Beitrage zur Sprachwissenschaft* 8. — 1982. — S. 283–291.
3. Гухман М. М. Историческая типология и проблема диахронических констант / М. М. Гухман. — М. : Наука, 1981. — 249 с.
4. Таранець В. Г. Велесова книга (історико-лінгвістичне дослідження) : монографія / Валентин Таранець. — Одеса : ВИД-во КП ОМД, 2015. — 173 с.
5. Хоругин І. Влескнига : науково-популярне видання / Ілар Хоругин ; переклад, примітки та коментарі Сергія Піддубного. — Вид. 2, уточнене, розширене. — Голованівськ, 2010. — 340 с.
6. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. — АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. П. Ю. Гриценко. — К. : Наук. думка, 1990. — 168 с.
7. Мейе А. Общеславянский язык: пер. с фр. / А. Мейе; общ. ред. С. Б. Бернштейна. — 2-е изд. — М. : Прогресс, 2001. — 500 с.
8. Таранець В. Г. Арії. Слов'яни. Руси : Походження назв Україна і Русь : монографія / В. Г. Таранець. — Вид. 2-ге. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. — 296 с.
9. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. — Винница: Нова Книга, 2010. — Том 1. — 616 с.
10. Велесова книга: зб. праукр. пам'яток I тис. до нової доби — I тис. нової доби / В ритм. пер. Б. Яценка. — К. : Велес, 2003. — 108 с.
11. Боплан де Г. Л. Описание Украины / Г. Л. де Боплан; пер. с франц. З. П. Борисяк. — М., 2004. — 576 с.
12. Ibn-Foszlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit / Ibn-Foszlan (Ibn-Fadhlan). — Text und Übersetzung. — St. Petersburg, 1823. — 377 S.
13. Pokorny J. An Etymological Dictionary of the Proto-Indo-European Language. — Leiden, 2007. — 3441 p.
14. Етимологічний словник української мови : у 7 т / гол. ред. О. С. Мельничук. — К. : Наукова думка 1982. — Т. 4. — 656 с.
15. Zedler J. H. Großes vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste / J. H. Zedler. — Leipzig; Halle, 1732.
16. Чертков А. Д. Пелазго-фракийские племена, населившие Италию / А. Д. Чертков. — М., 1853. — 148 с.
17. Таранець В. Г. Етруски й Трипілля / В. Г. Таранець // Альманах : науковий збірник / ред. рада: О. Т. Полівчак та ін. — Івано-Франківськ : Просвіта-Світовид, 2014. — Вип. 3. — С. 85–89.
18. Бессонова С. С. Религиозные представления скифов / С. С. Бессонова. — К. : Наукова думка, 1983. — 139 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
20. Карпушкин Б. М. Язык ория / Б. М. Карпушкин. — М. : Наука, 1964. — 120 с.

ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЗГОДИ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГОЧНОМУ БІЗНЕС-ДИСКУРСІ

У статті досліджується просодія мовленнєвого акту згоди в англо-мовному діалогічному бізнес-дискурсі відповідно до комунікативних інтенцій мовця — орієнтації на виконання певної дії (згода-рієкт), згоди з думкою співбесідника (згода-ексепт) або верифікації фактичної інформації (згода-підтвердження). В результаті інструментально-фонетичного дослідження виявлено просодичні характеристики, що диференціюють види згоди відповідно до їх комунікативно-прагматичної спрямованості, а саме: рівень ЧОТ, внутрішньоскладовий інтервал, діапазон ЧОТ, рівень та інтервал інтенсивності, середньоскладова тривалість, тривалість пауз.

Ключові слова: просодія, мовленнєвий акт згоди, згода-рієкт, згода-ексепт, згода-підтвердження, англомовний діалогічний бізнес-дискурс.

В статье исследуется просодия речевого акта согласия в англоязычном бизнес-дискурсе в соответствии с коммуникативными интенциями говорящего — ориентацией на выполнение определенного действия (согласие-риэкт), согласием с мнением собеседника (согласие-эксепт) или верификацией фактической информации (согласие-подтверждение). В результате инструментально-фонетического исследования определены просодические характеристики, дифференцирующие виды согласия соответственно их коммуникативно-прагматической направленности, такие как: уровень ЧОТ, внутрислоговой интервал, диапазон ЧОТ, уровень и интервал интенсивности, среднеслоговая длительность, длительность пауз.

Ключевые слова: просодия, речевой акт согласия, согласие-риэкт, согласие-эксепт, согласие-подтверждение, англоязычный диалогический бизнес-дискурс.

The article is focused on the prosody of the speech act of consent in the English dialogical business-discourse which is analyzed in accordance with the

speaker's communicative intentions — orientation to the performance of a certain action (consent-react), consent to the interlocutor's opinion (consent-accept), or verification of the factual information (consent-verification). As the result of instrumental study the common and differentiating for all types of consent prosodic features are determined; among the latest are: the level of F_0 , intrasyllabic interval, range of F_0 , level and interval of intensity, average syllable duration, duration of pauses.

Key words: *prosody, speech act of consent, consent-react, consent-accept, consent-verification, English dialogical business discourse.*

У світлі сучасних тенденцій у лінгвістиці особлива увага приділяється прагматиці комунікації, з'ясуванню когнітивних механізмів реалізації комунікативних інтенцій, опису мовних засобів актуалізації відповідних інтенцій тощо. Хоча у вираженні комунікативно-прагматичних або інтенціональних смислів беруть участь мовні засоби усіх рівнів — лексико-граматичного, синтаксичного, фонетичного, — особливого значення набувають саме просодичні засоби, що часто виступають головними, а іноді й єдиними носіями прагматичного навантаження. Зважаючи на це, важливим є встановлення зв'язку між певними комунікативними інтенціями та просодичними засобами реалізації цих інтенцій.

Згода в межах функціонально-прагматичного підходу розглядалася як функціонально-семантична, інтеракціональна або комунікативна категорія в багатьох лінгвістичних дослідженнях (І. В. Галактіонова, Н. К. Войцехівська, М. Т. Свиридова, Н. І. Поройкова, О. М. Морозова, Т. В. Матвєєва, Т. Г. Михальчук). Досліджуючи функціонування згоди в діалогічному дискурсі, її аналізують або як тональність, лінію поведінки в діалозі, або як окрему комунікативну реакцію на висловлювання співрозмовника, тобто як мовленнєвий акт. Згода як мовленнєвий акт найчастіше (І. М. Рудик, М. В. Бадєліна, О. М. Ружникова) розглядається як вербальна взаємодія мовця та слухача, що являє собою позитивну відповідь-реакцію на попередню частину дискурсу, її ілюктивною метою є маркування змісту висловлення співрозмовника як такого, що відповідає дійсності або інтересам мовця.

Відповідно до характеру ініціальної частини діалогічного дискурсу мовленнєві акти згоди поділяються на імполітивно-орієнтовані (згода щодо виконання певної дії) та константивно-орієнтовані (згода із думкою або фактичною інформацією, наданою в ініціальному

мовленнєвому акті). Імпозитивно-орієнтована згода є реакцією на імпозитивний мовленнєвий акт прохання або пропозиції; константивно-орієнтована згода виникає як реакція на репрезентативи та експресиви [1, с. 11]. Відповідно до рівня інформаційного навантаження мовленнєві акти імпозитивно-орієнтованої згоди відносяться дослідниками [2] до топікальних актів, які виступають головними носіями прагма-семантичної інформації в дискурсі; мовленнєві акти константивно-орієнтованої згоди відносяться до оформлюючих актів, основною функцією яких є підтримка контакту, що дозволяє віднести такі акти до фатичних. Хоча, в цілому, фатичний акт є обов'язковою складовою будь-якого локутивного акту (Дж. Остін, П. Сусов), дослідники вказують на доцільність виділення фатичних актів відповідно до їх основного функціонального призначення в окремий клас, відрізняючи їх від мовленнєвих актів інформативного спрямування (В. В. Грачева, Е. В. Ключев, С. В. Кодзасов). Згідно з класифікацією фатичних висловлювань В. В. Волкової, мовленнєві акти константивно-орієнтованої згоди можуть бути віднесеними до оповідно-фатичних.

В межах константивно-орієнтованої згоди в даному дослідженні нами виділяються згода із судженням, думкою, що виражені у попередній частині дискурсу (згода-ексепт), та згода як підтвердження об'єктивності інформації (згода-підтвердження). Головною відмінністю цих видів згоди є те, що згода-ексепт є реакцією на суб'єктивну оцінку фактів дійсності, тоді як згода-підтвердження виникає як реакція на надання об'єктивних даних (І. В. Галактіонова, К. О. Оразолінова, Н. К. Войцехівська). Зважаючи на те, що факти дійсності не потребують власне суб'єктивної оцінки та схвалення, згода-підтвердження, на нашу думку, є досить формальною, поверхневою.

Просодія згоди найчастіше аналізується з позицій формального підходу, де згода розглядається як позитивна репліка-реакція на відповідний стимул. При цьому, як правило, досліджуються лише мелодійні характеристики висловлювання згоди по відношенню до попереднього висловлювання (Е. М. Андрієвська, Р. Огден). Р. Огден, зокрема, доходить висновку про те, що висотно-мелодійні модуляції репліки-реакції згоди близькі до тих, що мали місце в репліці-стимулі [3, с. 1772]. Дослідником також висувуються припущення щодо впливу стилю мовлення на просодію згоди.

Діалогічний бізнес-дискурс, що належить до офіційно-ділового стилю мовлення, хоча і є досить регламентованим, що зумовлює дещо звужений діапазон просодичних модифікацій (В. Л. Романюк, В. С. Слепович, Е. Б. Карневська, Е. І. Гавриленко, Ю. А. Дубовський та ін.), його інтерактивний характер зумовлює зменшення ступеню регламентованості в порівнянні з монологічним, спричиняє запозичення до нього певних елементів розмовного мовлення [4, с. 22–26].

Отже, незважаючи на певну кількість досліджень щодо прагматичних особливостей мовленнєвого акту згоди, його функціонування в діловому дискурсі, просодії реплік-реакцій згоди, проблема просодичного оформлення мовленнєвого акту згоди відповідно до його прагматичної спрямованості залишається недостатньо вивченою, чим зумовлена **актуальність** цього дослідження.

Метою даної роботи було визначення особливостей просодичного оформлення мовленнєвого акту згоди певної прагматичної спрямованості в англomовному діалогічному бізнес-дискурсі.

Матеріалом дослідження стали мовленнєві акти згоди (загальною кількістю 730 мовленнєвих актів, з яких 320 — згоди-рієкт, 208 — згоди-ексепт та 202 — згоди-підтвердження), відібрані методом суцільної вибірки із аудіо- та відеозаписів англomовних ділових переговорів, нарад, бесід, зустрічей партнерів і т. ін. Головним критерієм відбору ділових дискурсів були: офіційний характер, діалогічність та орієнтація на вирішення проблеми (завдання).

Інтонографічному аналізу були піддані наступні частотні характеристики:

- частотний рівень фрази та її сегментів (передшкали, шкали, ядра та післяшкали);
- частотний інтервал сегментів фрази;
- частотний діапазон фрази;
- напрямок руху основного тону у сегментах фрази;
- напрямок та характер взаємного розташування наголошених та ненаголошених складів шкали;
- рівень інтенсивності фрази та її сегментів;
- інтервал інтенсивності сегментів фрази;
- середньоскладова тривалість фрази та її сегментів;
- тривалість міжсинтагменних та внутрішньосинтагменних пауз.

Інтонографічний аналіз здійснювався із використанням прикладної комп'ютерної програми Praat версії 6.0.14 та WafeSurfer версії 1.8. Всі абсолютні величини переводилися у відносні. Перевірка статистичної достовірності отриманих даних здійснювалась за допомогою критерію Стьюдента.

В результаті проведеного дослідження були отримані наступні дані.

Мелодійний компонент. Значущими виявилися відмінності щодо рівня ЧОТ у мовленневих актах порівнюваних видів згоди — найвищі показники були зафіксовані у мовленневих актах згоди-рієкт, найнижчі — згоди-підтвердження. Такі відмінності спостерігалися на всіх ділянках фрази.

Ще однією дистинктивною ознакою виявився внутрішньоскладовий інтервал (на всіх ділянках, окрім передшкали): розширений інтервал відмічався у реалізаціях мовленнєвого акту згоди-рієкт, вужчий — згоди-ексепт та найвужчий — згоди-підтвердження.

Діапазон ЧОТ, як показав аналіз, теж може слугувати диференціатором видів згоди — спостерігалось поступове значиме звуження діапазону від згоди-рієкт до згоди-підтвердження. Результати аналізу усереднених максимальних та мінімальних показників ЧОТ у фразі показали, що розширення діапазону фрази відбувається найчастіше за рахунок підйому у бік верхньої межі діапазону (46 %), нижньої межі (15 %), у два боки — в напрямку верхньої та нижньої меж (27 %), або за рахунок розширення між складового інтервалу ЧОТ (13 %).

Що стосується напрямку руху основного тону на ділянках фрази, то хоча й відмічаються певні його варіації, кількісні показники все ж є досить показовими. Так, в цілому рух основного тону на ядерній ділянці в мовленневих актах усіх видів згоди є низхідним, тоді як на ядерній ділянці в мовленневих актах згоди-рієкт відмічались переважно висхідні та рідше — рівні тони, згоди-ексепт та згоди-підтвердженню більш властивими виявилися низхідні та рівні тони. Кількісні дані наведені в табл. 1.

Відповідно до характеру розташування наголошених та ненаголошених складів серед шкал згоди-рієкт переважають східчасті, тоді як згода-ексепт та згода-підтвердження характеризується частішим використанням спадних або рівних шкал, що відображено у табл. 2.

Табл. 1

Напрямок руху основного тону в сегментах фрази, %

Напрямок руху тону	Передшкала			Шкала			Ядро			Післяшкала		
	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження
низхідний	16	34	38	64	52	54	10	76	51	25	69	65
висхідний	8	28	13	16	15	14	39	7	12	31	3	4
рівний	15	26	35	11	12	21	23	8	20	13	22	23
низхідно-висхідний	13	4	5	9	6	4	22	3	13	28	3	4
висхідно-низхідний	9	8	10	3	9	7	6	6	4	3	3	4

Табл. 2

Тип шкали відповідно до характеру взаємного розташування наголошених та ненаголошених складів, %

Тип шкали	Вид згоди		
	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження
східчаста	41	40	13
спадна	28	42	39
скандентна	18	11	3
рівна	13	8	45

Показники мелодійних характеристик мовленнєвого акту різних видів згоди у відносних одиницях наведені в табл. 3.

Динамічний компонент. Відмінності щодо рівня інтенсивності спостерігалися у мовленнєвих актах згоди-рієкт у порівнянні із згодою-судженням та згодою-підтвердженням в цілому, проте суттєвих відмінностей між мовленнєвими актами згоди-ексепт та згоди-підтвердження виявлено не було.

Табл. 3

Мелодійні характеристики мовленнєвого акту згоди, в. о.

Мелодійні характеристики	Вид згоди		
	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження
Частотний рівень фрази	1,17	0,83	0,7
Частотний рівень передшкали	1,2	0,88	0,75
Частотний рівень шкали	1,2	0,9	0,82
Частотний рівень ядра	1,09	0,8	0,55
Частотний рівень післяшкали	1,02	0,75	0,6
Внутрішньоскладовий інтервал передшкали	0,45	0,46	0,23
Внутрішньоскладовий інтервал шкали	1	0,69	0,37
Внутрішньоскладовий інтервал ядра	1,44	0,71	0,4
Внутрішньоскладовий інтервал післяшкали	0,79	0,58	0,28
Частотний діапазон	1,27	0,83	0,63

Відмінності в інтервалі інтенсивності у мовленнєвих актах різних видів згоди дозволили віднести цей параметр до дистинктивних ознак — розширений інтервал інтенсивності відмічався майже на всіх ділянках фрази при реалізації згоди-рієкт, вужчий — згоди-ексепт, найвужчий — згоди-підтвердження. Значимої різниці між інтервалом різних видів згоди не було помічено лише на ядерній ділянці.

Діапазон інтенсивності мовленнєвого акту згоди-рієкт виявив значущі відмінності із згодою-ексепт та згодою-підтвердженням — значно розширений діапазон спостерігався при вираженні згоди-рієкт, звужений (майже однаковий для обох видів) — згоди-ексепт та згоди-підтвердження.

Показники динамічних характеристик мовленнєвого акту різних видів згоди у відносних одиницях наведені в табл. 4.

Темпоральний компонент. Показники середньоскладової тривалості дозволили віднести цей параметр до тих, що диференціюють види згоди — довша тривалість була зафіксована при реалізації згоди-рієкт, коротша — згоди-ексепт, найкоротша — згоди-підтвердження. Така різниця, в основному, відмічалася у шкалі фрази та на ядерній ділянці.

Табл. 4

Динамічні характеристики мовленнєвого акту згоди, в. о.

Динамічні характеристики	Вид згоди		
	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження
Рівень інтенсивності фрази	1,03	0,95	0,96
Рівень інтенсивності передшкали	1,04	0,97	0,98
Рівень інтенсивності шкали	1,04	0,97	0,94
Рівень інтенсивності ядра	1,02	0,97	0,94
Рівень інтенсивності післяшкали	1	0,92	0,8
Інтервал інтенсивності передшкали	1,06	1	0,53
Інтервал інтенсивності шкали	1,08	0,89	0,67
Інтервал інтенсивності ядра	1,37	1,12	0,75
Інтервал інтенсивності післяшкали	0,83	0,71	0,43
Діапазон інтенсивності	1,2	0,73	0,73

Тривалість пауз, як показав аналіз, також слугує диференціатором видів згоди. Триваліші паузи, як синтагменні, так і міжсинтагменні, фіксувалися при вираженні згоди-рієкт, коротші — згоди-ексепт та згоди-підтвердження.

Показники темпоральних характеристик мовленнєвого акту різних видів згоди у відносних одиницях наведені в табл. 5.

Табл. 5

Темпоральні характеристики мовленнєвого акту згоди, в. о.

Темпоральні характеристики	Вид згоди		
	Згода-рієкт	Згода-ексепт	Згода-підтвердження
Середньоскладова тривалість фрази	1,1	0,89	0,85
Середньоскладова тривалість передшкали	0,82	0,78	0,69
Середньоскладова тривалість шкали	0,96	0,87	0,84
Середньоскладова тривалість ядра	1,49	1,1	0,97
Середньоскладова тривалість післяшкали	0,74	0,75	0,73
Тривалість міжсинтагменних пауз	1,1	0,85	0,82
Тривалість внутрішньосинтагменних пауз	0,96	0,72	0,45

Таким чином, на основі отриманих результатів просодичні характеристики мовленнєвого акту різних видів згоди можуть бути узагальнені наступним чином.

Просодичні характеристики мовленнєвого акту згоди-рієкт: високий та середній частотні рівні фрази та шкали, розширений частотний інтервал ядра, розширений частотний діапазон фрази, висхідні та низхідно-висхідні термінальні тони, спадні та рівні шкали, підвищений рівень інтенсивності, розширений інтервал та діапазон інтенсивності; підвищена середньоскладова тривалість, тривалі синтагменні та внутрішньосинтагменні паузи.

Просодичні характеристики мовленнєвого акту згоди-ексепт: середній частотний рівень фрази та шкали, звужений частотний інтервал ядра, звужений частотний діапазон фрази, низхідні термінальні тони, спадні та рівні шкали, знижений рівень інтенсивності, звужений інтервал та діапазон інтенсивності; знижена середньоскладова тривалість, середні синтагменні та внутрішньосинтагменні паузи.

Просодичні характеристики мовленнєвого акту згоди-підтвердження: середній та низький частотний рівень фрази, звужений частотний інтервал ядра, звужений частотний діапазон фрази, низхідні та рівні термінальні тони, спадні та рівні шкали, знижений рівень інтенсивності, звужений інтервал та діапазон інтенсивності; знижена середньоскладова тривалість, короткі синтагменні та внутрішньосинтагменні паузи.

До характеристик, що диференціюють види згоди, відповідно, належать: рівень основного тону фрази та шкали, частотний інтервал ядра та шкали, діапазон фрази, напрямок руху термінального тону, характер взаємного розташування наголошених та ненаголошених складів шкали; рівень, інтервал та діапазон інтенсивності, середньоскладова тривалість та тривалість пауз. Зниження усіх показників відмічається в напрямку від згоди-рієкт до згоди-ексепт та згоди-підтвердження. Така тенденція, на нашу думку, пояснюється власне прагматикою відповідного мовленнєвого акту: мовленнєвий акт згоди-рієкт є більш інформативним, тому мовець є більш зацікавленим, залученим до процесу спілкування, чим пояснюється розширений діапазон просодичних модуляцій. Згода-ексепт та згода-підтвердження є більш формальними, адже вони виконують переважно фатичну функцію та слугують підтриманню контакту, при чому згода-підтвердження несе в собі найменше інформативне навантаження, про що йшлося вище. Відповідно, мовленнєвому акту таких видів згоди власливий звужений діапазон просодичних модуляцій.

Отже, в результаті дослідження ми дійшли висновку про те, що просодичні характеристики відіграють значну роль у реалізації мовленнєвого акту згоди різної прагматичної спрямованості. У перспективі подальших досліджень — аналіз мовленнєвого акту згоди різної емоційної забарвленості в англомовному діалогічному бізнес-дискурсі, просодичних модифікацій мовленнєвого акту згоди відповідно до ступеню категоричності висловлювання.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Ружникова О. М. Актуализация высказываний согласия в диалогическом дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. н. : спец. 10.02.04 "Германские языки" / О. М. Ружникова. — Архангельск, 2004. — 17 с.
2. Зернецкий П. В. Речевое общение на английском языке: (коммуникативно-функциональный анализ дискурса) / П. В. Зернецкий. — К. : Лыбидь, 1992. — 142 с.
3. Ogden R. Phonetics and social action in agreements and disagreements / Richard Ogden // *Journal of pragmatics*. — 2006. — № 38. — P. 1752–1775.
4. Романюк В. Л. Англомовний офіційно-діловий діалогічний дискурс: інтонаційна характеристика / В. Л. Романюк // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. — 2011. — № 936. Серія: Філологія. Вип. 61. — С. 22–26.

УДК 378.14+372+378.4

Т. М. Яблонська

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІНГВІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті представлено характеристику лінгвістичних особливостей публіцистичних текстів у процесі навчання читання магістрів-філологів та з'ясовано їх роль у газетно-публіцистичному мовленні.

Ключові слова: публіцистичний текст, публіцистичне мовлення, лінгвістичні особливості, газетний стиль, неологізми, професіоналізми.

В статье представлена характеристика лингвистических особенностей публицистических текстов в процессе обучения чтению магистров-филологов и выявлена их роль в газетно-публицистической речи.

Ключевые слова: публицистический текст, публицистическая речь, лингвистические особенности, газетный стиль, неологизмы, профессионализмы.

The characteristics of the linguistic peculiarities of publicistic texts in the process of masters-philologists' teaching reading and their role in newspaper-publicistic speech are investigated and cleared up.

Key words: publicistic text, publicistic speech, linguistic peculiarities, newspaper style, neologisms, professionalism.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день у сучасному суспільстві існує велика кількість необмежених можливостей спілкування як рідною, так і іноземною мовами та передачі інформації. Такий обмін передбачає наявність у випускників вищих навчальних закладів і магістрів розвинених умінь читання і відповідно розуміння спеціальної літератури, аналізу доповідей, залучення до участі в різноманітних дискусіях на професійні теми, викладу своєї

думки та дотримання норм необхідного стилю мовлення. Будь-які події, що відбуваються у світі сьогодні, завтра стануть відомими майже усій планеті завдяки оперативній роботі ЗМІ. Сучасна людина не уявляє свого життя без користування всесвітньою інформаційною системою, і саме тому постає потреба у якісному перекладі засобів передачі інформації, до яких зокрема належать і газетні матеріали.

Публіцистичний стиль можна схарактеризувати як функціональний стиль мовлення, який обслуговує широку сферу суспільних стосунків і найчастіше використовується в газетах, суспільно-політичних журналах, на радіо, телебаченні, у документальному кіно. Тому вважаємо доцільним виявити методологічні та лінгвістичні особливості публіцистичного тексту в процесі навчання читання магістрів-філологів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Аналіз наукових праць лінгвістів засвідчив, що, по-перше, кожен стиль мовлення має більш-менш чітку мету, яка зумовлює його функціонування та мовленнєві особливості. Головною метою для газетно-публіцистичного стилю є відбір та обробка певної інформації [1, с. 388].

Основними компонентами газетно-публіцистичного стилю є власне мова газет, суспільно-політичних журналів, доповідей, виступів, промов, дискусій, мови радіо та телебачення, документально-публіцистичного кіно [2, с. 407].

На газетно-публіцистичний стиль істотно впливають такі фактори, як: швидкість створення текстів та їх обмежений обсяг, тому що вони пов'язані насамперед з необхідністю оперативного реагування на події, що трапляються у світі, та вміщення в нього якомога більше інформації.

З точки зору І. Р. Гальперина, в межах газетного стилю може бути розрізнено два різновиди: а) стиль газетних повідомлень, заголовків та оголошень, які, в свою чергу, і складають сутність газетного стилю; б) стиль газетних статей, до якого належать ораторський стиль та стиль есе [2, с. 397–426].

М. Д. Кузнець та Ю. М. Скребньов вважають неправомірним об'єднувати специфічні риси газетної мови в поняття газетного стилю, тому що при цьому ознаки функціонального стилю підмінюються ознаками жанру. Також автори вказують на те, що в різних розділах газети, а саме передових статтях, текстах політичних документів та виступів, статтях, що стосуються різних питань культурного жит-

тя, науки та техніки, відображаються різні стильові системи мови [1, с. 379]. Поряд з публіцистичним стилем в газеті також можна зустріти і офіційно-діловий стиль, і науковий; нарешті, в газетах навіть публікуються художні твори або їх уривки.

І. В. Арнольд пропонує виокремлювати не газетний, а інформаційний стиль, який може бути використаний в газетах, на радіо та телебаченні. Його також називають стилем масової комунікації [3, с. 388].

Газети у своєму напрямку поділяються на декілька типів. Так, наприклад, у Великій Британії для читача існує так звана *popular paper*. Головним чином вона друкує матеріали сенсаційного характеру з великою кількістю фотографій та видається багатомільйонним накладом. До таких газет належать “The Daily Mirror”, “The Daily Express”, “The Sun”. Масовій газеті протистоїть так звана *quality paper*, респектабельна газета, яка розрахована здебільшого на обізнаних та більш освічених читачів. Вона публікує значну кількість інформації на міжнародні, внутрішньополітичні та економічні теми, а також аналітичні огляди. Зазвичай такі газети виходять значно меншим накладом. До них належать “The Times”, “The Guardian” та “The Observer”.

У Сполучених Штатах різницю можна побачити між так званими *tabloids* та більш поважною пресою. *Tabloids* — це малоформатні газети, які публікують сенсаційні повідомлення з численними ілюстраціями. Це стосується нью-йоркської газети “The Daily Mirror”, яка є класичним прикладом *tabloids*. Вона користується популярністю серед незаможних та малоосвічених людей. Щодо таких газет, як “The New York Times”, “The Washington Post”, то ними цікавиться переважно освічена публіка.

Мета статті полягає у представленні характеристики лінгвістичних особливостей публіцистичних текстів у процесі навчання читання магістрів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Публіцистичний текст найчастіше всього будується як наукове міркування, а саме: висувається важлива суспільна проблема, аналізуються та оцінюються можливі шляхи та засоби її вирішення, робляться узагальнення та висновки, матеріал розміщується в строгій логічній послідовності, використовується загальнонаукова термінологія. Це зближує його з науковим стилем.

Публічні виступи відрізняються достовірністю, точністю фактів, конкретністю, логічністю та класичною обґрунтованістю.

З іншого боку, публічному мовленню притаманні пристрастність та призивність. Загальнодоступність також є однією з найважливіших вимог, які висуваються до публіцистики. Вона розрахована на широку аудиторію і повинна бути зрозумілою для всіх.

Публіцистичний стиль має багато спільних рис і з художнім стилем мовлення завдяки епітетам, порівнянням, метафорам, розмовним та просторічним словам та зворотам, фразеологічним виразам та іншим образним засобам, тому що саме вони здатні ефективно впливати на читача або слухача, на його уявлення та почуття і сприяють підсиленню емоційного впливу мовлення. Приділимо лінгвістичним особливостям публіцистичних текстів більш детальну увагу.

Основною рисою публіцистичних текстів є їх насиченість суспільно-політичними термінами. Наприклад, *president, election, campaign, to hold the office*. Частіше всього вони мають інтернаціональний характер. За походженням вони зазвичай сходять до латинської або грецької мов. Наприклад, *system, phenomenon, subject, analysis*.

Термінологічність і чіткість трактування, що виявляються у доборі такої термінологічної лексики і фразеології, здатні якнайкраще передавати сутність явищ (процесів) в одному чітко вказаному контекстальному значенні.

Термінологічність забезпечує точне й однозначне вживання назви предмета, явища або поняття та чітко розкриває його значення в науковій дефініції. Така чіткість і однозначність терміна передбачають його “чистоту” — відсутність образних, експресивних, суб’єктивно-оцінних відтінків значення [4, с. 94]. Терміни переважно є іменниками, а також іншими субстантивованими частинами мови, що забезпечує “іменний” характер наукового висловлювання.

Чіткість трактування досягається шляхом використання професіоналізмів, загальнонаукової і абстрактної лексики в прямих, конкретних значеннях, використання мовних засобів, а також підпорядкуванням таких засобів суворим загальномовним і стильовим нормам. Наприклад, *development, consideration, understanding*.

Зазвичай такі слова використовуються у прямому значенні та утворюються за допомогою суфіксів, які надають їм книжного відтінку. Наприклад,

-ance, -ence: *coexistence, violence*;

-ion (-ation, -tion, -sion): *inflation, declaration, reconciliation*;

- ment: development, unemployment;
- ness: effectiveness, fairness;
- ship: relationship, leadership;
- ity: responsibility, flexibility;
- ism: humanism, environmentalism.

Крім того, в публіцистичних текстах інколи зустрічаються і префікси, які так само, як і суфікси надають словам книжного відтінку. Наприклад,

- anti-: anti-terrorist;
- non-: nonviolent.

Словниковий склад будь-якої мови (в тому числі й англійської) знаходиться у постійній зміні та динаміці, тим самим будучи його рухомих компонентом. Лексика, як самий рухомий пласт мови, найбільш чутливо реагує на всі зміни, що трапляються в науковому, культурному, економічному, суспільному та політичному житті людини.

На сьогоднішній день англійська мова переживає так званий “неологічний бум”. Неологізми виникають у зв’язку з появою у різних сферах діяльності людини нових понять, предметів, котрі вимагають нової назви. Головною ознакою неологізму є абсолютна новизна слова. Але чим активніше слово використовується у будь-якій сфері життя людини, тим більше воно втрачає ознаку новизни і поступово входить до лексичної системи мови і стає загальноживаним.

Неологізми в газетному мовленні за своєю структурою та способом утворення представлені у декількох варіантах. Найбільш характерними способами утворення неологізмів в англійській мові є словотвір. Наприклад, словоскладання — break-in — втручання в особисте життя громадян, lobby-in — конференція з політичних питань; афіксація — brinkmanship — балансування на грані війни, officialdom — офіційні кола; school leaver — випускник; non-union — не є членом профспілки; конверсія — to hit — a hit — на сьогоднішній день перекладається як успіх, хіт; частково субстантивовані слова, що є також різновидом конверсії: the unemployed — безробітні; обернена деривація — televise-television — показувати по телебаченню — телебачення.

Характерною рисою газетної мови є велика кількість скорочених слів (аббревіатур). Наприклад, telly-television — телебачення: MP — Member of Parliament — член Парламенту, EHRC — The Equality and Human Rights Commission — Комітет з питань рівності та прав людини.

В англійській мові також має місце такий спосіб творення нових слів, як злиття, тобто складання одного слова з двох усічених. Наприклад, Amerasian — American+ Asian — людина американського та азійського походження.

З точки зору В. І. Заботкіної, основна маса слів-злитків використовується найчастіше всього в засобах масової інформації та рекламі. Завдяки новизні та несподіваності форми вони привертають увагу читача и тим самим справляють певний прагматичний ефект на читача і відіграють важливу роль в сучасному розмовному та газетно-публіцистичному мовленні [5].

Багато неологізмів з'явилися в англійській мові завдяки запозиченню з інших мов. Серед них можна зустріти дослівні переклади з іноземної мови. Наприклад, spaceship — космічний корабель, to walk in the open space — виходити у відкритий космос [6]. Це так звані слова-“кальки”.

Також слід приділити увагу визначеності в описі фактів, що виявляється в постійності та несуперечності викладу, ясній і точній аргументації фактів, які наводяться, та об'єктивності у викладі матеріалу, що виявляється в неупередженому викладі і доказовості наукової істини.

Варто наголосити на тому, що при цьому почуття автора, його особисті переживання, емоції, авторське “я” не акцентуються, суб'єктивне ставлення в оцінці фактів зводиться до мінімуму, підкреслюючи скромність того, хто пише, та неособисту емоційно нейтральну манеру всього викладу, що в тексті виражається за допомогою займенників першої особи множини, пасивних конструкцій, інверсії і безособових речень. Наприклад:

When Parliament **is dissolved** every seat in the House of Commons becomes vacant and a general election **is held** — Коли Парламент розпускається, кожне місце у палаті громад стає вільним і проводяться загальні вибори.

It is difficult to solve these security challenges at once — Важко вирішити ці проблеми в сфері безпеки негайно.

With the support of millions of trade unionists, we have passed two major acts of Parliament — Завдяки підтримці мільйонів представників профспілок ми передали два головних акта до Парламенту.

Щодо логічності і лаконічності вираження думок, які виявляються в попередньому продумуванні висловлювання, суворій послідов-

ності його викладу, обґрунтуванні й аргументації наукової думки за допомогою мінімальної кількості мовних засобів, які використовуються, то для цього часто використовуються вставні слова і звороти, які вказують на зв'язність розповіді (at first, secondly, in my opinion, so, to begin with); особливі стійкі слова і словосполучення, які передають логіко-сміслові відношення в тексті (and now let us turn to, dwell on (upon), it strikes me that, on the one hand, on the other hand); а також складнопідрядні речення, що виражають причинні, наслідкові, часові відношення. Водночас, на думку Н. А. Буре, лаконічність наукового тексту на синтаксичному рівні визначається збільшенням ролі простого речення, що пов'язано з ускладненням змісту авторської думки і, відповідно, зі спрощенням форми її висловлення [7, с. 56–57]. Це ж стосується і публічних виступів. При цьому синтаксична структура простого речення контрастує з розгалуженими конструкціями складних речень, привертаючи увагу читача до найбільш важливих положень. Використовуючи зазначені засоби, автору вдається уникнути повторів сказаного раніше, розтягнутої та багатослівної композиції, довгих і складних відступів від суті того, про що йдеться, плутанини у фактах. Наприклад:

When we were first elected in May 1979, it was to tackle the real problems which others had shrieked — Коли нас вперше було обрано у травні 1979 року, було необхідно зайнятися вирішенням нагальних проблем, яких інші уникнули.

Емоційність так само набуває тут дещо іншого смислу, ніж у художньому мовленні, що виявляється у певній стриманості, яка не дає змоги автору наукового твору виходити за межі суворого й об'єктивного стилю викладу. Це стосується і критичних зауважень автора. Критикуючи думки інших, необхідно пам'ятати про те, що така критика має бути аргументованою і коректною. Отже, як переконуємося, публіцистичне мовлення має бути дипломатичним, що вказує на необхідність висловлювати власну думку ввічливо та тактовно, не принижуючи гідність інших учасників дискусії, які мають протилежні погляди або точки зору щодо питання, яке обговорюється.

Систематизація матеріалу, який викладається, виявляється в його структуруванні, використанні одноманітності у формі його викладу. Структурованість надає можливість більш доступно й дохідливо пояснити ключові проблеми, основні положення, допомагає чітко

дотримуватися запланованого, забезпечує сприйняття, розуміння й запам'ятовування інформації, що подається.

Висновки. Таким чином, публіцистичному мовленню властиві саме такі особливості, які насамперед апелюють до розуму, а не до почуттів читача або слухача. Воно надає автору можливість достатньою мірою узагальнювати, уточнювати, оцінювати, аргументувати та логічно оформлювати свою думку.

Публіцистичне мовлення, як правило, представлене у вигляді авторського монологу. Воно дозволяє прямо, чітко, відкрито та емоційно висловлювати почуття та думки. Газетно-публіцистичний стиль є самостійним функціональним стилем, що володіє певним соціальним призначенням, комбінацією мовних функцій, головною метою яких виступає повідомлення, заклик та переконання (вплив). Тому в газетно-публіцистичному стилі є великий вибір лінгвістичних, граматичних та композиційних особливостей, які сприяють зближенню автора зі співрозмовником. До цього засобу нерідко звертаються письменники, коли їм необхідно звернутися до читачів і, звичайно, встановити контакт з аудиторією.

Отже, публіцистичний стиль є складним стилем з різноманітними мовленнєвими особливостями та різними галузями використання. Він у деякій мірі має спільні риси з такими функціональними стилями, як художній та науковий. При цьому публіцистичний стиль широко розповсюджений як в усній формі, так і у письмовій та телевізійній. Втручаючись у соціальне життя кожної людини, публіцистика глибоко потрапляє в сучасне суспільство і, звичайно, ця тенденція з часом тільки зростає.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Кузнец М. Д. Стилистика английского языка / М. Д. Кузнец, Ю. М. Скребнев. — Л. : Учпедгиз, 1960. — 433 с.
2. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. — М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1958. — 459 с.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. — Л., 1981. — 423 с.
4. Коваль А. П. Культура ділового мовлення / Коваль А. П. — К. : Вища школа, 1974. — 222 с.
5. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. — М. : Высшая школа, 1989. — 126 с.

6. Минаева Д. В. Речевая коммуникация в существующем обществе / Д. В. Минаева. — М. : Восток — Запад, 2001. — 200 с.
7. Основы научной речи : учеб. пособие для студ. нефилол. высш. учеб. заведений / Н. А. Буре, М. В. Быстрых, С. А. Вишнякова и др. ; под ред. В. В. Химики, Л. Б. Волковой. — СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Академия, 2003. — 272 с.

Відомості про авторів

1. *Александрова Ольга Володимирівна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри німецької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
2. *Бровченко Тамара Олександрівна* — доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
3. *Глуценко Володимир Андрійович* — доктор філологічних наук, професор Слов'янського державного педагогічного університету, завідувач кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства.
4. *Дерік Ілона Морисівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
5. *Зимомря Микола Іванович* — доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
6. *Іграк Карина Ігорівна* — викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
7. *Калита Алла Андріївна* — доктор філологічних наук, професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.
8. *Кияк Тарас Романович* — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри ТПП з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.
9. *Корольова Тетяна Михайлівна* — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.

10. *Ладиненко Альбіна Павлівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”.
11. *Лукашук Михайло Володимирович* — асистент кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.
12. *Марабя’н Катерина Андріївна* — викладач кафедри Херсонського державного університету.
13. *Мізецька Віра Ярославівна* — доктор філологічних наук, професор, кафедри перекладу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
14. *Науменко Анатолій Максимович* — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв.
15. *Ступак Інна Валер’янівна* — доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса.
16. *Образцова Олена Михайлівна* — доктор філологічних наук, декан факультету іноземних мов, професор кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
17. *Образцова Ольга Володимирівна* — старший лаборант кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
18. *Таранець Валентин Григорович* — доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса.
19. *Стеріополо Олена Іванівна* — доктор філологічних наук, професор завідувач кафедри германської та угро-фінської філології Київського національного лінгвістичного університету.
20. *Швецова Владислава Євгенівна* — викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.

21. *Юмрукуз Анастасія Анатоліївна* — аспірант кафедри германської філології та МВІМ Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
22. *Яблонська Тетяна Миколаївна* — доктор педагогічних наук, професор кафедри західних і східних мов та методики їхнього навчання Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.

**Вимоги до оформлення наукових праць,
що друкуються в “Науковому віснику
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”**

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. за № 7–05/1 зміст наукових статей передбачає:

- 1) постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- 3) формулювання цілей статті (постановка завдання);
- 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

На початку статті у лівій частині вказується УДК; в правій частині подаються ініціали і прізвище автора напівжирним курсивом. Назва статті подається з вирівнюванням по центру сторінки великими літерами та виділяється напівжирним шрифтом. Далі трьома мовами — українською, російською та англійською надається резюме, в якому чітко формулюється основний науковий результат, що є новим та обґрунтовується в статті. Так само наводяться ключові слова.

* **Обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 др. арк. — 20 000 знаків).

* **Стандарти** — кегль 14пт, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.

* **Текстовий редактор** — Microsoft Word.

* **Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.

* **Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.

* **Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються двокрап-

кою, номери джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком “ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ” (“ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ”, “REFERENCES AND NOTES”, “ANMERKUNGEN”). Бібліографічні джерела подаються наприкінці статті в порядку цитування згідно з ДСТУ 7.1–2006 та нумеруються. Список літератури має містити лише джерела, на які є посилання в тексті.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) подаються окремо на диску та один роздрукований примірник надсилається на адресу редколегії (65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35, відповідальному секретареві Юхимець Світлані Юрївні, к. пед. н., доценту кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, тел. 0636003399, E-mail: yukhymets@inbox.ru).

Матеріали мають подаватися з рецензіями докторів філологічних наук; підпис рецензента має бути завіреним у встановленому порядку.

Текст статті також додається англійською мовою згідно з п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111.

Редакція залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхиляти статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не повертає авторам.

ЗМІСТ

Зимомря М. І.

Мовознавець з широким поглядом на світ. Слово про Тетяну
Корольову 3

Бровченко Т. О., Корольова Т. М.

Історія розвитку лабораторій експериментальної фонетики 10

Глущенко В. А.

Структура лінгвістичного методу в українському мовознавстві
кінця ХХ — початку ХХІ ст. 15

Derik I. M.

On the Analysis of the Business Internet-Discourse 22

Зимомря М. І.

Вимір множинних зв'язків у творчій взаємодії особистостей 33

Іграк К. І.

Семіотика архітектурних понять 50

Калита А. А.

К истории формирования научных представлений
об энергетическом феномене речи 56

Кияк Т. Р.

Категорії семантики в дискурсополі 64

Корольова Т. М., Александрова О. В.

Стилізація соціолекту молоді в кінодіалозі 75

Корольова Т. М., Швецова В. Є.

Категорія переконання в юридичному дискурсі 85

Ладиненко А. П.

Фрейми комунікативних ситуацій та особливості
функціонування іншомовних включень у них 90

Лукашук М. В.

Англійські комунікативні дієслова: проблема класифікації 100

Мараб'ян К. А.

Природні стихії як компонент лінгвoseміотичного простору французьких фольклорних текстів для дітей 108

Мизецкая В. Я

Лингвистические “загадки” Шекспира и их перевод 114

Науменко А. М.

Мова і діалог культур 123

Образцова О. М., Образцова О. В.

Виговорні висловлення: проблематика перекладу 138

Стеріополо О. І.

Усний текст, його різновиди та комунікативно-прагматичні категорії 150

Таранець В. Г., Ступак І. В.

Діахронічна мовна константа як домінанта міграцій індоєвропейських племен 161

Юмрукуз А. А.

Просодичне оформлення мовленнєвого акту згоди в англomовному діалогічному бізнес-дискурсі 171

Яблонська Т. М.

Характеристика лінгвістичних особливостей публіцистичних текстів у процесі навчання читання магістрів-філологів 181

Відомості про авторів 190

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки” 193

CONTENT

Zymomrya M. I. Linguist with a Broad Outlook. Praise for Tetyana Koroleva	3
Brovchenko T. O., Koroleva T. M. Laboratories of Experimental Phonetics: Development Process	10
Glushenko V. A. The Linguistic Method Structure in the Modern Ukrainian Linguistics (the End of 20th — the Beginning of the 21st Centuries) . . .	15
Derik I. M. On the Analysis of the Business Internet-Discourse	22
Zymomrya M. I. The value of the multiple links in the process of the personalities artistic interaction	33
Igrak K. I. Semiotics of Architectural Terms	50
Kalita A. A. The Analysis of the Formation of Scientific Concepts of the Speech Energetic Phenomenon	56
Kyak T. R. A System of Semantic Categories in a Discourse Field	64
Koroleva T. M., Alexandrova O. V. The Stylization of Youth's Sociolect in Film Dialogues	75
Koroleva T. M., Shvetsova V. Ye. The Category of Persuasion in Jurisprudence Discourse	85
Ladynenko A. P. Frames of Communicative Situations and Features of Foreignisms Functioning in them	90
Lukashuk M. V. Classification of Communicative Verbs in the Modern English Language On the Analysis of the Business Internet-Discourse	100

Marab'jan K. A.

Natural Disaster as a Component of Lingua Semiotic Structure
of French Folklore Texts for Children 108

Mysetskaya B. Я.

Shakespeare's Linguistic Riddles and their *Interpretation*
and Translation 114

Naumenko A. M.

Language and Cultural Dialogues 123

Obraztsova O. M., Obraztsova O. V.

Intersectional Utterances: Problems of Translating 138

Steriopolo O. I.

Verbal Text's Variety and its Communicative and Pragmatic
Categories 150

Taranets V. H., Stupak I. V.

Diachronic language Constant as a Dominant of Slavic Ethnos
Migration 161

Yumrukuz A. A.

The prosody of the Speech Act of Consent in the English Dialogical
Business-Discourse 171

Yablonskaya T. M.

Publicistic Texts' Linguistic Peculiarities in the Process of Teaching
Reading to Masters of Philological Science 181

Authors 190

Requirements to the content and structure of the articles published
in *Naukovi visnyk* of South-Ukrainian national pedagogical
university named after K. D. Ushinsky 193

Українською, російською, англійською мовами

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
вченою радою Державного закладу
“Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського”.
Протокол № 11 від 27.05.2016 р.

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 21.12.2015 р. за № 13/28

Збірник зареєстровано
у Державному комітеті з телебачення і радіомовлення України
як друкований засіб масової інформації
Свідоцтво серія КВ № 9983 від 22.06.2005 р.

Відповідальний за випуск
С. Ю. Юхимець

Тираж 100 прим. Зам. № 244 (52).

Адреса редакції:
65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35
Тел.: 0501354814
E-mail: yukhymets@inbox.ru

Видавництво і друкарня “Астропринт”
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.